

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**KLASİK DEVLET TEORİSİNDE DOĞA DURUMU SÖYLEMİ:
THOMAS HOBBS, JOHN LOCKE VE JEAN-JACQUES
ROUSSEAU KARŞILAŞTIRMASI VE 21.YÜZYILDAN
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ**

MUHAMMET DOĞAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DOÇ. DR. DENİZ KUNDAKÇI

EYLÜL - 2022

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Muhammet DOĞAN

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****KLASİK DEVLET TEORİSİNDE DOĞA DURUMU SÖYLEMİ: THOMAS
HOBBES, JOHN LOCKE VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU
KARŞILAŞTIRMASI VE 21.YÜZYILDAN ELEŞTİREL BİR BAKIŞ****MUHAMMET DOĞAN****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
DANIŞMAN:DOÇ. DR. DENİZ KUNDAKÇI**

Bu çalışmada Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplumsal sözleşmesi ve buna bağlı olarak onların doğa durumuna bakışları ele alınmış, son bölüm olarak da bunun 21. yüzyıldaki eleştirisine yer verilmiştir. İlk kısımda Antik Çağ'dan itibaren doğa durumu ile ilgilenen filozoflar ve bu filozofların doğa durumuna olan bakışlarına değinilmiştir. İkinci kısımda ise Hobbes, Locke ve Rousseau'nun doğa durumuna bakışları ve birbirleri ile karşılaştırması yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise 21. yüzyılda doğa durumu, toplumsal sözleşme ve bu filozofların görüşlerine dair bakış ele alınarak eleştirisi yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELEER: Toplumsal Sözleşme, Doğa Durumu, Hobbes, Locke, Rousseau

Eylül 2022, 107 Sayfa

ABSTRACT**MSC THESIS****STATE OF NATURE DISCOURSE IN CLASSICAL STATE THEORY:
THOMAS HOBBS, JOHN LOCKE AND JEAN-JACQUES ROUSSEAU
COMPARISON AND A CRITICAL LOOK FROM THE 21ST CENTURY****MUHAMMET DOĞAN****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC AFFAIRS
SUPERVISOR:ASSOC. PROF. DR. DENİZ KUNDAKÇI**

In this work, the social contract of Hobbes, Locke and Rousseau and, accordingly, their views on the state of nature are discussed, and as the last chapter, this is the 21st. The criticism of the century is given. In the first part, philosophers who have been interested in the state of nature since Antiquity and the views of these philosophers on the state of nature have been discussed. In the second part, the views of Hobbes, Locke and Rousseau on the state of nature and their comparison with each other are made. In the third and final part, 21 st century, the state of nature, the social contract and the views of these philosophers have been criticized by considering the point of view.

KEYWORDS: Social Contract, State of Nature, Hobbes, Locke, Rousseau

September 2022, 107 Page

TEŐEKKÖR

Çalışma boyunca desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Deniz KUNDAKÇI'ya, yüksek lisans ders ve tez döneminde görüş ve düşüncelerini benimle paylaşıp yönlendirerek tezimde katkıları olan tüm hocalarıma, arkadaşlarıma ve aileme teşekkürlerimi sunarım.

MUHAMMET DOğAN

Kastamonu, 2022

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
1. GİRİŞ	1
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1 Devlet	6
2.2 Devletin Kökeni	7
2.3 Doğa Durumu	14
2.3.1 Hobbes ve Doğa Durumu	15
2.3.2 John Locke ve Doğa Durumu	26
2.3.3 Jean-Jacques Rousseau ve Doğa Durumu	32
2.4 İnsan	46
2.4.1 Hobbes ve İnsan.....	47
2.4.2 John Locke ve İnsan	49
2.4.3 Jean-Jacques Rousseau ve İnsan	51
2.5 Özgürlük.....	55
2.5.1 Hobbes ve Özgürlük	56
2.5.2 John Locke ve Özgürlük	57
2.5.3 Rousseau ve Özgürlük	59
2.6 Ahlak	63
2.6.1 Hobbes ve Ahlak.....	63
2.6.2 Locke ve Ahlak	65
2.6.3 Rousseau ve Ahlak.....	67
2.7 Mülkiyet	70
2.7.1 Hobbes ve Mülkiyet.....	72
2.7.2 John Locke ve Mülkiyet	74
2.7.3 Rousseau ve Mülkiyet.....	76
2.8 Toplum Sözleşmesi	79
2.8.1 Hobbes ve Toplum Sözleşmesi.....	80
2.8.2 John Locke ve Toplumsal Sözleşme.....	83
2.8.3 Rousseau ve Toplumsal Sözleşme	86
3. TOPLUM SÖZLEŞME'SİNE 21. YÜZYILDAN ELEŞTİREL BAKIŞ	90
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	100
KAYNAKLAR	103

1. GİRİŞ

“Doğa durumu” kavramsallaştırması bu kavramsallaştırmaya bağlı olarak ifade edilen “doğal hukuk” ve yahut “doğal haklar” anlayışı 17. ve 18. yüzyıl dönem düşünürlerin oldukça fazla ilgi gösterdiği bir düşüncedir. Doğa durumu tasvirinden yola çıkarak ne anlaşıldığı, temel anlamda insan hakları denilebilecek hakların neler olduğu gibi sorulara da cevap olarak ortaya çıkar.

“Doğa durumu” denildiğinde başta akla gelecek (Hobbes, Locke, Rousseau) düşünürlerin konu edindikleri şeyin insanın doğal hakları ve doğal hukuku olduğu ve bu kapsamda doğal hukuk ve hakların neler olduğu ve bu terimlerin kaynağının ne olduğu hususunda bir cevap arayışına girmişlerdir. Düşünürlerin “doğa durumu” tasvirini yaparken bu sorulara cevap aradığı görülür. Devlet tanımlaması yaparken temellendirilen “sözleşme” durumunun “doğa durumu” kavramına dayandırılarak açıklandığı ifade edebilir.

“Doğa durumu” tasviri “doğal hukuk” ve “doğal haklar” düşüncesinin temelinde yer alır vaziyette ortaya çıkar. 16. yüzyıl sonrası “doğal hukuk” ve “doğal hak” kavramları öne çıkıyor olsa da bu kavramların çok öncesine Eskiçağ filozoflarına kadar uzandığını ifade edilebilir (Kılıç, 2015, s.99-100).

Bu anlamda siyaset kuramının temel meselelerinden birisi olan “devlet”, onun yapısı ve nasıl ortaya çıktığına dair tartışmalar Antik Yunan düşünürlerinin siyasal kuramlarına kadar geri götürülebilir. Bu açıdan M.Ö. 5. yüzyıl siyasi tarih açısından belirleyici ve önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Şüphesiz bu yüzyıl aynı zamanda Yunan uygarlığının “altın çağı” olarak da adlandırılır. Kökleri 16. yüzyıl siyaset kuramcılarına dayanan “doğa durumu” tartışmaları, yapılacak değerlendirmeler ancak bu altın çağdan başlanarak ele alınırsa daha anlamlı hale gelebilir. Özellikle erken dönem ve son dönem sofistlerin bu devlet konusundaki çıkarımları ve bu çıkarımlar karşısında Platon ve Aristoteles’in karşıt görüşleri bu tez çalışmasının başlangıç noktası olarak ortaya konulabilir. Sofistlerin görecelilik temelli devlet yaklaşımları, Platon, Aristoteles ve onlara karşı çıkan diğer düşünürlerin

yorumlarından (*doksografi*) daha açık bir şekilde görülmektedir (Arslan, 2021, s.17-22).

Ünlü düşünür Platon'un eserlerinden birisine da adını veren erken dönem sofistlerden Protagoras, özellikle “insan her şeyin ölçüsüdür” sözü üzerine temellendirilebilecek olan yaklaşımıyla aslında insanı özgün varoluşa sahip bireylere indirgemekte ve kişiden farklı bakış açıları sergilenebileceğini ifade etmektedir. Bir kişinin bir şeye soğuk derken diğer bir kişinin ise aynı şeye sıcak diyebileceği şeklindeki çıkarımıyla görecelilik kuramını ortaya koyan Protagoras, zaman ve kişiye göre değişkenlik gösteren bu ifade biçimiyle Platon ve Aristoteles'in eleştirileri ile karşı karşıya kalmıştır.

Erken dönem sofistlerin bireyci yaklaşımlarının kent işleyişi söz konusu olduğunda da geçerli gözükmektedir. Erken dönem sofistlerini yönetici erk için öğrenilebilirlik ve emek üzerinden çizdikleri çerçeve kent yönetimlerine de bir görecelilik kavramı getirmektedir. Bunun sebebi bireyler öğrenebilir ve emek ile yönetici olabilmektedir ve bu durumda bireyi tanımlarken olduğu gibi sıcak soğuk algısı gibi kent yönetimleri de farklılık gösterecektir. Bu durum Platon ve Aristoteles'in devlet tanımıyla çelişmektedir. Çünkü değişen durumlar karşısında bireyin değişkenliği gibi kent yönetimi sırasında doğrunun ne olduğu yanlışın ne olduğu kavramlar ve doğru yanlış algısı değişecektir. Platon ve Aristoteles'in çizmeye çalıştığı nesnel doğru ve yanlış kavramları ile bu noktada çeliştiğini görülür. Nitekim erken dönem sofistlerin savunduğu görecelilik durumu, yani doğalcılıktan uzak bir özelliğe sahip yapaylaştırılan devlet yaklaşımı, Platon ve Aristoteles'in vurguladığı doğal kuramcılar için ayrıştığı nokta olarak karşımıza çıkar. Politik erdem öğrenilebilir olması durumu görecelilik durumunu doğurur ve bu zaman ve süreçler içinde değişkenlik göstermesi itibari ile Platon ve Aristoteles için kabul edilebilir olmaktan uzaktır.

Sofistlerin en büyük özelliklerinden birisinin doğadan insana yönelik olduğu aşikârdır. Duyumlara dayandırılmış birey ile insanı aşan sorguya çekilemez olan varlıklara değil, insan akli ve tecrübesine atıf yapılarak ihtiyaç ve ilgileri üzerinden çözümlemeye bulunan bir yaklaşım sergiler. Sofistler için siyaset bir sanat olarak görülür ve

öğretilbilir olduğu ifade edilir. Sofistler özellikle Platon ve Aristoteles'in “bilmek için bilmek” kavramına çok uzak noktadadırlar.

Ancak sofistlerin en önemli özellikleri olarak da Platon ve Aristoteles'in felsefelerinin ortaya çıkışından temel noktada durmaları olarak karşımıza çıkar. Çünkü sofistler hem varlığın hem ahlaki siyasi değerlerin hem de bilginin nesnellliğini ortadan kaldırmışlardır. Bu da Platon ve Aristoteles'in bu nesnellikten uzaklaştırılmış sofist bakış açısı karşısında daha sonra ortaya koydukları eserler ve felsefeleriyle sadece varlık ve bilgi konusunda değil diğer birçok kavrama bakış açısı katarak felsefe tarihine yön verecekleri bir ideal Atina felsefesi ortaya koymuşlardır (Arslan, 2021, s.25-54).

Bilgi denilen olgu, özgürlük kavramı ile birleştiğinde mükemmel bir güç elde eder. Bilgiden önce de neyin bilinmesi gerektiği bilinmelidir. Böyle olduğu takdirde devreye özgürlük de girerse asıl bilgi meydana gelmeye başlamış demektir. İnsanlar duyduğu ve gördüğü çoğu şeyi sabit olarak bildiğini zannetmektedir. Bunun yanı sıra kendini bir alanda uzman olarak gören insanlar bile mutlak sayılacak bilgiye temelde görmekten ziyade bakma ile kalır.

İnsan, kendi oluşumundan başlayarak var olan birçok durum ile alakalı pek çok şeyi sadece bildiğini zanneder. Bu demek değildir ki insanoğlu sorgulamıyor, araştırmıyor veya nedensellik içerisinde kaybolmuyor. Sadece sorunun muhatabı olan sorunun derinliğinden ziyade soruyu sorduğunu zanneder ve böyle olduğu için de soru cevapsız kalır. Bu sebeptendir ki tekdüze sorulan soruların cevapları da tekdüze kalır.

İnsanoğlu kendi özelinde bile sorgulama eylemini gerçekleştirmek istemediği gibi doğa olaylarını da nedensellik bakımından bakıp “kar yağıyor ama neden”, “gece-gündüz oluyor ama niye” diye sormakla yetinmiş olup yüzeysel arayışlarla bunun alt metnine bakmadan yetersiz kalmıştır. Ateş neden yanar, uyku neden gelmez gibi birçok değişkenin ve sorunun olduğu yaşamda bunların sorulmaması garipliği içerisinde kalır.

Yunan mitolojisine bakıldığında her durumu yönlendiren bir Tanrı vardır. İnsanlar, bu sonu gelmez tanrılara kendilerini teslim ederek bir kader mahkûmu durumunda

kalarak yaşamlarını sürdürürler. Oysaki Epiküros, ucu bucağı bulunmayan bu tanrı durumunun insan özgürlüğüne bariyer koyduğunu, asıl olayın bilgiden geçtiğini savunur. Örneğin şifa tanrısının insanı ne zaman iyileştireceğini Hermes'e bırakmayı reddeder. Çünkü hasta olan insanın önce hastalığının ne olduğunu bilip ona göre topraktan hangi ürünün ona şifa vereceğini, daha öncesine gidersek de o ürünün oluşması için gerekli hava, yağmur yağma durumunu, mevsimsel nitelikleri göz önünde bulundurarak bilimselliğe bağlar. Filozofların farklı düşünce yapıları ve bakış açıları içinde buldukları dönemlerin izlerini taşır.

Bu bağlamda incelediğimizde 16. yüzyılda Avrupa'da çalkantılı bir siyasal süreç hâkimdir. Ülkelerarası savaşlar ve iç savaşların ağırlıkta olduğu bir dönem sahnelenmekteydi. Bu durumun özellikle 16. yüzyılda İngiltere'de iç savaşları da beraberinde getirerek toplumda ve yönetimde kanlı sonuçlara sebep olmuş olduğunu görürüz. Savaş, aynı zamanda dönemin siyasi ve toplum yapısında derin izler bırakır. Bu fiili gelişmeler sonraki siyaset felsefesi tartışmalarına da yansımış ve odak noktası haline almıştır. Nitekim dönemin İngiltere siyasi yapısındaki iktidar mücadelelerine Kilise ve Kral arasındaki çekişmelere sahne olur. Bu çekişme, Kralın Kilise 'ye bakış açısını ve toplumdaki yöneten-yönetilen ilişkisini de etkiler. Aynı zamanda Kilise, insanların mutluluklarına hizmet etmekten ziyade devlet yönetimine paralel şekilde katı bir anlayış benimser. Bu süreçlere tanık olan siyaset felsefecileri de devlet kavramı ve onun nasıl ortaya çıktığı tartışmaları üzerine yoğunlaşır. 17. ve 18. yüzyıl düşünürleri özellikle “doğa durumu” ve “doğal yasa” kavramları üzerine fazlaca meşgul olurlar.

Özellikle 16. yüzyıl sonrası toplumu tasvir eden felsefelerde egemenin ya da devletin gerekliliğinin nedeni; hangi sebep ile bir egemene tabii olunması gerekliliği sorularının peşine düşen filozofların yanıt arama çabası ile “doğa durumu” tasvirleri olmuştur.

İçinde bulunulan çağın siyasal fikirlerinin, Antik Yunan, Roma ve Hıristiyan dünyasından fazlasıyla etkilendiği görülmektedir. Fakat belirli bir noktalarda bir kopuş görülür. Bu kopuşa önemli etkenler ise siyasi, dini ve felsefi perspektifteki değişimden kaynaklanır. Bu tez çalışmasında Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünce tarihinin

zirve isimlerinin, özellikle siyasi fikirleri temel alınmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen düşünürlerin “doğa durumu” görüşleri ele alınmıştır. 17. ve 18. yüzyıl düşünürleri ve filozofları bir devletin gerekliliği ve ona tabi olan toplum gerekliliğini sorgulamışlardır. Bu sorgulamaların temeline de “doğa durumunu” almışlardır.

Hobbes, Locke, Rousseau üzerinden ele alınacak bu çalışmada üç düşünürün de doğa durumunu bir varsayım, bir tasarım olarak gördüğü söyleyebilir. Fakat üç düşünürün de “doğa durumu” tasviri konusundaki yaklaşımlarında farklılıklar gösterdiği de ifade edilmelidir. Doğa durumu kavramına ilişkin betimlemelerdeki farklılık, genellikle “doğal hak”, ”doğal yasa” gibi kavramları açıklama ve temellendirmede noktasında ortaya çıkmaktadır (Kılıç, 2015, s.99-100).

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Antik Çağ’dan itibaren doğa durumu ile ilgilenen filozoflar ve bu filozofların doğa durumuna olan bakışlarına değinilmiştir. İkincide ise Hobbes, Locke ve Rousseau’nun doğa durumuna bakışları ve birbirleri ile karşılaştırması yapılmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise 21. yüzyılda doğa durumu değerlendirmelerinin pozitif ve negatif olarak eleştirisi ele alınmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Devlet

Devlet, birçok dönemde farklı isimlerle anılmış olup ancak özünde farklılık göstermeyen bir yapı olarak tanımlanır. Bu bağlamda literatür incelemesinde devlet kelimesinin açıklamasında bulunan düşünürlere bakacak olursak; Platon'un bakış açısı ile tiranlık devlet yönetiminde büyük bir tehlike olarak görülmesi ile devleti yöneten grubun ya da kişinin kendi çıkarlarını düşündükleri hususunda da eleştirir. Devletin kökeni, halkın kendi kendine yeterli olmamasından kaynaklı ve aynı zamanda toplumsal hayatta ihtiyacın temelinde tanımlanması şeklinde karşımıza çıkıyor. Platon yönetenlerin veya yönetenin filozofça hareket etmesini ve erdem temelli aristokratik bir yönetimi vurgulamaktadır (Platon, 2011, s.68-193).

Aristoteles ise, bir devletin adalet ile ayakta kalabileceğini, siyasal topluluğun temelini ise hak olduğunu ifade eder. Aristoteles devlet yönetimi hususunda kölelik kavramına atıfta bulunarak; efendilerin kölelerini yönetmesi konusunda özgür iradenin sınırlanması ile açıklamada bulunurken devlet yönetimi konusunda ise, özgürlük ve eşitlik temelli olduğunu vurgular (Aristoteles, 2013, s.10-16). Bu bakımdan, Aristoteles de hocasının yolundan gitmiş ve aynı konuyu kendi düşünsel perspektifinden daha da derinleştirerek yoğunluk kazandırmış, orta sınıfın gelişmesini, alt metninin hukuki anlamda desteklendiği, temelinde ise eşitlik olan bir yönetim biçimini işaret eder.

Machiavelli ise, devleti tanımlama noktasında Prensi bir araç şeklinde kullanır ve totaliter rejimlerin asıl yüzünü net bir biçimde ele alarak anlatım yoluna gider. Machiavelli, aslında prens betimlemesi üzerinden doğru bir yönetim için önemi ifade edilen özgürlüğün korunması, politik köleliğin reddedilmesini savunmuş ve cumhuriyetin ana öğeleri olarak kabul edilen yurttaşlık, ahlak, erdem ve hukukun üstünlüğü şeklinde bir yapıyı kabul etmiştir (Machiavelli, 2008, s.20-27).

Montesquieu ise devlet yönetim şeklinin üç tür yönetim biçimi üzerinden anlatır. Bu işaret ettiği yönetim biçimleri sırasıyla cumhuriyet, monarşi ve istibdat yönetim

şekilleridir. Onun düşüncesine göre, cumhuriyet halkın yönetiminde etkin olmasıyla ilgiliyen, monarşi tek bir kişinin yönetme gücünü (erkini) elinde bulundurması ve hukuk kurallarına uygun şekilde yönetilmesi fikrini ifade eder. İstibdat yönetiminde ise, diğerlerinde ayrışan bütün güçler tek bir kişide ve mutlak söz sahibi olması biçiminde açıklar (Gürkan, 1988, s.20-21). İstibdat rejimi, kökleri Antik Yunan siyaset kuramında sıklıkla kullanılan “tiran” kavramı ve Roma siyasal düşüncesinden ilham alan “despotizm” düşüncesiyle yakından ilişkilidir.

Yukarıda özetlenen devlet tanımlamaları ve ele alınan düşünürler yönetim şekillerini ve devleti kendi fikirlerine göre yoğurarak ve genel olarak eşitlik, özgürlük ve ahlak gibi kavramlardan yola çıkarak modern devletin ortaya çıkması noktasında önemli bir yol gösterici konumdadırlar.

2.2 Devletın Kökeni

Platon devlete ilişkin görüş ve fikirlerini “Devlet” kitabında açıkça ortaya koyar ve temellendirir. Platon'un devlet anlayışını ortaya koyarken de insanın temel ihtiyaçları üzerinden bir temellendirmede bulunur ve devletin gelişimini açıklamayı bu noktadan sağlar. Bu temellendirmeyi insanın ihtiyacı olan yiyecek, giyecek ve barınma üzerinden yapar. Toplumda bunları sağlayacak insanlar gereklidir ve bunun için de iş bölümü gerekir. Ancak bu nokta bize "siyasal" toplumu vermemektir çünkü insanların temel ihtiyaçları üzerinden oluşturulduğu için emir ve itaat gibi kavramları içermediğini görürüz.

Platon bunu biyolojik bir organizmaya benzetir. Sosyal bir organizma olarak da devleti görür. Sosyal organizmada da toplumdaki düzeni ve işleyişi yönetici sınıf yerine getirir. Platon aslında aile ile devlet arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Ancak onun bu karşılaştırması bir benzerlikten ziyade bir özdeşlik durumunu ifade eder. Platon için devlet ne kadar insana benziyorsa o kadar iyi yönetilen bir devlettir şeklinde tezahür eder. Platon'un bu ayrımının toplumu sınıflara ayırdığına şahit oluruz.

Platon “siyasal devlet”in ortaya çıkışını ise zanaatkârlar, tüccarlar, çiftçiler gibi birinci sınıf oluştuktan sonra toplumda bolluk ve refah noktasına ulaştıktan sonra toprakları korumak veyahut yeni kazanımlar elde etmek için bir ikinci sınıf gerekmektedir ve bu

da koruyucu sınıf olan askerler olacaktır. Bu iki sınıfın ortaya çıkması üçüncü bir sınıfı gerektirmektedir ki bu da yöneticilerdir. İşte Platon devletin ortaya çıkışını doğal bir süreç olarak bu şekilde yorumlamaktadır.

Aile kurmak toplumda iki sınıfa yasaklanmış ve toplumun düzeni için gerekli kılınmıştır. Toplumda koruyucu ve yönetici sınıf aile kurmamalıdır çünkü süreklilik üzerine kurulmuş böyle bir yaşam devletin sağlığı için zararlı olacaktır. Koruyucu ve yöneticilerin ailelerine duyacakları sevgi devlet sevgisinden önde gelebilir bu durum da topluma ve devlete zarar verecek boyuta gelecektir.

Platon bu sınıflandırmalar ile mülkiyet kavramına da değinmiştir. Ona göre, toplumda koruyucu sınıfın ve yönetici sınıfın mülkiyetine karşı çıkmaktadır ve bunu toplum için zararlı bir durum olarak görür. Platon için mülkiyet sahibi olabilecek sınıf üretici, zanaatkâr sınıftır çünkü onlar toplum için üretim yapmaktadır ve eğer ki böyle bir durum var ise yani bireysel mülkiyet durumu bu onları motive edecek unsurdur.

Platon için eğitim önemlidir ancak bu eğitim insanların sınıflarına yönelik kuvvetli bir eğitim olarak karşımıza çıkar. Özellikle koruyucu ve yönetici sınıfın eğitimi ile ilgili eğitim konusunda vurgularda bulunmuştur. Ancak bu eğitim de insanın barındırdığı özelliklere göre olmalıdır. Bir koruyucu, tıpkı o yetilere sahip olan bir yöneticinin geçmesi gerektiği gibi çok iyi bir fiziksel eğitimden geçmelidir (Platon, 2011, s.1-148).

Platon için iki durum devlete zarar verir bu durumlar aşırı zenginlik ve yoksulluktur. Düşünür bu durumu bir üretici aşırı zengin olursa bir daha zanaatını yapmaz, yoksulluk durumunda da yeterli araç gerece sahip olamayacağı için yerine getiremez. İşte tam da bu yüzden Platon yönetici sınıfı toplumu bu iki durumdan koruması için gerekli görür. Platon için gördüğümüz üzere toplum sınıflandırmasıyla yöneticiler, buna “aristokratik azınlık” denilebilir ki, bu sınıf doğuştan bilgi erdemine sahip olan insanlardan olmalıdır (Platon, 2011, s.149-228).

Aristoteles de Platon gibi toplumun ve devletin kökenine aileyi koyar. Aristoteles ailelerin, köylerin şehirler için temel nokta olduğunu ve onların birleşmesi ile şehirlerin ortaya çıktığını ifade eder. Aristoteles çözümlemesinde en küçük parçalara bölerek açıklama yoluna gitmiştir. Bu parçalar aile reisi-köle, karı-koca, baba-çocuk

şeklinde. Aristoteles şöyle yazar: “Bir ailenin en küçük parçalarına bölünmesi, üç çift ortaya çıkartır: efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar. (Aristoteles, 2015, s.28)

Aristoteles de, Platon’da olduğu gibi, devletin doğal bir yolla ortaya çıktığını ifade ederken yöneten-yönetilen ilişkisini ihtiyaç olan güven ilişkisi neticesinde olacağını söyler. Aristoteles devletin ortaya çıkışını bir insanın vücut bütünlüğüne benzetir. Vücuttaki parçalar nasıl ki tek başına bir işlev ifade etmiyorsa ve bütünlük gerektiriyorsa, devletin de ancak uyumlu parçalar şeklinde hareket etmesi ile oluşabileceğini vurgular. Ancak burada Aristoteles Platon’un zıttı bir felsefe ortaya koyar; spekülâtif ve kurgusal yaklaşım önermekten ziyade gözlem ve karşılaşmalara dayalı bir perspektif önerir. Aristoteles’e göre insanları için tarihin başlangıcında amaç sadece “yaşamak” iken kentlerin ortaya çıkışı ile beraber amaç artık “iyi yaşam” halini almıştır. “Yöneten-yönetilen” ilişkisini “efendi ve köle” ilişkisi ile açıklayan Aristoteles, bir insanın zekâsı ile çevredeki şeyleri fark ederek çözümleyebilmesinin sonucunda onun doğal bir yöneten olduğunu; bu fark edilenleri beden gücü ile becerili bir şekilde yapanları ise köle şeklinde yorumlamıştır.

Aristoteles insanın sadece devlet ile kendini iyi ifade edebileceğini söyler. Aristoteles için devlet hem insan hem de aileden sonra ortaya çıkmış olsa da onlardan üstündür. Düşünüre göre, kendisi için iyiyi amaç edinmiş insan da devlet olmadan bu amacına ulaşamaz. Aristoteles devletin amacı olarak sadece güvenlik kaygısını gidermek olarak görmemekte ve “Devlet vatandaşların aileleriyle beraber iyi yaşamalarını amaçlar, her şeyiyle tam bir yaşam olsun ister” (Aristoteles, 2015, s.103) şeklinde ifade eder. Aristoteles devlet ile insanın medenileşebileceğini ve barbarlıktan kurtulmanın yolu olduğunu vurgular.

Aristoteles devletin temeline adaleti yerleştirir ve insanların bu şekilde rahat bir yaşama ulaşabileceklerini ifade eder. Onun için mülkiyet önemli bir kavramdır. Ona göre yaşamın devamı için mülkiyet gerekir ki bunu da iyi bir yaşam için gereklilik olarak sunar. Mülkiyeti anlatırken insan için gerekli olanın bir araç olduğunu bunun da üretim yapmaya yaradığını ve bu sebeple üretim için olan bu araçların mülkiyet için de kendinden yararlı bir şey olduğunu ifade eder (Aristoteles, 2015, s.29). Bu noktada

Aristoteles, Platon'un ortak mülkiyet anlayışından kopmuş ve bireysel mülkiyetin insanlara daha fazla haz vereceğini ifade etmiştir.

Aristoteles doğadaki her şeyin merkezine insanı koymuştur. İnsanda da bedeni bir araç ruhu ise bir form yani amaç olarak görmüştür. Ancak insanları tek tipleştirmenin devlete zarar vereceğini ve insanlar arasındaki farklılıklara vurgu yapar. Buradan anlaşılacağı gibi Aristoteles devlette tek bir tip insan vurgusuna karşı çıkar. İnsanlar arasındaki farklılıklara vurgu yapması devlette farklılıkların dengesi üzerine yaptığı vurgusundan gelir. Aristoteles devlette tümevarımcı bir yaklaşım sergiler bu yaklaşım da toplumdaki sınıflardan biri örneğin; koruyucular mutsuzsa diğer sınıfların da mutsuz olacağı şeklinde ifade eder. Bu da Platon'un devlet eserine bir atıf görülmektedir.

Devlet, gerçek anlamıyla kelime kökeni olarak Arapçada "devle" kelimesinden Türkçe'ye girmiştir. Arapçada "tedavül" sözcüğüne karşılık gelen devlet, ifade ettiği anlam olarak "elden ele geçen" şeklinde tanımlanır. Bu noktada elden ele geçen şeklinde ifade edilen aslında "iktidarın el değiştirmesi" şeklinde anlaşılmalıdır. İktidarın ne şekilde el değiştirdiği ise klasik devlet düzeninin savaşların neticesine bağlı biçimde kazananın iktidarlar şeklinde gerçekleşmektedir. Antik Yunan döneminde devlet "kent" anlamına gelen "polis" ifadesinde karşılık bulur. Fakat Antik Yunan döneminde bahsedilen "polis" idaresi içeriği itibari ile insan unsurunu kapsayan, ancak toprak unsuruna dair ise gönderimleri olmaması nedeniyle günümüzde tanımlanan devlet kavramını tam olarak yansıtmayan özgün ve tarihsel bir deneyime dayanır. Romalılar, devleti "*civitas*" ve "*res publica*" kelimeleri ile ifade eder. *Civitas* sözcüğü "kent ve kent devleti" gibi çeşitli anlamlar içerir. *Res publica* da herkese ait şeyleri ifade eden bir anlam barındırır. Orta çağda, devletler farklı ifade ve tanımlamalar içeren *imperium*, *regnum*, *gens*, *populus*, *terra*, *terre*, *land*, *citta*, *cite*, *ville* ve *bourg* gibi tam anlamıyla devleti ifade eden tanımlama ve betimlemeler olmasa da yaklaşık ifadelerle yerlerinin doldurulduğu görülür. Devletin farklı biçim ve dillerde ifade edilmesi İngilizce'de *state*, Fransızca'da *etat*, İtalyanca'da *stato* ve Almanca'da *staat* olarak biçimlenmiştir (Gözler, 2007, s.6-9).

Devlet kelimesine farklı dil ve dönemlerde birbirine benzer anlamlar yüklenmiş olduğu ve ifade edilmek istenen siyasal yapıyı işaret ettiği görülür. Devletin yapısal bağları bakımından ortaya çıkan tetikleyici bir güç olarak teoriler çerçevesinde açıklanmaya çalışıldığını görürüz. Bu teoriler devletin kökenini aileye dayandıran aile teorisi, devletin şiddet tekeline vurgu yapan kuvvet ve mücadele teorisi, devletin doğup, büyüüp ve ölümlü olduğu varsayımı olan biyolojik teori, devlet ve bireyin ortak bir sözleşme etrafında anlaşma sağlayabildiği sosyal sözleşme teorisi şeklinde karşımıza çıkar. Bu bakış açısı ile devleti üretim ve sınıf ilişkisi olarak anlatan ekonomik teoriler şeklinde açıklık getirilmeye çalışıldığı görülür (Düvenci, 2018, s.68).

Siyasal tarihte çok önemli bir noktada yer alan iki önemli düşünür Platon ve Aristoteles'in isimleri de devlet kavramının yapısal özelliklerinin ortaya konulmasında büyük önem taşır. Birçok düşünürde olduğu gibi bu iki önemli düşünürün de "devlet" kavramını inceleme ve değerlendirme şekillerinde pek tabii farklılıklar görülür. Birbirinden farklı gibi görünen bu iki düşünürün iddialarının, aslında buluştukları sonuç bakımından aynı çizgide olduğu görülür.

Platon (M.Ö. 427–346) idealize ettiği devlet yapısı, filozof-kral temelli olmasına karşın, siyasal sistemde en yüksek iyi olan erdem düşüncesinin kamusal felsefeye dönüştürülmesini ister (Rials ve Raynaud, 2003, s.677). Buradan da anlaşılacağı üzere, Platon devletin en kıymetli noktalarından birisi olarak erdem kelimesi üzerinden konuya gösterdiği hassasiyeti ortaya koyar. Platon'un, yönetim biçimi olarak ne demokrasi ne de oligarşiyi işaret ettiği görülür.

Platon'un devlet tartışmaları söz konusu olduğunda önem verdiği gerçek erdem, adalet ve servettir. Bu nedenlerden dolayı "cumhuriyet" rejimi ile bazı noktalarda örtüşüyor gözükmese de esas olan onun aristokratik bir yapıyı benimsediği gerçeğidir. Bu sebepten dolayı Platon'u düşünce yapısı olarak değil kavramsal biçimde cumhuriyetçiliğin ilke ve değerlerini ön planda tuttuğu söylenebilir.

Platon sonrası Aristoteles de arzu ettiği devlet yapısını tanımlarken yönetim şekli söz konusu olduğunda, orta sınıfların egemenliğine dayalı homojen bir toplum yapısını

betimlediği görülür. Aşırı zenginliğin ve aşırı yoksulluğun olmadığı orta katmanın geniş olduğu bir sınıf yapısı, eşit hak ve özgürlüklere sahip ve herkesin yönetimde söz sahibi olduğu yönetim şekline vurgu yapar (Şenel, 2002, s.175). Bu devlet yapısı aynı zamanda orta sınıflara dayalı olduğu için daha istikrarlı bir toplum anlayışı sunar. Yine benzer düzlemde Aristoteles, en iyi yönetim biçimini tanımlarken öncelikli olarak adalet ilkesi ve hukuk kurallarını merkeze alan ve bu ilkelere uyum sağlayan bir yönetim şeklini vurgular (Ağaoğulları, 2009, s.356). Aristoteles, hocası Platon'da olduğu gibi, aristokrasi rejimine daha yakın durma eğilimindedir. Orta sınıflara dayalı karma anayasal bir cumhuriyet fikrine sıcak bakıyor gözükse de pratikte aristokrasinin daha geçerli bir yönetim şekli olduğuna inanır. Aristoteles'e göre maddi refaha sahip insanlar topluma hâkim olurlarsa azınlığın egemen olduğu despotik bir yönetim şekli ortaya çıkar fakat yönetimde özgür insanlar olduğunda demokrasi oluşur (Rials ve Raynaud, 2003, s.109).

Aristoteles, seçkinliğe dayalı aristokratik bir yönetim biçimi benimsemiş olmasına karşın ortaya çıkarmak istediği bağdaşık toplum ile yurttaş bilinci cumhuriyetçiliğin ana merkezini oluşturmaktadır. Aristoteles'i cumhuriyetçi ideolojiden ayırıştıran ana nokta ise yönetici sınıfın toplum için daha seçkin, eğitilmiş ve maddi refah düzeyi daha yüksek bireylerden oluşmasıdır. Bunun dışında onun ortaya koyduğu olduğu değer ve kavramlar cumhuriyetçilik felsefesinin temelini oluşturmuştur. Platon ve Aristoteles, cumhuriyeti yönetim biçiminden çok, gerçeğinde yer alan bağdaşık bir toplum, yurttaş ve erdem bilinci gibi kavramlarla ortaya koydukları aksanlarda ortaya çıkmaktadır. Çalışmanın “devlet” kavramının ortaya konulmasında başlangıç noktası olarak aldığı Antik Yunan siyasal düşüncesinin, devleti araçsallaştırmaktan ziyade onu bir yaşam ideolojisi ve yaşam felsefe biçimi olarak gören bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir.

Machiavelli (1469–1527), *Prens* isimli en mühim eseriyle dönemin tüm tartışmaların merkezindedir. Bu sebeple düşünür irdelenip ele alındığında asıl amacının özgürlüğün ne pahasına olursa olsun ona sahip çıkmak ve onu koruma zorunluluğu içinde olduğu görülmektedir. Ayrıca toplumsal ilişkilerin siyasi iktidar çerçevesinde biçimlendiğini savunur. Bu bakımdan iktidarın yasalar çerçevesinde bir düzen inşa eden toplulukları temel aldığı belirtilebilir. Bu da Machiavelli'ye göre, cumhuriyetçiliğin merkezini

oluşturan ahlak, erdem, millet olabilme bilinci ve bu bilincin ortaya çıkardığı şeklide devlet çıkarlarına yönelik oluşturulacak yasalar çerçevesinde yönetilen, halkın daha çok egemen olduğu yönetim anlayışına yönelik bir sistem oluşturmak demektir.

Nihayet Montesquieu (1689-1755) devletin yapısal analizine soyunduğu eşsiz eserinde kanunların belirli bir ruhu olduğunu ifade edip, onların hâkim olduğu ve hak, özgürlük ve adaletin var olduğu bir yönetim biçimini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bakımdan Aristoteles'in karma anayasal rejimine benzer bir yapıyı, onun betimlemesiyle sınırlandırılmış bir monarşiyi ön plana çıkarmaya çalışır Cumhuriyet ise Montesquieu için hükümdarın olmadığı, aristokrasi-demokrasi bileşeninin tebaaların siyasal erdeme dayandırılan bir yönetim biçimidir (Şenel, 2002, s.354). Montesquieu, kanunlar belirlenirken tüm vatandaşların ortak çıkarları doğrultusunda hareket edilmesini ve buna bağlı olarak da oluşturulacak yasaların bütün toplum tarafından eşit şekilde uygulanmasını sağlamak istemektedir. Bu, Montesquieu'nün de kolektif bir yurttaş algısı ile cumhuriyetçiliğin değerli kıldığı kavramlar etrafında ideal yönetim bir yönetim şeklini hedeflediği anlamına gelmektedir. Montesquieu'nün toplum-devlet ilişkisini şu biçimde açıklamak pek tabiidir:

“Siyasal ilişkiyi tanımlayan egemenlik teorisindeki gibi itaat ilişkisi değil, korkuyu bitiren ve eylem olasılığını veren yasa ilişkisidir. Montesquieu için söz konusu olan artık yasaya itaat etmek değil, yasaların izin verdiği şeyleri yapmaktır” (Rials ve Raynaud, 2003, s.604).

Montesquieu'nün bakış açısına göre yasalar vatandaşlara özgürlüğünü vermektedir. Bireyler eğer bu yasalara uymazsa, özgür olmalarından bahsedilemez. Montesquieu, bireyler arasındaki güvene ve kanun koyucuya atıfta bulunmaktadır. Kanunlar her şeyden üstündür ve toplumun özgürlüğü için bütün her şey düşünülmelidir.

Yukarıda Hobbes, Locke ve Rousseau öncesi devletin yapısal analizleri ve ideal yönetim biçimleri hakkında belirtilen bütün düşünürlerin görüş ve düşüncelerinden de anlaşılacağı üzere, adı ister cumhuriyet, ister monarşi isterse Aristoteles'teki gibi *politeia* olsun, tüm düşünürlerde ortak olan nokta, “karma anayasal bir rejim”, “gerçek iyi, adalet, anayasa, eşitlik” gibi evrensel temel kavramlara dayanmasıdır. Bu

tefsirlerin bir tek farkı, kişilerin aynı şeyleri ifade etmelerine rağmen düşüncelerine göre benimsedikleri belirli bir kavram doğrultusunda onu biraz daha fazla ön plana çıkartarak anlatması veya Platon ve Aristoteles'deki şeklindeki gibi net bir şekilde cumhuriyet kelimesinin ortaya konulmasıdır. Bununla beraber cumhuriyetçilik kavramı çok önceden bu yana aristokratik şekilde anılmış ve bu bağlamda şekillenerek ilerlemiştir. Cumhuriyet yönetim şekli daha seçkin bir yaklaşım içinde ele alınması ile tartışmış ve uygulamış olanlar hep belli zümrelerdeki kişiler olmuştur. Bu sebeptendir ki, diğer tüm ideolojiler değişerek yenilenme sürecinde ilerlerken cumhuriyetçilik, üzerinde bulunan seçkinlik anlayışından uzun süre kurtulamamıştır. Fakat modern dönemlerle birlikte cumhuriyet kavramı alışlagelmiş kalıplardan çıkarak daha demokratik bir biçime büründüğü görülmektedir. Bunun sonucunda da cumhuriyet ve demokrasi ile anılmaya başlamıştır.

2.3 Doğa Durumu

Doğa durumu, doğal hukukun veyahut başka bir deyişle doğal hakların, 17 ve 18. yüzyıl filozoflarının kendilerinden önceki düşünürlerden farklı olarak önemle üzerinde durdukları bir düşüncedir. Doğa durumu, insan hakları kavramı ve bu hakların mahiyetinin neler olduğunu ortaya koyar. Doğa durumu, ülkesiz, hükümsüz ve hukuksuz yaşamı simgelemektedir. Bu durumda halkın durumu, devletin neden gerekli olduğunu veya insanların neden egemen güç altında toplanıp itaat ettiğini ortaya koyar (Trott, 2013, s.25). Doğa durumu devletin varlığının gerekliliğine işaret ederken, devletin nasıl bir şekil alması gerektiğine dair ipuçları da verir (Ağırman, 2018, s.115). Aynı zamanda insanlar arasındaki eşitlik-eşitsizlik durumlarını, insanların kendileri ve doğa ile olan ilişkilerini de ortaya koyar.

Doğa, sürekli kendini yenileyen bir döngü içerisindedir. Evrenin başlangıcından bu yana birçok fiziki doğa olayı yaşanmaktadır. Dünya değişmiş, yenilenmiştir. Ve aynı hızla gelişmeye devam eder. Buna paralel olarak da doğanın insan üzerindeki etkisi de şüphesiz bu döngü içerisinde vücut bulur. Toprak altında yaşayan hayvanlar rutin bir şekilde arada bir çıkıp dolaşılır. İnsanoğlu onları etrafta görünce “topraktan geldiler” diye söz eder. Bir süre sonra bu canlılar yuvalarına indiklerinde ise “toprağa gittiler”. İnsanların günümüzde de devam eden “topraktan geldik, toprağa gideceğiz” veya biri

öldüğünde “toprak oldu” söylemi bile kendisini toprak sözcüğünde ortaya çıkaran aslında doğanın insan yaşantısı üzerindeki otoritesini gösterir niteliktedir.

Antik çağda, insanların zekâ ve konuşma becerileri ile geriye kalan bütün sosyal hayvan türlerinden üstün olduğu ve bu biçime göre şekillenmiş ahlaki bir yaşamı seçmeleri gerektiği kanısı hâkimdi. Bu bakış açısının aksine 16. yüzyılda Montaigne, insanların hayvanlardan üstün olması bir yana, istek ve arzularını kontrol etme noktasında hayvanlardan daha kötü durumda olduklarını savunur. Montaigne’ gibi, Thomas Hobbes da insan doğasına ilişkin karamsar yaklaşıma sahip bir söylemden yola çıkar. Şöyle der; “İnsanların edimlerinin istençlerinden ve istençlerinin de umutları ve korkularından kaynaklandığı açıktır; bundan dolayı, ihlal etmenin daha iyi veya daha az kötü olduğunu düşündükleri zaman, isteyerek yasaları ihlal ederler.” (Hobbes, 2014, s.79). Hobbes’a göre insan, akıl kullanarak bulunabilecek bir ahlaki ideal yönünde hareket etmez, onun yerine can güvenliğini koruma inancı onun ayırt edici konumunu oluşturur. Hobbes bu durumu ifade ederken kısmen doğal eşitlikte ve kısmen de birbirine zarar verme isteğinde bulunduğu şahit oluruz. Bunu da şu şekilde ifade eder; “İnsanlar arasındaki karşılıklı korkunun nedeni kısmen aralarındaki doğal eşitlikte kısmen de birbirlerine zarar verme isteğinde yatmaktadır. Dolayısıyla başkalarının gelecek bir güvenliği umut edemeyiz bunu kendimizin alması gerekir (Hobbes, 2014, s.26). Doğa durumu olarak tasvir edilen bu durum, insanın özgür olduğu, bir tek kendi istekleri, arzuları ve doğa kanunlarına tabii olduğu bir dönemi vurgular. İnsanlık, başlangıç noktasında devletin ortada olmadığı “doğa durumu ”nu yaşamış, fakat bu duruma çeşitli sebeplerle son vererek, Hobbes, Locke ve Rousseau’nun “Sosyal Sözleşme” olarak ifade ettikleri uzlaşma ile devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışmışlardır.

2.3.1 Hobbes ve Doğa Durumu

İngiliz İç Savaşı’nın taraflarından biri İngiltere’nin yapısında bulunan devlet kilisesi olan Anglikan Kilisesi’ni keskin bir şekilde çizgilerle savunan Kral I. Charles ve onun destekçisi durumunda olan toprak sahibi olan aristokratlar, diğer tarafı ise Parlamento’nun bir alt kolu Avam Kamarası ve ona bu konuda destek veren bağımsız olan Protestan kiliseleri ve orta sınıflar biçiminde oluşmaktaydı. Protestanlar Anglikan

Kilisesi'nin doktrininin bakış açısı Katolik Kilisesi'ne çok yakın olduğu konusunda düşünmekte ve bundan ciddi şekilde rahatsızlık duymaktadır. Parlamento ile Charles I'in arasındaki temel sorun iktidarın nihai olarak ne şekilde ve kimin ne biçimde elinde olduğu ile ilgilidir. Bütün bu gelişmeler ve Avrupa yapısındaki dini inanç ve yine toprak anlaşmazlıklarından doğan Otuz Yıl Savaşları ile yaşanmıştır. Hem insani biçimde hem de maddi biçimdeki açılardan çok büyük ve unutulmaz yıkımlara neden olan bu kırıncı savaşlar Hobbes'un özellikle önemli eseri olan *Leviathan*'da da esin kaynağı olan İngiliz İç Savaşı'na neden olmuştur (Göçmen, 2013, s.25).

Hobbes'un kitabının görselinde paylaştığı kara ejderha da deniz göğsü da olabilir. Ama Thomas Hobbes için *Leviathan* bir liderdir. İnsanların karamsar ve kötülükten ibaret canlılar olduğunu düşünen Hobbes kendi içsel dünyasının sıkıntılarını korkularını işte bu dev ile güvencede tutabileceği fikrine vurgulamıştır. Egemen olan, siyasi ve dini otoriteyi bünyesi içinde yok etmiştir. Bu betimlemede dini otorite (*auctoritas*) ile kralın gücü (*potestas*) arasında keskin bir ayrım yapmanın imkânı yoktur. Çünkü *Leviathan* asa ve kılıcı elinde tutarak dengeyi sağlar (Bakırcı, 2020, s.18).

Aslında denizde yaşamını sürdüren bir yaratık olan *Leviathan*, Hobbes'un devlet kuramında ikonografik bir değişime uğrayarak insan kılığına bürünmüştür. Bizim gibi bir insan değildir. Devlet kendisine bağlayıcı ve boyun eğilmesini sağlayan zorlayıcı bu güce ve yine o gücü sınırsız sahip olduğu otorite ile bireylere kabul ettirecek otoriteyle donatılmış imkânlara sahiptir.

Hobbes'un yaşadığı dönem hem Avrupa tarihi hem de İngiltere tarihi açısından oldukça sorunlu ve çalkantılı bir dönem olmuştur. Çocukluğundan (hatta doğumundan) başlayarak hayatı hep ölüm tehdidi geçen bir süreç olmuş olan Hobbes, yaşadığı bu tür olaylar silsilesinin çok fazla etkisinde kalmış ve ölüm korkusu neticesinde hayatta kalma güdüsü bir yandan yaşam bir yandan da siyaset felsefesine şekil vermiştir.

Westport'ta dünyaya gelmiş olan düşünürün annesi ile ilgili olarak da İspanya donanmasının geldiğine dair haberlerin verdiği korku üzerine kapıldığı panik sonrasında Hobbes'u henüz dokuz ay olmamışken doğurduğudur. Orta sınıf bir aileye

mensup olan Hobbes'un annesi bir çiftçi ailesinin kızı iken alt düzeyde bir kilise görevlisi olan babası, kendisi henüz küçük iken aileyi terk etmiştir. Amcası tarafından büyütülen Hobbes, sıra dışı üstün bir zekâyâ sahip olması bunun yanında henüz dört yaşındayken okuma yazmayı öğrenmesiyle gelecekte yer edineceğini açıkça göstermeye başlamış. Klasik dillere olan eğilimi ile Hobbes, 15 yaşına geldiğinde Oxford Üniversitesi'ne adım atmış ve 20 yaşında buradan mezun olmuştur. Sonraki zaman diliminde burada geçen yıllarda kendisine bir kazanım sağlamadığını ifade etse de ifade edilen dönem için siyasal düşünce için Hobbes'u bu alana kazandırılmasından söz edilebilir. Nitekim Oxford'da öğrendiklerine karşı olan tepkisi, onun idealist felsefeye karşı durup materyalist bir dünya görüşüne yönelim göstermesine neden olmuştur. Bu noktadan hareketle Thomas Hobbes, 1588-1679 yılları arasında yaşamını sürdürmüş ve daha çok da siyaset felsefesi alanındaki görüşleriyle ün salmış olan İngiliz düşünürdür. Thomas Hobbes'un siyaset felsefesi, bir bakıma modern siyasal düşüncenin rasyonel açıklamasını sunar, öte taraftan egemenlik teorisi ile de bu düşüncenin kökensel kuruluşundaki felsefi rasyonalitesini inşa etmektedir. Hobbes, İngiliz biliminin gerçeklik algısına ulaşmak için kullandığı ampirik yöntem, hem de varsayımları doğrulamak için deneysel yöntemleri aktif kullanmaya doğru ilerlediği bir dönemde, tümdengelim yöntemi konusu üzerine tartışmalar geliştiren bir bilim insanıydı. Mekaniğe dayalı bir yaşam görüşü biçimine güçlü şekilde metafizik tartışmalar hazırlamıştı. Hobbes'un siyasi felsefesinin en önemli vurgusu, dine karşı olan tutumuydu. Geriye de takipçisi John Locke 'un çok yakında devralacağı ve liberal düşünceye etki edecek türden bir miras bırakmıştı. Hobbes yaşadığı dönem itibari ile içinde bir korku barındırmış ve bunu da kuracağı siyaset felsefesi düşüncesinin temelini almıştır. Burada karşıımızdaki Hobbes geliştirdiği teorilerle keskin bir devlet tanımlaması ortaya koymuştur (Karagözoğlu, 2006, s.215).

Thomas Hobbes'un anlayışına göre devlet gerekli gördüğü her türlü yasayı yapmayı ve bunları gerektiğinde güç kullanarak uygulama şeklinde hakkı vardır. Bireylerin ise hali hazırda bu yapı içerisinde haklarından vazgeçtiği bir durumda devletin yasalarını beğenmeme ve kabul etmeme lüksü yoktur. Kendi yaşam hakkına tehdit oluşturmayan her yasaya uymak zorundadır ve bunları sorgulama hakkı yoktur. Thomas Hobbes'un bu anlayışında bir egemen erke haklarını devredip vazgeçtikten sonra ve bunlardan vazgeçtiğini ifade ettikten sonra insanların başka egemenliklere geçme hakkı yok

kabul edilir. Ayrıca egemenlikten bu gerekçeler ile ayrılıp tekrar doğa durumuna dönüş ve geçme hakkına da sahip değillerdir. Herkes egemenin ortaya koyduğu bu kurallarına uymak zorundadır. Uymadığı takdirde ise zor kullanılmaya mecbur tutulacağını kabul etmelidir. İnsanlar arasında itlafları ve çözümsüzlükleri çözüm noktasındaki gücü de devlete aittir. Yine bu süreçte aynı şekilde halkı hakkında savaş ve barış durumuna karar verme gücü de ona aittir. İnsanlar kendi haklarını istemli ve kabul ettiği şekilde egemene devrettiği için, egemen hiçbir şekilde bir sözleşmenin tarafı değildir. Bu sebeptir ki devlet için, ortaya konan bir sözleşme bulunmadığı için ona uymak zorunda da değildir. Sınırsız erk kudreti Hobbes'un düşüncesinin temelini oluşturur.

Devletin amacı husus ise, bireysel güvenlidir. Bu güvenlik durumu da doğal hukukla sağlanması olanaklı değildir. Çünkü sistemsiz bir adalet, hak eşitliği, merhamet, bize nasıl davranılmasını istiyorsak başkalarına da o şekilde davranılması gibi doğa yasaları, yine bu bağlamda bunlara uyumun teminini sağlayacak bir erkin, gücün korkusu ortada olmadan, bizi gerçekleştirecek durumlarda bir şeyin tarafı tutmaya, ölç alma duygusu, kibire ve buna benzer içgüdüsel istek ve arzuların yönelimine sürükleyen içsel duygularımıza aykırıdır. Kılıcın oluşturduğu zoru ve keskinliği olmayacaksa ahitler anlık sözlerden ibaret kalır ve insanı güvence altına alıp sürekliliği için yeterli olmaz.

Hobbes'un anlayışına göre devlet olgusunu ortaya çıkaran sözleşme ile de bireyler hem içeride hem de dışarıda tehditlere ve can güvensizliğine karşı, can veyahut mal güvensizliğinin önüne geçmiştirler. Bu noktada devletin tam amacı, bireylerin güvenliğidir. Özgürlüğünü ve bireylerin egemenlik etmeyi içgüdüsel olarak seven insanlar, devlet yapısı halinde yaşarken kendilerine uygulanan kısıtlamada bulunmanın amacı, kendilerinin güvenliğini sağlamak ve bu biçim formunda daha yaşanabilir mutlu bir hayat sürmektir. Bütün bu ihtiyaç ve imkânlarla ulaşmak ise ancak iyi tasarlanmış ve sağlam bir devlet ve yapısı ile mümkün olabilmektedir. İnsanlar için bir sözleşme yaparak kendi limitsiz ve sınırsız özgürlüklerine bu şekliyle son vermeleri, bir diğer üçüncü bireylerin lehine olacak haklarından vazgeçmeleri şeklinde gerçekleşir. Devletin haiz olduğu önemine ve bu bağlamda vazgeçilemez oluş durumuna devamlı suretle vurgu yapmakta olan Hobbes, bu biçime girmiş devletin

yıkılışı ile ilgili otoriter düzenin tamamen ortadan kalkmasıyla ve bu gerçeğin gerçekleşmesine sebep olacağından özellikle bahseder. Düzenin bu şekliyle olmadığı sürece hiç kimse kendini tam olarak gerçek manada güvende hissetmez şeklinde Hobbes betimlemektedir. Bu düzenin devam edebilmesi noktasında, insanların gerekli olan fedakârlıkları devam ettirmeleri gerekir. Devletin bu minvalde temeldeki görevinin ahlak ve adalet düzenini sağlamak ve korumak olduğunu her defasında savunmuş ve bunları sağlamada erkin ve sınırsızlık biçiminde olduğundan bahsetmektedir. Hobbes toplum sözleşmesinde devleti sözleşme ile oluşan yapının merkezine koymaktadır ve bu barındırdığı özelliğiyle de modern devletin kurulması bakımından oldukça mühim bir paya da sahip olmuştur.

Hobbes'un doğa durumunu tanımladığı karamsar düşünceler, devletin barış ve huzuru için gerekli olduğunu ispatlamakla kalmayıp, aynı zamanda hâkimiyetinin değişmez olması gerekliliğine de işaret eder: “Devlet olmadıkça herkes herkese karşı daima savaş halindedir. Buradan şu açıkça görülür ki, insanlar hepsini birden korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler ve bu savaş herkesin herkese karşı savaştır” (Hobbes, 2007, s.94).

Hobbes'a göre doğa durumundaki savaş hali, bir tek mücadele ve şiddetli kavga eylemlerinden ibaret değildir. Mücadele etme gücü iradi yeterliliği bilinebilir bir süre zarfı süresinde oluşur: bu yüzden, savaş halinin doğasında bulunan süreç kavramı belki ancak, içinde havanın tükendiği ve yaşamın olanaksız hale geldiği bir tahayyül üzerinden anlaşılabilir. Nasıl ki olağanüstü hava şartlarından bahsederken tek veya iki yağmur geçişinden ibaret olmayan, büyük ve yıkıcı doğa olayları anlatılmak istenir; Hobbes'un betimlediği şekliyle, savaşın içindeki yıkımın doğası da sadece anlık bir çarpışmadan ibaret değildir. Aksine doğa durumu, içinde herhangi bir güvenliğin bulunmadığı ve çatışmaya yönelik belirgin keskin eğilimlerin var olduğu bir duruma işaret eder. Bu kapsam dışında kalan bütün süreçlerde ise “barış” vardır. Hobbes'a göre doğa durumu, insanın insan ile savaşıdır. Bu savaş her an bir fiziksel savaştan ziyade, bir karışıklık durumu çıktığında insanların güvencelerinin olmadığını, yani tedbirsiz yakalanma durumudur. Hobbes, insanların havanın doğası gereği ne zaman bozacağını bilmeden yaşamak zorunda olmalarına benzer şekilde, doğa durumunda içinde herhangi bir çatışmanın var olmadığı ve barışın hüküm sürdüğü bir aşamanın

da hiçbir şekilde öngörülelemeyeceğini ileri sürer. Hobbes'a göre savaş, çatışma gibi durumlar doğanın hemen hemen her zaman içinde bulunduğu ve her daim hazırlıksız yakalanılabilecek ihtimaller olduğunu savunur. Hobbes'un bakış açısı cisim üzerinden ele alındığında hiçbir şeyi dikkate almaması bakımından özdekçi bir durumdur (Copleston, 1991, s.15).

Thomas Hobbes'un tanımlaması, insanlar doğa durumunda doğuştan eşittir. Doğa, hem fiziksel hem de zihinsel olarak öyle bir eşit insanlar yaratmıştır ki, bazen biri diğerinden fiziksel olarak çok güçlü olsa veya daha hızlı düşünse de, tüm faktörler göz önüne alındığında, iki insan arasındaki fark, birinin diğerine göre avantajlı olduğunu iddia etmesine yetecek kadar fazla değildir (Hobbes, 1993, s.92). Çünkü fiziki güç açısından en zayıf kişi, en güçlü kişiyi ister gizli emirlerle ister kendisiyle aynı tehlikede olan başkalarıyla kaynaşarak öldürmeye yetecek kadar güçlüdür.

Hobbes, *magnum opus*'u *Leviathan*'da insanın doğa durumu içerisindeki yerini şu şekilde özetler:

O halde insan kendisini düşünsün; yolculuğa çıkarken silah kuşanır ve yanında insanlar olsun ister; yatmaya giderken kapılarını kilitler, evde olduğu zaman bile çekmecelerini kilitler ve bütün bunları ona verilecek zararların ödünü alacak yasaların ve silahlı kamu görevlilerinin var olduğunu bildiği halde yapar; silah kuşanıp yolculuk ederken vatandaşları hakkında, kapılarını kilitlerken hemşireleri hakkında, çekmecelerini kilitlerken çocukları ve hizmetçileri hakkında ne düşünmektedir? (Hobbes, 1993, s.100) şeklinde anlatmıştır.

Hobbes'un, bu sözlerinden de anlaşılacağı üzere, kişinin çevresindeki insanlarla ilgili tutumlarının nasıl olması gerektiğini ortaya koyar. Ortaya konulan tutum, insanın içindeki kötümser suçlamayı gösterir. Yani yapılan eylemin arka planındaki motif, kişinin karşısındaki insanlara göre tepkilerinden doğmaktadır. İnsan, çevresel faktörler nedeniyle sürekli bir savunma ve etrafına bariyer ve duvarlar örme eğilimindedir. İnsan böylesi bir kuşkucu varlık olduğu için önce savunma mekanizmalarını devreye sokar ve kendini koruma içgüdüğü hat safhadadır. Sonrasında karşısındaki kişilere göre tutum ve davranışları yavaş yavaş şekil almaya başlar. Temel amaç, diğer kişiyi direkt suçlamak olmasa da diğer kişiden gelebilecek muhtemel saldırılara karşı kendisi için önlem almaktır.

Yaşanılan her alanda, var olunan her yerde, insanın kendisini güvende hissetme arayışı, adeta canlı ve yaşayan bir varlık gibidir. Amaç mücadele ve savaşa eğilimli olmak değil; mücadele ve savaşın her an olabileceği ihtimaline göre şekillenen içgüdüsel savunma ve var olma isteğidir. Böylelikle kişi, çevresel faktörlerden gelen olumsuz durumlara karşı yatay bir çizgi çekmiş olur. Ancak bu durum sürdürülebilir değildir ve insan bu çatışma ve mücadele durumunu aşma arayışına girer. Bu gerekçeyle kendi içine dönme iradesi gösterir.

Her savaş ve çatışma insan psikolojisi ve insanın duygulanımlarından ortaya çıkıyorsa, barışı aramaya da içten başlamak gerekmektedir. Hobbes'a göre de barışı da savaşı da aramak akıl ile gerçekleşir. Ona göre "ilk ve temel doğa yasası barışı aramaktır" (Hobbes, 2014, s.92). Yani aklın yönlendirdiği barış, doğa yasası olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu durumu Hobbes, "insanların anlaşması değil, aklın zorla dikte etmesi" olarak görür (Hobbes, 2014, s.52). Burada bahsedilen akıl durumu, insanın sahip olduğu bir başka özelliği olmakla birlikte; insanın aklını kullanarak doğa durumundan çıkma arayışını yansıtır. Bunun sebebi insanları savaşa da barışa da iten olgunun yine akıl olmasıdır. Genel olarak Hobbes, doğa durumunun içgüdüsel gerekçelerle ortaya çıktığını, ancak insanların toplum içerisinde barış, kardeşlik veya savaş halinde yaşamasını ise aklın çizdiği yolda şekillendiğini söylemektedir. Yüzlerce kişiyi ölümü ile sonuçlanan, insanları birbirinden ayıran, bölen ve birçok insanın yok yere ölümü ile sonuçlanan savaşın etkisiyle hem fiziki olarak bir yok oluş, bunun beraberinde de insanların birbirlerine karşı değerlerindeki yok oluş ortaya çıkmıştır. Toplumun refah düzeyi ortadan kalkmış, can ve mal güvenlikleri tehlike altındadır. İşte bu yüzden de Hobbes bu İç Savaş'ı insanın insan ile savaş halinde olduğunu "doğa durumunda" benzeterek ele alır. Hobbes'un insan yapısına dair kötü bakışının temel sebebi de buradan ileri gelmektedir.

Hobbes'un Leviathan eserinde yer aldığı (1993, s.85), "...korkulacak üstün bir güç olmasaydı yaşamın nasıl olacağı, önceden barışçı bir yönetim altında yaşamış olan insanların, bir iç savaş durumunda ne hâle geldiklerine bakılarak anlaşılabilir..." ifadesinden de yaşadığı dönemin ve olaylarının, onun doğa durumuna bakışının nereden kaynaklandığını ortaya koyması açısından önemlidir.

Kişinin, bir başkasına karşı olan güvensizliğini bırakabilmesi için, tehlike ortamında olmayacak kadar güvenli bir yerde olduğundan emin olana kadar baskı veya hileyle, olabildiğince çok insanı hâkimiyeti altına almasından başka akla uygun bir yol yoktur. Bu da, o kişinin kendi varlığını muhafaza edebilmesi için gerekli olanın dahasında bir şey değildir ve buna genellikle de onay verilir. Bu durumda karşımıza insan doğasında bulunan üç temel kavga nedeni ile karşı karşıya geliniyor. Bunlar Rekabet, güvensizlik ve şan/ şeref (Hobbes, 2012, s.99).

Birincisi, insanları, kazanç sağlamak için; ikincisi, güvenliğini sağlayabilmek için, üçüncüsü ise, şöhret ve şeref için mücadele etmeye yönlendirir. Birincisi, diğer insanların kişiliklerine, karılarına, çocuklarına ve sahip oldukları hayvanlarına egemen olabilmek için şiddet kullanır; ikincisi, kendilerini korumak ve muhafaza etmek için; üçüncüsü ise, kendi kişiliklerine yönelik olarak yapılan doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya isimleri nedeniyle, bir söz, bir gülümseme, farklı bir şekilde görüş ve başka bir biçimde aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır şeklinde ifade ediliyor (İşler, 2019, s.22).

İlki, başkalarının sahip olduklarını ele geçirmek için şiddet kullanmayı gerekli kılarken yani arzularının sonucu olarak; ikincisi ise, insanların kendilerini dış tehditlere karşı savunmak için şiddet kullanmalarını gerekli kılar yani insanın korkusu üzerine yapılan bir davranış olarak; üçüncüsü ise, başkaları tarafından farklı farklı şekillerde küçümseyici ya da aşağılayıcı hareket karşısında savunma mekanizması olarak şiddet kullanmaya yönlendirir.

Hobbes'a göre insan doğasına bakış şekli olarak kati olarak mutlak kötümser bir yaklaşım göstermekte ve bu bakış açısının neticesi olarak da bireysel güvensizliğe vurgu yapmaktadır. Ama bireysel güvensizlikten ziyade insanın doğasına dair Platon'da da olduğu gibi insanların arzuları ile doğa durumunda hareket etmek isteğinden bahseder. İnsanların bedenlen güçlü olmadığı halde güçsüz olan iki kişinin bir araya gelerek fiziki olarak daha güçlü olanı alt etme imkânı olduğunu ve insanın kaygıları ve arzusunun sonuçlarının mutlak kötümser bir çözümleme yapmasına sebebiyet vermiştir. Thomas Hobbes, doğumundan itibaren içinde yaşadığı korku ve güvensizliği tamamen insan doğasına atfetmiştir.

İlk olarak, başka kimselerin elindeki malına el koymak için şiddet kullanılmasını gerektirir; ikinci olarak, insanların kendilerini başka dış tehditlerden korumak ve korunmak için şiddet kullanmasını gerektirir; üçüncüsü, başkalarının herhangi bir küçük düşürücü veya aşağılayıcı davranışıyla karşılaşmak, şiddete yol açacaktır.

Thomas Hobbes, bütün insan doğasına dair yaptığı bu tanımlamalardan sonra ise doğal hak, özgürlük ve doğa yasası kavramına vurgu yaparak inşa ettiği tanımlamanın temelindeki gerekliklerden bahseder. Doğal hak, kendine ait doğasını ve yine kendi yaşamını korumak için içinde bulunduğu ve gücünü dilediği şekilde kullanma ve yine kendi sorgusunu kendisi yaparak akli doğrultusunda amaca ulaşmaya yönelik en uygulanabilir yöntem olarak kabul ettiği her bir davranışı yapma özgürlüğüdür.

Özgürlükten, kelime formundaki doğru anlamıyla, dış manaların gerçek yokluğu anlaşılır. Bu manalar, çoğu kez insanın dilediği şeyi veya şeyleri yapma yetisinin bir kısmını elinden alabilirler ve fakat kendi elinde kalan bu gücü, muhakeme ve sahip olduğu aklın emrettiği şekilde kullanmaktan vazgeçemez.

İstek ve arzu sahibi olmanın yanında akıl sahibi olan bir varlık olarak birey, bu mücadele durumunun yaşamını da tehdit ettiğinin farkında olmasından bahseder. Kalıcı bir ortam tesis etmek için temelde gerekli olan durum egemen bir güçtür. Egemen gücün olmaması durumunda, doğa yasaları gerekli olan barış ortamını sağlama konusunda yetersiz kalırlar. Hobbes, bu gücün mutlak ve sadece tek bir kişiye ait olması gerekliliğini savunur (Ağırman, 2018, s.117).

Bu noktada, insanları tek bir ortak çıkar ile tek bir iktidar gölgesinde toplamaya yönelten ve devletin oluşumunu oluşturan unsur da böylece ortaya çıkmasına sebep olur. Bu unsur, Hobbes'un tabiriyle kişisel güvenliktir. İkinci Doğa Yasası, başkaları birlikte şekilde düşündüklerinde, barış veya kendini koruma altına almak istiyorsa, her şeyin üzerindeki bu haktan vazgeçmeli ve başkalarına karşı olarak, ancak kendine karşı onlara tanıyacağı kadar özgürlükle yetinmelidir. Çünkü herkes her zaman her dilediğini yapma hakkına sahip olduğu sürece, bütün insanlar savaş durumunda olur (Hobbes, 2012, s.97).

Farklı bir şekilde dile getirmek istenirse Hobbes, doğa durumunu, anarşinin yaşandığı bir olgu olarak açıklayarak projelendirir. Bu projelendirmede hiçbir toplumun varlığını sürdürmeyeceğini, faydadan ziyade zarar çekeceğini, ayrıca böyle bir durumun sürdürülebilir olmadığı için insan doğasına da aykırı olduğunu ifade eder. Bu aykırılığı giderecek olanın da yine onu meydana getiren insanın olacağını söyler. İnsanın önce kendini güvende hissetmesi gerektiğini ve ancak bunun beraberinde mutluluk ve barışın da gelebileceğini savunur. Doğa durumun çıkışın ve böylelikle kendine ve topluma yararlı olacak bir toplumsal durumun ortaya konmasının olanaksız olmayacağına inanır. Hobbes'a göre doğa durumu, genelden özele indirgenerek birbirini etkileyen silsileler halindedir. İster barış ya da ister savaş; isterse mutlu ve faydacı bir yaşam olsun; bütün bunlar insan güvenliğinin içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir. İnsanlar genel ve haklı olarak önce güvenliklerini garanti altına almak isterler. Fakat bunun meydana çıkması için öncelikle egemen bir güç gereklidir. Bu güç ise parçalar halinde değil bütünleşik olmalıdır. Yani üç siyasi organ (yasama, yürütme ve yargı) egemen kişide toplanmalıdır. Burada amaçlanan şey, insanların refah içerisinde yaşamlarını sürdürebilmesidir. Önce insanın var oluş tehditleri ortadan kaldırılmalı ve kişi güven bulmalıdır. Ancak bu ön koşul sonrasında mutluluk ve refah temeli üzerine yükselen bir toplum meydana gelebilir. Bu durumu ünlü eseri *Leviathan*'da şöyle ifade eder: “Egemenin gücü, onun rızası olmadan, başka birine devredilemez: egemen gücünden vazgeçmez: uyrukları tarafından haksızlıkla suçlanamaz: onlar tarafından cezalandırılmaz: barış için neyin gerekli olduğunun ve fikirlerin yargıdır: tek yasa koyucudur; o anlaşmazlıklara ve barış ve savaş zamanlarına ve nedenlerine karar veren odur” (Hobbes, 1993, s.155).

Hobbes için yaşamın temel amacı, Aristoteles'te olduğu gibi, mutluluktur. Bu amacın gerçekleşmesi için araç olarak güvenli bir çevre şart koşulmaktadır. Hobbes'a göre mutluluğa ulaşacak olma noktasında insanın mutlak amacı şeklinde değil, bir sürecin parçası olarak tanımlamaktadır. Amaç süreç içerisinde gerçekleşmelidir. Yani mutluluğu yaşamın amacına indirgemekten ziyade sürecine yayararak şekillendirmelidir. Ona göre mutluluğu elde ederken insanın ihtiyacı olan güçtür. İnsanın şu anda edindiği güç, onun ileriki yaşamında elde edeceği mutluluğun göstergesidir.

Hobbes, doğa durumu formunu, insan doğasına ait ve çatışmaya yol açan üç temel özelliğın varlığından söz eder. Bunlar rekabet, güvensizlik ve şereftir. Birincisi insanların isteklerini gerçekleştirirken aynı şeyi istemelerinden, kaynakların kıt olması ya da isteklerin çatışması durumunda birbirleri için rakip olmalarından kaynaklanır. İkincisi, rekabetten kaynaklanan bir çatışmanın ya da düşmanlığın yarattığı güvensizliktir. İnsanlar sadece bugünkü isteklerinin doyurulması ile yetinmezler, gelecekteki istekleri için de bir güvence ararlar. Üstelik hayvanlardan farklı olarak taşıdıkları yetenekleri ile geleceği öngörebilirler. Bu da insanlarda sürekli bir gelecek kaygısına sebebiyet verir. Üçüncüsü, insanların sadece bedensel ve duyuşal hazlar peşinde olmadıkları, zihinsel ya da manevi bir üstünlük arayışı içinde olduğu gerçeğini dile getirir (Ağaoğulları, 2011, s.436).

Görüldüğü gibi Hobbes, doğa durumunda insanın doğasının rekabet, güvensizlik ve şeref çemberinde geliştiğini söyler. Bu tanımlamada rekabet ortamındaki insan, neyi isteyip istemediğini bilmediği için içgüdüsel olarak bir rekabet pozisyonu ile karşı karşıyadır. Bununla bağlantılı olarak da “rekabet” ile bir bütün olan güvensizlik meydana gelir. Çünkü kişi zaten neyi ne için yapması gerektiğini bilmez ve bununla bağlantılı olarak “güvensizlik” devreye girip elindeki ile yetinememe olgusu baş gösterir. Bu yüzden de elde ettiğı ve edeceği durumlar ile ilgili güven garantisi arar. Güvensizlik durumu ile karşı karşıya kalan insan çemberin son halkası olan “şeref” elde etme durumu ortaya çıkar. Yapılan şeyin takdiri, hazzı ve yararı konusunda insan onurunu etkileyen sonuçlar arıyor. Bu üç olgu birleştiğinde de Hobbes’un doğa durumundaki insan olgusuna bakışı ortaya çıkar. Yani insan her an bir çatışma evresinde olup bunun güven veya güvensizliğine bağılı olarak karşılığında da somut veya soyut bir sonuç beklemektedir.

Thomas Hobbes geçirdiğı süreçlerin ve barındırdığı düşünce yapısı ile insana dair çözümlemesinde ortaya koyduğu perspektifte insanların bir doğa durumunda olduğundan bahsetmektedir. Hobbes’un doğa durumu üzerine bakış açışı Liberalizm öncesi olarak adlandırılmasına rağmen bugüne dair de ışık tutmaktadır.

2.3.2 John Locke ve Doğa Durumu

17. yüzyılda özellikle Batı Avrupa toplumlarında en önemli sorunlardan biri görülen merkezi ulus devletin güçlü bir devlet yapısı olmasıydı. Bunun sebebi iç savaşlar ve din savaşlarının meydana gelmesi ile oluşan sosyal ve siyasi krizler olmuştur. Bu nedenle toplumlar karışıklık, düzensizlik durumuna sevk eden şey ise güçlü olmayan iktidarlardı. Ortaya çıkan bu karışıklık ve düzensizlik güçlü ve mutlak iktidarların ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

John Locke 1632 tarihinde Wrington'da Protestan orta sınıf bir ailenin çocuğudur. İngiliz siyaset teorisyeni, filozofu ve esprisizimin kurucusu olarak da kabul edilir. Annesi 1654 yılında vefat etmiştir. Babası ise ticaretle uğraşan ailesinin aksine noterlik ve avukatlık yapmıştır. Locke dönemin en ünlü okullarından biri olan Westminster School'da eğitim hayatına başlamıştır. Eğitim süresince kendisine katkı sağlayacak klasik dilleri öğrenmiştir. Bu diller gelecekteki eğitim hayatında da faydalı olmuş ve kendisine Oxford Üniversitesi'nde eğitimin yolunu açmıştır. Tıp alanı üzerine eğitim almak istemiş ve burada kendi tasarrufunu açıkça göstermiştir. 1665 yılına gelindiğinde ise eğitim hayatının sonrasında Brandenburg'da diplomatik bir göreve atanmıştır. Kont Cooper'ın danışmanlığına gelmesi ve Kont Cooper'ın başbakan olması sonucunda Locke önemli siyasi görevlerde bulunmuştur. Rahatsızlığı sebebiyle 1675 yılında Fransa'ya gitmiştir. Fransa'da dört yıl kalmış ve burada Descartes üzerine çalışmalarda bulunmuştur. 1683 yılında ise İngiliz iç karışıklıkları nedeniyle Hollanda'ya gider. 1689 yılına kadar Hollanda'da kalmıştır ancak İngiliz siyasetinden uzaklaşmamıştır. 1688 yılında gerçekleşen Muhteşem Devrim ile Locke'un İngiltere'ye dönmesinde bir sakınca da kalmamıştır. Hollanda'da kaldığı sürede kaleme aldığı eserleri yankı getirmiş ve yayınlanmıştır. Locke 1704'te hayatını kaybetmiştir.

John Locke da bu dönemde özellikle de İngiliz ve Fransız aydınlanma döneminin önemli figürleri arasında yer almıştır. Locke tıpkı Hobbes gibi doğa durumunu inceleyerek konuya yaklaşmıştır. Ancak Hobbes'un tam tersi şekilde yaklaşmıştır. Locke, doğa durumunun savaş durumu olmadığını, tam tersine savaşın doğa durumu içinde ihtimal dâhilinde bir tehdit olduğunu söyler. Locke'a göre doğa durumu

kavramı barış halidir. İnsanların yardımlaşma ve karşılıklı esirgeme durumu olarak ifade eder. Locke bu durumu insanların tabiatı içinde buldukları tam bir özgürlük hali olduğunu ve bu durumun aynı zamanda da bir eşitlik durumu olduğunu ifade eder. Doğa durumu herkesin her koşulda güç ve yargı hakları konusunda eşit olduğu ve bunların birinin diğerinin diğerinden fazla olmadığı şeklinde açıklar. Ancak doğa durumu herkesin eşit ve güçlü olduğu aynı zamanda herkesin özgür olmasının her istediği şeyi yapacağı anlamına gelmeyeceğini ifade eder. Doğa durumunda insanlar öncelikle doğa kanununa (akıl) kanununa bağlıdır. Tanrı tarafından verilen bu haklar sonucu insanlar eşit ve bağımsız olmasına karşın bu bağımsızlık durumu, bir kişinin diğerine karşı can, mal ve özgürlüklerine karşı bir teşebbüsü ya da ortadan kaldırma hakkını vermemektedir. Tabii olarak doğa durumunda hakkı ihlale uğrayan kişi buna teşebbüs eden saldırganı karşı cezalandırma, doğa kanununu uygulama konusunda hakka sahiptir. Buradaki kritik nokta bu cezaların akıl ve saldırı ile orantılı şekilde olmakla beraber, telafi edici ve gelecek için tekrarını engelleyici nitelikte olmalıdır. Ancak cezalandırılacak olan kişi doğası gereği öç alma, taraflı karar verme gibi doğası gereği zayıflık gösterebilir ve bu durumda aşırılığa neden olabilir. Nitekim bunun sonucu da yine karışıklık ve düzensizlik olarak ortaya çıkar. İşte tam olarak bu gibi durumların insanlar üzerinde yarattığı korku ve tehditlerin sonucu olarak insanlar doğa durumundan kopmak isterler. Bunun sonucu olarak da insanlar siyasal toplumlar oluşturur. İşte bu nokta da siyasal iktidar ve sınırların belirlenmesi konusunda da temel noktayı oluşturur. İnsanlar, toplum oluşturma aşamasında ihtiyaç duyduğu bir sözleşmedir. Sözleşme, devleti ve ona tabi olan kişiler arasında gerçekleşir. Toplumu oluşturan yeteri kadar özgür insanın oy birliği gerekmektedir. Siyasal iktidarı oluşturan toplumdaki insanlar siyasal bir iktidar oluşturmak için de siyasal haklarını ona devreder. Locke, devletin amacı olarak özgürlüğü güvence altına almak ve kaynağını da toplum sözleşmesi ile sağlanması gerektiğini ifade ederek Liberal düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır.

Locke, bu geçişi açıklarken sadece doğa durumunu tasvir etmemiş, bununla beraber savaş halinden de bahsetmiştir. Locke, savaş halini bir düşmanlık ve yok etme hali olarak ifade etmiştir. İktidar bulunmadığı halde suçlu ve cezalandırma hakkına sahip olanlar arasında bir savaş hali ortaya çıkar. İnsanların cezalandırma hakları ve devam ettirme istekleri ile savaş durumu ortaya çıkmış olur.

Hobbes, insan doğası düşüncesinden hareketle insanların "haklarının" nereden geldiğini savunmaya çalışsa da Locke 'ta da benzer bir yükselme görülmektedir. Aynı zamanda akışındaki insan, hakların ne olduğu ve doğa durumu kurallarının ne olduğunu gösterebilmek için "doğa durumu "nu da değerlendirmiştir. Locke'n Hobbes'un doğa durumu kavramını benimsediği ve aynı amaçla kullandığı söylenebilir. Ama Locke 'un doğa durumunun Hobbes gibi yalnızca bir hipotez olmadığını baştan söyleyebiliriz. Locke için doğa durumu, en azından başlangıçta bir özgürlük ve eşitlik durumudur. Doğa durumu, yalnızca başlangıçta bir özgürlük ve eşitlik durumudur, çünkü insan özgürlüğü sınırlıdır (Locke, 1993; Kılıç, 2015, s.105).

Locke da Hobbes gibi İngiliz İç Savaşı'na tanık olmuş fakat onda bu durumun etkisi biraz daha farklı olmuştur. Locke 'un doğa durumunun temelinden Hobbes'a nazaran özgürlük ve barış vardır. Onun doğa durumunda insanlar, güven ortamlarının olduğu yerleri barış ortamı olarak düşünerek yaşarlar ve insanın güvenlik ve mutluluk hali yaşamında bazen bozulup değişerek yerine savaş ortamı dâhil olmaktadır.

Locke'a göre, doğal yasayı ortadan kaldırmış kişi insanların huzur ve barış aynı zamanda da güvenlik kaygısı olmadan yaşamalarının ana koşulunu tahrip etmiş ve yok etmiş olur. Mücadele durumunu ortaya koyan neden yargılama ve ceza verme erkini eline bulduran üst bir erke sahip olmadığından, bir kişinin güç kullanarak başka bir kişiye mutlak iktidarı ile bir irade ortaya koymasındır. Bu konudaki temel nokta can, mal ve özgürlüğün uğradığı saldırılara karşı korunması halidir (Emeklier, 2015, s.107).

İnsanlar özgür olma durumuna rağmen sürekli bir tehdit ve tehlikeye karşı rıza göstermelidir. Mülkiyetini korumak için rıza ile başka insanlarla birleşir. Locke, düşüncesinin temelini mülkiyet olarak nitelendirir. Mülkiyeti sadece mal güvenliği ile sınırlamamış ve yaşam, özgürlük kavramlarını da içine alarak geniş bir tanımlama oluşturmuştur. Çünkü Locke bunları birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele almaktadır. Locke, çalışma ile kazanılabilen bir edim olarak ifade etmektedir. Locke, yeryüzünü hem insanın hem de insanların ortak nimeti olarak ifade eder. Bunun kazanılması da çalışma ve çaba ile mümkün olacağını söyler. Kazanımın temeli çalışmadır ve bunun üstünde bir otorite ya da sözleşme yoktur. Bu kazanımlar gelecek soy için de bir mülkiyet hakkı doğurmuş olur. Tabiatın verdiği nimetin bu vaziyetten

ayırarak olan insanın çalışarak ona bir değer katması ile olur ve bu da onun mülkiyetine sokar. İnsanın kattığı değer ortak hakkı da ortadan kaldırır. Nitekim ‘emek’ tartışmasız temel mülktür ve bu emeğin sonucu olarak ortaya çıkan değeri emek verenden başka birinin alma hakkı yoktur. Buradaki kritik nokta bu müşterek mallardan yeteri kadar olması koşuludur.

Doğa durumu toplum düzeninin yani politik düzene geçen insanların kendilerindeki yasama ve yürütme haklarından bir vazgeçiş olarak, en üst güç olan egemene devretmektedir. Sözleşmenin gerçekleşmesi için de devrettikleri güçten de güvenliklerini sağlamasını isterler. Böylece medeni topluma geçiş sağlanmış olur. Bu noktada doğa durumu ve siyasal toplumun ayrım noktası, siyasal toplumda insanların ceza ve anlaşmazlıkların çözümü için bir yasama ve yargı organının bulunmasıdır. Eğer ortak bir başvuru yeri yoksa doğa durumunda bulunur.

İnsanların birleşmesi ile mutlak monarşi ortaya çıkabilir ancak Locke, mutlak monarşiyi medeni toplumla bağdaştırmamaktadır. Doğa durumunda rıza gösteren insanın doğa durumundan kurtulmasıdır. Ancak mutlak monarşi var ise, hükmeden güç kendi başına karar verir ve bu da hükmedenin doğa durumunda kaldığını gösterir. Ancak medeni bir toplumdaki bahsediliyorsa en üstten, en alttaki kişiye kadar eşitlik çerçevesine kanunlarla bağlanmışlardır. Buradaki temel nokta medeni toplumu oluşturan unsurların tek bir vücut halini alabilmesidir. Ancak bazı durumlarda da çoğunluğa tabi olunması şeklinde iki noktayı ifade etmiştir.

Locke’a göre, kanun koyucu gücün kimin elinde olduğuna bakılarak, bir devletin şekli hakkında hükme varılabilir. İnsanlar politik bir toplumda yer almadan önce, doğa durumunda yasama ve yürütme herkes tarafından kullanılıyordu. Politik toplumda ise çoğunluk, toplumda kanun yapma ve kanunların uygulanması konusunda tamamını kullanır. Yasaları toplum, yasaların uygulanması için temsilcilerin seçilmesi ve bunların temsilciler tarafından yürütülüyorsa, hükümetin şekli de demokrasidir. Çoğunluk yasaları yapmayı seçilmiş bir gruba bırakıyorsa bu durumdaki hükümet şekli de oligarşidir. Kanun gücü çoğunluk tarafından tek bir kişiye bırakılıyorsa buna da monarşidir. Monarşi şekli ile ilgili yaşamı boyunca devam etmiş ve babadan oğula geçiş gösteriyorsa kalıtsal monarşidir. Ancak hayatı boyunca geçerli ve ölümden

sonra yerine geçecek monarkın belirlenmesi seçme hakkı ile belirlenmiş durumda ise, bu da seçici monarşidir.

Locke, günümüz yönetimlerine de ışık tutmuş ve günümüzde de karşılığının bulunduğu tasvirler yapmıştır. Doktrine çalışmalarda da referans olarak kabul görmektedir. Locke, aynı zamanda karma sistemlerinde mümkün olacağını ifade eder ki bu da günümüzde Fransa’da uygulanmakta olan yarı başkanlık sistemi ile örneklendirilebilir.

Locke doğa durumunu “İnsanların başkasının iradesine bağlı olmaksızın doğa yasasının sınırları içinde eylemlerini düzenleyebileceklerini sahip olduklarıyla kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri yetkin bir özgürlük durumudur. Ayrıca hiç kimsenin diğerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olamadığı, bütün iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur” (Locke, 2012, s.30) diye tanımlamıştır. Locke’un bir iradeye bağlı olma durumundan kastı iktidardır. İnsan otoriteye boyun eğerse iradesine özgür hareketler gerçekleştiremez. Bu yüzden da yozlaşır, çöpe atılmış bir kitap gibi okunmayı bekler. Gerçek kişiliğini, benliğini bulma ve geliştirme sürecine giremez, bırakın girmeyi bunu düşünmez bile. Çünkü bir otorite etrafında yaşaması gerekmektedir.

Locke ’un doğa durumunun bir tarafı hukuki diğer tarafı ise ahlaki boyuttur. Locke’un, bir otorite olmamasına karşın, doğa durumunda bile herkesin bağlı olduğu doğa yasası vardır (Locke, 1993, s.62). Onun bu ifadesine bakıldığında insanın fark etmese bile bağlı olduğu bir durum vardır. Çaresizlik, mutluluk, savaş veya barış gibi illaki kendini ait hissettiği bir doğa durumu içerisindedir.

Locke’ un bahsettiği insanın özgürlük, barış ve eşitlik durumu içinde olması insanın tamamen her anlamdaki özgürlüğü değildir. Otoritenin kişiye sağladığı özgürlüktür. İnsanın, çerçevelenen kurallar eksenindeki ona tanımlanan özgürlüğüdür.

Locke’un doğa durumu içerisinde bir de ‘doğal yasa’ tanımı vardır. Onun felsefesindeki doğal yasa, insan davranışına ve ahlak yasasına karşılık gelir niteliktedir. Doğal yasanın temeli akıldır, ondan başka bir şey değildir. Akıl devreye girdiğinde doğal yasaya göre bütün insanların eşit ve özgür olduklarında, bir kimsenin

başka bir kimsenin doğal alanına yani yaşam tarzı, seçimlerine zarar vermeden karşı çıkmadan yaşamak gerektiğini vurgular. Bu da akıl tarafından keşfedilip yönlendirilmektedir. Onun mülkiyet kavramı oldukça güçlü ve geniştir. Bunun koruyucusu ise doğal yasadır. Yani aklın koruyucusu mülkiyettir. Locke'un da amaçladığı şey bu kavramın korunmasıdır. Eğer ki mülkiyet korunursa özgürlük var olur. Başka bir insan veya otorite, kişinin özel mülküne tabu koymaz ise, kişi o alanda özgürdür. Yani insanın doğa yasasına uygun yaşamak mülkiyetin korunmasından geçmektedir.

İnsan var olduğu alanda her zaman argo tabirle başına buyruk yani özgür olmak ister. İnsanın doğal yaşayamama sebebi de bu ilanın ihtilalidir. Buna paralel olarak da ihtilal edilen alanda fiziki ve psikolojik ölümler doğabilir. İnsanın doğasının işgal edilmesi ile oluşan insanın insanı öldürmesi içler acısı bir durumdur. Bir insanın diğer bir insanı öldürmesi de öldüren kişinin içindeki ahlakı öldürmesi demektir. Aynı zamanda da bu durum bir savaş başlangıcıdır, insanın insan ile olan savaşının başlangıcı. Bu durumun gerçekleşmesine dair Locke'un görüşü ise, "Tüm insanlığın kalbinde açık bir yara" (Locke, 1997, s.264) olarak tanımlamıştır. Bu noktada ise devreye devlet girmektedir. Locke yine devletin konumu ile ilgili "Devlet, sadece kendi sivil çıkarlarını tedarik etmek, korumak ve geliştirmek için teşkil edilmiş bir insan toplumdur." Bu çıkarlar başta insan yaşamı, onun özgürlüğü ve sağlığıdır. Ayrıca mal-mülk gibi dışsal şeylerdir (Locke, 1995, s.7). Yani devletin amacı sadece kendi çıkarlarını kollamak değil, bu çıkarlardan ziyade insan yaşamını, bireyin yaşamsal sürecini, insanların birbirlerine zarar verme olasılıklarını da denetleyip bunları korumaktır.

Locke' un doğa durumuna bakıldığında savaştan ziyade insanların özgür ve eşit bir şekilde yaşama arzusudur. Güven ortamında, dayanışma içinde yaşamın mümkün olduğu, bunun tam zıttı yaşandığında ise devreye savaşın girdiğinin söyler. Haksız olarak uygulanana her şeyde bir savaş durumu ortaya çıkar, lakin bu çatışma durumu ile doğa durumu aynı olmamalıdır. Esasen savaş, doğa durumunun ezilmesinden başka bir durumdan ibaret değildir.

İnsan, doğumundan gelen gerçekçi şekilde bir birey olduğu ve başka birine karşı ne şekilde davranışta bulunması gerektiğini kendi doğasının içinde bir ihtiyacı şeklinde

bilir. Akıl, birey etkileşimlerini doğal biçimde iken düzenleyen temel bir güçtür ve yine insan, akli yetisi sayesinde başka birinin evvelden hâkim olduğu mülkiyet, yaşam ve özgürlük haklarına karşı mağdur olmaması bir zarar gelmemesi gerektiğinin; zarar gelmesi şeklinde ise başkalarının da kendisine aynı bu biçimde bir karşılık alacağını bilir (Çaha, 2013, s.121).

Locke'un doğa yasasındaki ahlaki boyut, başka bir insanın hakkına girmeden yaşama eylemidir. Aslında bu durum insanın doğasında vardır ve bunun için ayrıca çaba sarf edilmesine gerek yoktur. İnsan bu durumda aklını kullanırsa zaten her şey doğasında gerçekleşip, taşlar yerine oturacaktır. Bu sebeptendir ki doğanın akışına ve aklın kurallarına bariyer çekilmemelidir. Zaten o gerçek durumu fark ettiğinde çabalamadan kendiliğinden olacaktır. Locke' un mülkiyet hakkı hususunda yüklemiş olduğu anlam dikkatle incelenmelidir. O mülkiyeti; "Mülkiyet sahiplenilen şey değil, bir şeye sahip olma hakkı anlamına gelir" (Ağaoğulları, Zabcı ve Ergün, 2005, s.175).

"Bütün insanlar doğası gereği akılla donatılmıştır." (Locke, 2017, s.85) ibaresinden de anlaşılacağı üzere, insanın aklını kullanması için ayrıca bir şey yapması gerekmemektedir. Zaten varoluşu gereği akıl ile donatılmıştır. Asıl mühim olan, var olan akli insanın nerede nasıl kullandığıdır. İnsanlar da bu noktada hepsi aynı ve eşittir. Herkes bir akla sahiptir ve bunu istediği şekilde kullanabilirler. Yani genel anlamda herkeste olan akıl her insanın eşitliği sonucunu doğurmaktadır. Locke için mülkiyetin korunması elzem bir husustur ve toplumun amacıdır. Ancak yine de Locke, sahiplik(mülkiyet) ile iş gücü(emek) arasında bir ilişki kurması, egemen erkin sınırsız sonsuzluğuna bir sınırlamada bulunması ve çok daha savaşçı ortamdan daha uyumlu barış barındıran bir insan doğası ifade etmesi bakımından önemini günümüzde de korumayı sürdürmektedir (Locke, 2000, s.5).

2.3.3 Jean-Jacques Rousseau ve Doğa Durumu

Cenevre'de dönemin yoksul bir saatçi ve dans öğreticisinin oğlu şeklinde dünyaya gelen J. J. Rousseau (1712-1778) (Copleston, 1991, s.4), sahip olduğu cesaret ve düşünceleriyle içinde bulunduğu koşulların çelişkilerini anlayıp, (Aydın, 2006, s.34) onları bir biçimde aşmak için çalışan hem Fransız devriminin kilit öncülerine hem de

kendinden yaklaşık olarak bir yüzyıl sonra meydana çıkacak olan Marksist kökenli emekçi (işçi) hareketlerine ilham verecek şekilde özgün ve nitelikli bir düşünürdür. Düşünürün mevcut uygarlığa karşı eleştiriler ve bu eleştirilerine bağlı olarak uygarlığı yeniden şekillendirmek için öne koyduğu düşünceler Fransız devriminin devrimcilerine, mevcut uygarlığın olumsuz yapısının sahiplik (mülkiyet) eşitsizliğinden kaynaklandığına olan atfı ise, emek (işçi) hareketinin önde gelenlerine esin vermiştir (Akan, 2016, s.118).

Rousseau, bu ifade ettiği doğa durumunu bir miktar daha olumlu aşamada bir biçimde tasvir etmektedir. Bu şartlar altında, Hobbes'a göre devlete ve siyasal toplum arası geçiş kötü durumdan iyi duruma ilerlemeyi sembolize ederken, Rousseau'ya göre devlet ve siyasal yaşam insanın yozlaşmasının nedenidir (Ağırman, 2018, s.116). Çünkü otorite egemenliği karşısındaki insan belirli çizgiler içinde hareket eder ve o çizgileri istese de silemez, bunu düşünemez ve sonuç olarak da geriler.

Rousseau, insanların toplu halde yaşamaya başlamadan çok önce hayvanların acımasız içgüdüsel durumları arasında düzensiz bir şekilde yaşadıkları düşüncesinden yola çıkarak, doğa durumu kavramı vesilesi ile bu dönemi tanımlamıştır. Aynı zamanda doğa durumunu olağandışı bir unsur olarak görmeden, belli kanıtlara gerek duymadan görüşlerini açıklamaya çalışmıştır (Rousseau, 1964, s.15).

Rousseau'ya göre doğa durumunda hayvan gibi yaşayan yani bireysel koruması için harekete geçen insanın ölüm şeklinde bir korkusu yoktur; çünkü bir hayvanın, ölmenin ne demek olduğunu hiçbir zaman anlamayacaktır. Hayvanlar arasında düzensiz durumda yaşamını sürdüren ve ilk zamanlardan bu yana bu hayvanlarla mücadele durumunda kalan vahşi insan, benliğini bu hayvanlarla kıyas içine sokar ve bu kıyaslama sonucunda kendisinin hayvanları yetenek ve kuvvet bakımından geçebilmelerinden daha çok geçebilecek olduğunu hissettiğinde artık onlardan korkmamayı öğrenir (Rousseau, 2004, s.106). Çıplak ve evsiz yaşayan insanlar için, günümüzde bizim ihtiyaç duyduğumuzu sandığımız şeyler içi boş bir levha gibi kalacaktır.

Çıplaklık durumu ve evsizlik durumu insanlar için bir bahtsızlık olmadığı gibi, hayatlarını devam ettirmeleri için de kesinlikle bir engel teşkil etmemektedir. Doğa durumu halinde, toplum yaşamından uzak bu ilk zaman insanların derileri kıl ve tüylerle kaplı değilse bile sıcaklığı yüksek ülkelerde buna gereksinimleri olmaz; soğuk hava şartlarına sahip ülkelerde ise tükettikleri hayvan derilerini kendileri için mal edinmeyi kısa zamanda öğrenirler (Rousseau, 2004, s.106).

Rousseau, doğa durumunun gerçek bir değişmez eşitliğinin olduğunu söylemekle birlikte, doğanın insan ile hayvana aynı muameleyi yaptığı inancındadır. Ölecek bir kadının çocuğunun da yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu düşüncesi ile çocuklarını uzun bir müddet zarfında kendi başlarına gıda arayabilecek durumda olmayan binlerce çeşit hayvan türü ile tutmaktadır (Rousseau, 2004, s.97).

Rousseau'daki doğa durumuna dair tek farklılık sayılacak durum insandan insana olan farklılıktır. Her insanın olaylara, olgu ve yaşantılara karşı tepkisi, yaşadığı olaya göre değişmektedir.

Rousseau doğa durumunda diğer düşünürlerden başlangıçta ayrılmaktadır. Bu ayrılma da insan doğasına karşı pozitif yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Rousseau filozofları doğa durumunu tasvir etme noktasında hep uygar insanı anlattığı için eleştirmiştir. Bu eleştirisini de "sonunda hepsi de... vahşi insandan söz açmıştır ama uygar insanı anlatmıştır" şeklinde ifade etmiştir. Bu bakış açısı ile kavramsal olarak Hobbes'u ve yine insan doğası tasviri yapan Locke'u da eleştirir. Rousseau insan doğasına dair tarihsel ya da olgusal bir belirlemeden ziyade onu bir zihin inşası ve mantıksal tutarlılık konusunda ele almaktadır. İnsana dair tasvirinde Rousseau, evrende tek maddi gereksinimi yiyecek, dişi ve dinlenme ihtiyacı üzerinden ifade eder. Ayrıca insanın tek korkacağı açlık ve acı duymaktır.

Doğa durumunu Rousseau, daha iyimser bir şekilde betimlemektedir. Bunun etkisiyle Hobbes'a göre siyasal toplum ve devlete geçiş iyileşmeyi ve ilerlemeyi sembolize ederken, Rousseau'ya göre devlet ve siyasal yaşam insanın yozlaşmasının nedenidir.

Rousseau'ya göre doğa sadece insana değil, tüm canlılara karşı eşit yaklaşmıştır. Doğa, ona göre özgürlük ve eşitlik alanıdır. Bütün olgular bu alan içerisinde gelişim

göstermektedir. İnsanoğlu, medeni bir toplum olma yolunda ilerlerken özgürlüğünü kaybetmiş ve kitlelere, yazılı veya sözlü kurallar ve geleneklerin kölesi olmuştur. Bu kurallar yani sınırlar içerisinde yaşamını sürdürmüş, itaat ve düzen bozma durumunda ise belirli kamusal veya töresel sonuçlara maruz kalmıştır. Aslında insan, ilk çağlardaki gibi hayatı doğal akışına yaşamış olsaydı bilinçli veya bilinçsiz olarak kendi yaşamlarına bir sınır çekmek durumu ile karşılaşmazdı.

Rousseau'ya göre ilkel dönemlerdeki vahşi insan tipinin bütünsellikten ziyade bireysellik çerçevesinde özgür bir yaşam alanında vuku bulmuştur. Ona göre insanın özündeki bu durum duyguların, davranışların ve içtenliğin olduğu zamanlarda geleneklerin kaba ama içten olduğunu belirtmektedir. Yani ona göre insan uygarlaşırken veya uygarlaştığını düşünürken köleleşmiştir. Medeniyet anlayışı içerisindeki insan özgür doğmasına rağmen prangalara vurulmuş bir halde, başkalarına muhtaç, itaatkâr olmaktan kurtulamamıştır. Ona göre, her şeyin aynı şekilde devam ettiği, tekdüzeliğin egemen olduğu doğa durumu, süreçsel olmayan bir durumdur. Birçok dış etmen denk gelme düşüncesinden belirmeseydi, insan ilkel şartlarda sonsuza dek kalırdı.

Rousseau Hobbes ve Locke gibi düşünürler akademik bir zümreden ziyade hayatın içinde deneyimleyerek eğitim görmüşlerdir. Rousseau'nun devlete yaklaşımı ilk olarak doğa durumunu ve uygar toplumla karşılaştırması inceleyerek, ilk evrede ifade edilmiştir ki bu durum oldukça mühim bir konudur. Bu bağlamda uygar toplumla beraber ilerleyen devlet, uygarlığın ilerlemesiyle paralel şekilde modern bir yapıya bürünmüştür. Rousseau'nun iletmek istediği husus; insanların doğa durumu formunda daha mutlu, daha özgür olduğunu ve uygar toplumu nasıl doğal insana evrilmesi gerektiği konusunu anlatır. Bu evirilmeyi ise toplum sözleşmesi ile temellendirerek aktaran düşünür, yeniden özgür insanın inşası için sözleşme kuralını öne sürer. Çünkü sözleşme çevresinde birlik olan bireyler bütün inisiyatiflerini genel iradeye devrederek daha özgür, daha mutlu bir yaşam sürdürmeyi amaçlamaktadırlar. Genel irade kuramıyla ifade etmek istediği konu ise insanların ortak iyiliği ve kamusal çıkarlarını korumak için ne biçimde ortak bir payda da buluşmasının gereklidir. Son olarak, Rousseau'nun devlet anlayışı insanı ana merkeze koyan radikal bir halk egemenliğini temel aldığı görülür. Yaşadığı dönemden sonra halk hareketlerine ve devrimlere öncü

olmuş bir isim olarak karşımıza çıkar. Düşünceleri Fransız ihtilalini ve hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde dikkate alınmıştır. Rousseau devleti betimlerken özgür olan yurttaşların ortak paydada buluşması ile meydana gelebileceğini savunmaktadır. Meşruiyetin temeli olarak yurttaşlara atıf yapar. Bu düzlemde Hobbes ve Machiavelli gibi düşünürlerin halk ve yönetim ayrımını istemesi sürecine aykırı hareket etmiştir. Yani toplum ve devlet görüşünü, eşitlik ve özgürlük kavramlarından yola çıkarak ortaya koymuştur.

Tam olarak da bu görüş çerçevesince diğer Toplum Sözleşmecilerden Hobbes ve Locke'den ayrıldığını görüyoruz. Rousseau'yu ayıran özgünlük katan noktası tarihsel olarak kabul gören insanın doğası gereği akıllı bir varlık biçiminde değil, özgür biçimde ve öğrenmeyle yetkinleşen bir varlık olarak tanımlamaktadır. Ayrılış noktası akıl ve özgürlük noktasında bir kez daha diğer toplum bilimcilerden farklı bir tasvir sergilediğini görüyoruz. Rousseau'ya göre insan akıllı değil, özgür bir varlıktır. İnsanın ihtiyaçlarına göre gelişme ve yetkinleşmesi ile gelişeceğini ifade eder. Rousseau'nun gösterdiği çerçeve neticesinde insanın özü ve varoluşsal niteliği özgürlük ve yetkinliktir. Ancak bunlar aynı zamanda eşitsizliklerin de kaynağını oluşturmaktadır.

İnsanların eşitsizliklerinin iki farklı şekilde olacağını ifade etmektedir. Birincisi, insanın sahip olduğu fiziksel yani doğa tarafından verilenlerdir. İkincisi ise, bir uzlaşma ile kurulmuş veya kabul edilmiş olan manevi ya da politik eşitsizlik olarak ifade eder.

Ancak bütün bu eşitsizliklerle insanlar doğada özgürdürler. Buradaki eşitsizlikten anlaşılması gereken adaletsizlik değil, doğal eşitsizlik olarak ifade edilir. Bu sebeple Rousseau, bunun ortadan kaldırılması gereken bir eşitsizlik olarak görmemektedir. İnsanların ihtiyaçları ile serbestçe doğadan faydalanmaktadırlar. Doğa müsaade ettiği ölçüde insanlar özgür ve mutludurlar.

Fakat işin içerisine özel mülkiyet veya iş bölümü girdiği anda bir daha geri dönülmesi imkânsız uygar toplum kurulmuş olur. Uygar toplum kurulduktan sonra geri dönüşü

yoktur. Bu sürecin sonucu olarak uygar toplumla birlikte hukuk kuralları ve siyasal aşama gerçekleşmiş olur.

Rousseau, gerçekleşen uygarlık durumunu sahte uygarlık olarak ifade etmektedir. Bunun gerekçesi olarak da zenginlerin daha zengin ve fakirlerinse bu sürecin tamamlayıcısı olarak dile getirir. Bunu sağlayan unsurları sivil topluma geçiş yani doğal olmayan özel mülkiyet ve iş bölümünün neticesi olarak ifade eder. Bunun sonucu olarak da sahte uygarlık gerçekleşir ve geri dönülmezdir.

Rousseau'ca perspektifte hali hazırdaki uygarlık güçlülerin ve zenginlerin oluşturduğu bir komplodur. Rousseau'ya göre uygarlık sahte dahi olsa bir ilerlemeyi ifade eder. Rousseau'nun ilerleme anlayışı içinde zıtlıklar barındıran diyalektik bir süreçtir. Rousseau doğal eşitsizlikle insanın yetkinleşmesi, evrilmesi ve siyasal eşitsizliğin büyümesine uygarlığın kurulmasına yol açmıştır. Doğal eşitsizlik, değiş-tokuş ile gelişen ikinci olarak da madenler ve tarım ile insanlık tarihindeki büyük devrimle ilgili olduğunu ifade etmektedir.

Rousseau, Toplum Sözleşmesi'nde "İnsanlar özgür doğar ancak her yerde zincire vurulmuştur." Bu ifadesinde de olduğu gibi insanın daha özgür ya da diğerlerinin efendisi olduğunu zannederken daha da köleleştiğini ifade etmiştir. Bu kölelik durumunda insanlar bir topluluk olabilir ancak toplum olamaz bu sebeple bir bütün oluşturulamaz şeklinde ifade tasvir etmiştir. Rousseau gerçek uygarlık için toplum ihtiyaçları ile insanların ihtiyaçlarını içinde eriterek çözümlenmeye çalışmaktadır. İnsanlar fiziksel eşit olmasalar dahi hak yoluyla eşit olurlar. İkimizden her bir kimse, varlığı, bütün kuvveti, müşterek biçimde genel iradenin kullanımına verir ve bu sebeple her ortağı bütünsel parçanın bölünmez bir parçası şeklinde kabul edilir. Toplum sözleşmesi ise bireylere yasaların önünde derin hukuksal bir çerçevede eşitlik sunmasıyla, doğalarından kaynaklanmış olan maddeleşmiş biçimdeki eşitsizliği ortadan kaldırmak ve yine onlara, doğuş evresinden getirdikleri haklarını belirli güvenceler altına alma olanağını da sunmaktadır.

Rousseau'da ise toplum sözleşmesi şekliyle oluşturulan siyasallaşan ve politik yapı, insanların doğal eşitsizliğin siyasal eşitlik ya da yasalar karşısında hukuksal eşitlik şekline dönüştürülmesinde tek önlem olarak sunmaktadır.

Aydınlanma dönemi bir bakıma ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel tepetaklak oluşu ortaya çıkardı. Tarihsel ilerleme ile birlikte süregelen eşitlik, mülkiyet, özgürlük hakları gibi temel hakların algılama ve kullanım biçimlerinde temel değişim çekirdeğinde ortaya çıkmaya başladığı görülür. Buradaki başlangıç noktası asıl olarak birey olarak insanın gerçekçi olduğu bakışına dayandırılır. Sonuç olarak rasyonel akıl, rasyonel bireyin ortaya çıkmasını sağlamış, birey kendisi için iyi kötü ayrımı arasında tercih edebilir bir konuma oturtulur. Aydınlanma Çağı kökünde insan aklının ilerleyişi ve olumlu düşüncelerinin vurgulanmasına dayanır. Akıl öne çıkmakta çünkü ancak akıl sayesinde insanlar din, cehalet, uydurma ve geleneksellikten kurtulacaklardı. Birey bir defa bu yola girdikten sonra bir daha geri dönmesi de zor olacak çünkü akıl devamlı olarak ilerleme ve toplumu iyiliğe yöneltecektir. Bunun yanında, akıl ile özgür topluma doğru yola çıkacak olup aklın yasaları etrafında daha iyi bir yönetim şekline ulaşılabilecektir (Duman, 2009, s.48). Ana ilkeleri “bireycilik, özgürlük, sınırlı devlet, piyasa ekonomisi, akıl, adalet, hoşgörü” (Yılmaz, 2016, s.42-43, Çaha, 2013, s.118-119; Heywood, 2014, s.50) şeklinde nitelenen liberalizm, liberal düşünce şeklinin ana merkezinde olan “doğal haklar teorisi”, bireylerin doğumdan itibaren yaşama hakkı, özgürlük ve mülkiyet haklarına sahibi olduğu düşüncesini savunmaktaydı (Berktaş, 2009, s.62). Bu düşüncenin geri planında bireyin ekonomik ve siyasi haklarına meşru bir temel hazırlama düşüncesi de yer almaktaydı. Sonuç olarak siyasal iktidarların meşruiyetlerinin sorgulanarak dünyevi inanç sistemlerinin vurgulanmasıyla, “ekonomik insan” tabiri ile bireyin tanımlanması, dolayısıyla bireyin kendi benliğinde kendini ileriye götürmesi ancak bu sorgulama neticesinde mümkün olabilecekti.

19. yüzyılın ana ideolojilerinden birisi olan liberalizm, üzerinde fazlaca düşünürün ilgi gösterdiği ve çalışmada bulunduğu bir ideolojydi. Kavrama dair yapılan tanımlamalar, her döneme has ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel olarak içinde bulunduğu ortamın nüvelerini taşımaktadır. Böyle bir durum liberalizme yönelik oldukça fazla tanımlamanın da karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır. En temel biçimiyle liberalizm, “bireye yönelik her türlü baskıya karşı çıkmak; ekonomik, siyasi,

dini ve sosyal alanlarda özgürlük istemektir” (Duman, 2009, s.154). Haliyle liberalizm bireyin “özgürlük” istekler üzerine yoğunlaşmıştı. Asıl olarak bu “özgürlük”, burjuva sınıfının “özellikle ekonomik alanlardaki kısıtlamaların ve sınırlamaların, ticaretin serbest bırakılarak yurt dışına çıkabilmelerinin sağlanması idi. Bu tür özgürlüğe sahip olurlarsa istedikleri siyasal, ekonomik ve toplumsal düzenlerle ilgili olarak taraftar bulacaklar, düşüncelerini ve ideolojilerini topluma yayabileceklerdi. İstedikleri bu anlamda düşünce ve basın yayın özgürlüğü idi” (Öztekin, 2018, s.285-286). Liberal düşüncenin ana merkezinde “devletin merkezîyetçiliğine ve mutlakiyete karşı bir eğilim ya da siyasal sistem” olduğunu görürüz. Devlet müdahalesine karşı sivil özgürlükleri elde etme amacını benimseyen liberalizm, genel itibari ile “Aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelik siyasal ve ekonomik felsefe” şeklinde nitelenebilir (Berktaş, 2009, s.49-50). Pek tabii bu sebepler itibari ile de liberalizm ana merkezine birey hak ve özgürlüklerini koyarak bireyin siyasal iktidara karşı korunmasını hedefler. John Locke ise, liberal düşüncenin ilerlemesinde ve yaygınlaşmasında oldukça önemli bir isim olarak karşımıza çıkar. Dahası, Locke “siyasal liberalizmin ana temalarını tutarlı bir biçimde bir araya getiren ilk düşünür olarak kabul edilir” (Zabcı, 2015, s.476; Çaha, 2013, s.117). Fikirlerini temellendirdiği “doğal haklar teorisi” toplum, toplum-birey ilişkisi, toplum-devlet-birey ilişkilerinin biçimini ve oluşturulma şekline yönelik temel taşlar taşır niteliktedir. Birey hak ve özgürlüklerinin ortaya çıkma biçimi, yöneten-yönetilen ilişkileri, rıza-otorite ve meşruiyet ilişkisi, bireyin “doğa durumu” gibi konularda siyaset bilimi alanında çalışan düşünür, teorisyen ve araştırmacılar için diğer düşünürler ile kıyas yapma ve farklı bakış açılarını ortaya çıkarma yönelimini yaratmıştır. “Hemen hemen bütün ömrü 17. yüzyıl içinde geçmesine rağmen, tek kişinin düşünce özgürlüğü ve eylemlerinde kendi aklına dayanarak karar verme hakkı hususundaki düşünceleriyle Locke, İngiltere ve Avrupa’da bütün on sekizinci yüzyılı kapsayan Aydınlanma çığırını başlatmıştır” (Akarsu, 1961, s.72).

“Düşünüyorum, o halde varım.” İfadesiyle yine bir başka önemli düşünür olan Descartes geleneksel felsefe anlayışına karşı düşüncesini modern felsefe üzerine kurmuştur. Hakikaten, Descartes, düşünmenin var olmanın öncülü olduğunu mu söylüyordu yoksa tam aksine bir önerme miydi? Ya da düşünmeyi etkileyen sebepler

nelerdi? Descartes'ın bakış açısına göre “Yapılması gereken şey, bilineni açıklamakla yetinen mantığı ve soyuta yönelik geometri ve cebiri aşmak, bunların olumlu yönlerini içeren bir bireşime varmaktır” (Savran, 1977, s.158). Locke, bir bakıma Descartes'ten edindiği “ide” kavramıyla temelde düşünmeye atıf yapar ve düşünmenin merkezinde idelerin olduğunu söyler. Locke'a göre ise “ide”, insan zihninde ve dışında var olan şeyleri temsil eder ve esasen dikkat edilmesi gereken ona ne şekilde ulaşılacağıdır. Bu noktada Locke, Platon'un “ideasından ayrılır çünkü ideler doğuştan gelen ilke, algı vb. olarak kabul gördükçe sorgulanmaz ve aklın eleştirilerine kapalı olur (Zabcı, 2015, s.481-482). Locke bu duruma eleştiri getirerek rasyonel birey ve akılı öne çıkarır. Pek tabii Locke, akıl ve rasyonelliği savunuyor olsa da akıl herkes için genel geçer kurallar koymamaktadır ve Locke'a göre birey bilgilerini deneyimleme yolu ile edinir (Çaha, 2013, s.121). İnsan doğası kavramı, siyaset bilimcilerin çeşitli tanımlar ve yaklaşımlar geliştirdiği bir kavramdır. “İnsanlar gerçekte işte böyledir” olarak genelleme yapılan insan doğası temelde kendi içinde tutarlı olan ve insanların “asli ve değişmez” özelliklerini belirtir (Heywood, 2014, s.20). Bu noktada vurgulanması gereken nokta; bireylerin doğasının ne biçimde şekillendiği, doğuştan mı yoksa süreçle birlikte mi şekillendiğidir. Süreç ile şekillendi ise ne gibi araç ve yöntemler kullanılmış ve etkili olmuş? İnsan doğası asıl olarak değişmez ise günümüz insanları neden farklı nitelikte ve farklı konumdadır?

Liberalizmin siyasal boyut formundaki bakış açıları ile öne çıkan ve kendinden önceki ve sonraki düşünürlerden farklı bakış açısına sahip Locke, insan doğasında önde tuttuğu eğitim hakkında, geleneksel eğitim formuna karşı eleştirel nitelik taşıyan ve 1693 yılında basılan Eğitim Üzerine adlı eserinde eğitim ile ilgili açıklamalar yapmaktadır (Zabcı, 2015, s.476).

“Sağlam vücutta sağlam kafa, mutluluk halinin kısa fakat tam tanımlamasıdır. Bu ikisine sahip kimsenin isteyeceği çok az şey olur. Bunlardan birisinin eksikliğini çeken ise daha az iyi bir hayat sürecektir. İnsanın mutluluğu veya mutsuzluğunun en büyük sebebi kendisidir. Zihni akıllıca işlemeyen kişi hiçbir zaman doğru yolu seçmeyecektir ve vücudu hasta ve zayıf olan hiçbir zaman ilerleme kaydedemeyecektir. Bazı insanların zihin ve vücut yapıları o kadar dinçtir ve doğa bunları öyle güzel şekillendirmiştir ki bu insanların diğerlerinin yardımına çok ihtiyacı olmadığını itiraf

etmeliyim; doğal dehasının gücüyle beşiklerinden itibaren mükemmelliğe doğru ilerler ve mutlu yapılarının ayrıcalığıyla harikalar yaratmaya muktedirler. Ancak bunlara ait örnekler çok değildir. Karşılaştığımız tüm insanlardan onda dokuzu eğitimleri sebebiyle bu hâdedirler; iyi veya kötü, faydalı veya faydasız olurlar” (Locke, 2004, s.13).

Locke, eğitimin insan doğasında mühim bir etkisinin olduğunu dile getirmekte ve eğitimin pozitif olabileceği kadar negatif sonuçlar ortaya çıkarabileceğini de vurgular. Eğitim yoluyla bireyler arasında farklılaşma ortaya çıkabilmekte ve bu durum esasen bireylerin hayatının ileriki dönemlerinde nasıl biçimleneceğine dair izler verir. Sonuç itibari ile insan öz doğasında bulunan zihni ile harika bir hayat sürdürebilir. Dikkatlice incelendiğinde Locke, bir bakıma insanların doğuştan doğal olarak mükemmelliğine vurgu yapar bir bakıma da mükemmelliğin eğitim ile doğru yöne veya yanlış yöne yönelebileceğini vurgular. Haliyle bazıları eğitim ile toplumda mutlu ve kudret sabini oluyorken bazılarında tam aksine bir durum ile karşı karşıya kalır.

Locke, “İnsanın mutluluğu veya mutsuzluğunun en büyük sebebi kendisidir.” ifadesiyle birey temelli bir yaklaşım göstermekte ve adeta Protagoras’ın “İnsan her şeyin ölçüsüdür.” düşüncesini desteklemektedir. Birey öz mutluluğundan veyahut mutsuzluğundan doğrudan kendi sorumludur. Akıl, bireyin doğruya veyahut yanlışla doğru yönelim göstermesinde ana ölçüttür. Locke, eğitim hususunda düşüncelerini dile getirirken vurguladığı şey çocukların eğitimidir. Anne ve babalara bu noktada önemli görevler düştüğünü ifade eden Locke, eğitim aracılığıyla çocukların toplumun ve kendisinin ne tarafa yöneleceğinin biçimleneceğini vurgular. “Çocukların iyi eğitimi ebeveynlerin öyle önemli bir görevi ki ve ulusun refahı ve gönenci buna o kadar bağımlı ki bunu herkesin içten bir şekilde benimsemesini ve hayal, gelenek ve mantığın bu konuyla ilgili tavsiyelerini iyice inceledikten, bunlar arasında gerekli ayrımı yaptıktan sonra gençliğin farklı şartlara göre eğitimi için herkesin her yerde yardım elini uzatmasını sağlamak istiyorum. Bu her meslek dalı için yapılması gerekli çok şey olsa da farklı meslek alanlarında erdemli, faydalı ve yetenekli insanların yeşertilmesini sağlayacak en kolay, en kısa ve en uygun yoldur: Bir rütbeyle ait kişiler eğitimleri sayesinde doğruyu buldular mı diğerlerini de hizaya sokacaktır” (Locke, 2004, s.11-12).

Eğitim çizgisinde ailelerin çocuklarını yetiştirme hususunda önemli sorumluluklara sahip olduğunu ortaya koyan Locke, bu durumun toplumun geleceğinin inşası konusundaki önemini de vurgular. Eğitim hususunda alışılagelmiş deneyimlerin ve önerilerin tekrar incelenerek her bir bireyin eğitim alması gerekliliğini salık verir. Bunun en temel yolu ise “Bir rütbeye ait kişiler eğitimleri sayesinde doğruyu buldular mı diğerlerini de hizaya sokacaktır.” şeklinde ifade ederek eğitimi kişilerin diğer kişileri doğru yola yönlendirecek edebileceklerini ifade eder. Haliyle birey, her ne kadar doğuştan üstün niteliklere sahip olsa dahi bireyin bir başkası tarafından eğitilmesi, yönlendirilmesi, sonuç olarak “hizaya” sokulması söz konusudur (Senemoğlu, 2017, s.192).

Locke’ un “doğa durumu” siyasal iktidarın bir başka ifadesiyle devletin varlığına ilişkin fikirlerini ne biçimde yansıtmaktadır? Locke, hangi tarihte yazıldığı bilinmeyen (Dunn, 2008, s.43) Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (2012) isimli çalışmasında siyasal iktidarın varlığına ve şekline yönelik fikirlerini belirtir. Bu bağlamda Locke siyasal iktidarı anlamının “doğa durumu”nu anlayabilmekten geçtiğini ifade eder. Locke, kitabının Siyasal İktidar Üzerine adlı bölümünde; önceki eseri olan Yönetim Üzerine Birinci İnceleme adlı eserinde; “Sir Robert Filmer tarafından yazılan ve Hz. Âdem’in iktidarını doğrudan Tanrı’dan aldığını, bu iktidarın babadan oğula geçerek yeniçağlardaki krallara kadar ulaştığını göstermek istediği “Patriarcha or The Natural Power of Kings” adlı eserine cevap niteliğinde karşılık verir. Locke, “egemenliğin Hz. Âdem’den yeniçağın krallarına kadar gelen metafizik egemenlik anlayışını çürüttükten sonra, yönetimin ortaya çıkışı için başka bir açıklama ve siyasal güç (devlet) için başka bir kaynak ve bu siyasal gücü elinde tutanları tanımak için de başka bir yol bulmanın zorunluluğundan söz eder” (Arslan, 2013, s.191).

Locke, bu görüşlerini kitabında aşağıdaki gibi ifade etmektedir: “İlk olarak, Âdem, iddia edildiği gibi doğal babalık hakkı ya da Tanrı tarafından kendisine verilmiş pozitif bir yetkilendirmeyle çocukları üzerinde sözü edilen türde bir otoriteye ya da dünya üzerinde hükümlanlığa sahip olmamıştır. İkinci olarak, Âdem bu otoriteye ya da hükümlanlığa sahip olmuş olsaydı bile, varislerinin buna hakkı olmazdı. Üçüncü olarak, Âdem’in varislerinin bu otoriteye ya da hükümlanlığa hakkı olmuş olsaydı bile, ortaya çıkabilecek her durumda doğru mirasçıyı belirleyen ne bir doğa yasası ne de

pozitif bir Tanrı yasası olmadığından, ardıllık hakkı ve dolayısıyla aktarımla ilgili kural kesin olarak belirlenmiş olamazdı. Dördüncü olarak, ardıllık hakkı belirlenmiş olsaydı bile, Âdem'in soyunun en eski sülalesinin hangisi olduğuna dair bilginin tümüyle kaybolmasının üzerinden öyle çok zaman geçmiştir ki, insanoğlu soyu ve dünyadaki aileler içinde, diğer bir aileye karşı kendisinin Âdem'in soyu içinde en eski hane olduğunu ve miras hakkına sahip olduğunu en küçük şekilde iddia edecek kimse kalmamıştır” (Locke, 2012, s.7-8).

Bu durum itibari ile Locke, Tanrısal bir otoriteyi kabul etmekten ziyade, bu otoritenin kuşaklar arasında bir sahiplik durumunun olmadığını ve “Doğa Yasası” ya da “pozitif bir Tanrı Yasası” bulunmadığını söyler. Bu tip bir ifade, siyasal iktidar, haliyle devletin kökeni ve işlevleri hususunda farklı bir yaklaşıma doğru sevk eder. Sonuç itibari ile Locke, siyasal iktidarın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi ve onun kökeninden türetilmesi için gerçekte “doğal” durumunun bilinmesi gerekliliğini ifade eder, yani doğa durumunda insanların ne durumda olduklarını sorgular.

Locke doğa durumunu şu şekilde tanımlamaktadır: “İnsanların başkasından izin istemeksizin ya da başkasının iradesine bağlı olmaksızın doğa yasasının sınırları içinde eylemlerini düzenleyebilecekleri ve sahiplikleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduğunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilecekleri yetkin bir özgürlük durumudur. Bu durum ayrıca hiç kimsenin diğerinden daha fazla iktidar ve yetkiye sahip olmadığı, bütün iktidar ve yetkinin karşılıklı olduğu bir eşitlik durumudur” (Locke, 2012, s.9).

Locke'a göre “doğa durumu”, bireylerin öz iradeleri ile özgür bir biçimde hareket edebilecekleri bir alandır. Bu noktada “doğa yasaları” belirleyici noktadadır ve tüm bireyleri de bağlamaktadır. Bireyler arasında herhangi bir üstünlük durumunun olmadığı, adeta barış ve özgürlüğün hüküm sürdüğü bir ortam vardır. Dolayısıyla Locke' un betimlediği “doğa durumu”, “insanların bir başkasının haklarına ve mülkiyetine zarar vermemesi açısından kendi içinde bir ‘ahlakilik’ taşıır” (Odabaşı, 2015, s.1). Locke böyle bir ortamda siyasal iktidarı, “mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezasını ve dolayısıyla diğer bütün daha hafif cezaları da içeren yasalar yapma; topluluğun gücünü bu yasaların uygulanmasında ve devletin dış

zararlara karşı savunulmasında kullanma ve bütün bunları kamu yararı için yapma hakkı” şeklinde ifade etmektedir (Locke, 2012, s.8).

Locke’a göre doğa yasasına karşı çıkmak bir bakıma Tanrı tarafından belirlenmiş kendi doğamızla tutarsız olması demektir. Tanrı bu dünyayı yaratmıştır ve dünyada var olan bütün her şeyin, yani insanlar bir amaca sahiptir. İnsan dışında kalan daha alt varlıklar ki bunlar bitki ve hayvanlar olarak sınıflandırılabilir, insanlara hizmette bulunmak için yaratılmışlardır. Bu sebeple insanları var eden Tanrı’nın verdiği yaşam hakkı sebebiyle kendimizi ya da “başkalarını yok etme, köleleştirme ve soyma hakkımız yoktur” (Hampsher-Monk, 2004, s.114). Locke’un ifade ettiği şekliyle “doğa durumu” her vakit güvenli ya da sorunsuz mudur? İnsanlar ne gibi durumlarda vazgeçilemez olan haklarından vazgeçerler? Doğa durumunda herkesin özgürlüğü ve eşitliği söz konusu iken neden insanlar başka insanların egemenliği altına girer? Locke bu sorulara şu şekilde cevap verir:

...Doğa durumunda insan bu tür bir hakka sahip olmasına rağmen, bu hakkın kullanımı oldukça belirsiz ve sürekli olarak başkalarının tecavüzüne maruzdur. Herkes diğeri kadar kral, her insan diğerrinin eşiti olduğundan ve hakkaniyet ve adaletin kuvvetli gözetleyicileri olmayanlar daha büyük bölümü oluşturduklarından, insanın bu durumda sahip olduğu mülkiyetin kullanımı oldukça güvenliksiz, oldukça emniyetsizdir. Bu durum insanı, özgür olmakla birlikte korku ve sürekli tehlikelerle dolu olan bu durumu terk etmeyi istemeye zorlar ve dolayısıyla insanın, benim genel olarak mülkiyet adıyla adlandırdığım, yaşamlarının, hürriyetlerinin ve servetlerinin karşılıklı korunması için önceden birleşmiş bulunan ya da birleşme fikrine sahip olan diğer insanlarla birlikte bir topluma katılmayı amaçlaması ve bunu istiyor olması nedensiz değildir (Locke, 2012, s.81).

Buna göre “doğa durumu” esasen sınırsız özgürlük ve eşitliğin olduğu bir durum değildir. İnsanların birbirinin eşiti olması hali, özgürlüğün güvensizlik ve korku sebebiyle sınırlanmasını gündeme getirir. İnsanların yaşam hakkı, mülkiyet ve özgürlük haklarını birbirlerine karşı korumaya yönelik davranışları, insanları “doğa durumundan’ çıkarak topluma entegre olmasına neden olur. Devletin, haliyle de bireylerin bir başka otoritenin yönetimi altına girmelerinin ana sebebi “mülkiyetlerinin korunmasıdır” (Locke, 2012, s.81).

Locke’a göre doğa durumu formunda, bu durumu yöneten, bütün insanları bağlayıcı bir doğa yasası vardır. Locke, bu yasanın ta kendisi olan akıl, bir tek ona danışacak olan bütün insanlığa, insanların eşit ve bağımsız olması halinden dolayı, kimsenin bir

başkasının yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne zararı olmaması gerektiğini ifade eder. Locke, herkesin doğa yasasını çiğneyenleri ve hakların ihlalini engelleyebilecek şekilde cezalandırma hakkına sahip olmasını sağlayan doğa yasasının yürütülmesi herkesin kendisine verildiğinden, insanların korunması ve barış hususunu gören doğa yasasına saygı gösterebilir. Locke, herkesin, başka insanların haklarını çiğnemekten ve birbirlerine zarar vermekten alıkonulabileceğini söyler. Rousseau ise doğa durumunda bozulmaz ve gerçek bir eşitliğin olduğunu ifade eder. Fakat Rousseau'ya göre doğa durumu halinin bir farkı, insandan insana farklılığıdır ve bu farklılık ise birinin ötekine bağlı olacak kadar büyük olmamasını ifade eder. Ayrıca Rousseau, doğa durumunun tersine uygar olma durumunun boş ve hayalci bir eşitlikten oluştuğunu söyler. Yine Rousseau, Weischedel'in de ifade ettiği gibi "toplum insanın iyi olmaya ilişkin kökenindeki imkânı örter, tahrif eder ve engeller, çünkü onda çıplak bencillik bütün kötülüğün köküdür" demektedir. Hatta Weischedel, Rousseau'un önceden buyana filozofların meşgul olduğu kötünün kökeni sorununa kendine has çözümler bulduğunu söyler. Rousseau'nun bakışına göre kötülük, Tanrı'nın eseri olmayan, en net tabirle insanın eylemidir, yani Rousseau, kötülüğün bir tek kendi başına insanın eylemi olduğunu ifade eder. Kötülük toplumsallaşmayla ortaya çıkar. Weischedel'in ifadesiyle, aynı zamanda bu, düşünce tarihinde ilk olarak açıkça toplumu da sorumluluğun ana merkezi olarak gösterir. Bu sebeple Rousseau doğa durumu halinde yani toplumsal sözleşme oluşmadan önce sanatın eylemlerimizi ve davranışlarımızın henüz belirli kalıplarla sınırlanmadığı ve duygularımızın samimi biçimde olduğu zamanlar, geleneklerimizin kaba ama doğal olduğunu şeklinde ifade eder.

Rousseau'nun ifadesi ile samimi davranış biçimleriyle başlarda insanların karakterleri ile ayırım gözükdü. Ancak bu durum için Rousseau uygarlık insanının kölelik içerisinde doğduğunu, yaşadığını ve öldüğünü söyler. Rousseau'nun bakışıyla bu insan için "doğuşunda bir kundak içinde dirilir; öldüğünde bir tabutun içinde çivilenir, insan şeklini koruduğu sürece, kurumlarımız tarafından zincirlenir" olması demektir. Nasıl ki Rousseau için medeniyetin sunduğu insan anlayışı, insanın özgür doğmasına rağmen her zaman prangalara vurmuş ve kendini diğer insanların efendisi sansalar bile, bu durumda diğer insanlardan daha çok köle olmaktan kurtulamamış şeklinde açıklar.

Locke, doğa durumunu, önemli toplum sözleşmesi üzerine önemli görüşleri olan Hobbes (1588-1679) gibi hâkim bir gücün olmadığı, insanın insanla ve kendisiyle savaş durumunda bulunduğu bir durum olarak görmez. Doğa durumunda Rousseau'da Locke gibi primitif doğa durumundaki insanın gerçek iyi olduğunu belirtir. Hatta bu durum Hristiyanlıktaki insanda bulunan ilk günaha karşı çıkar. Rousseau “insanın doğal olarak iyi olduğunu ve insan doğasında hiçbir ilk günahın ya da sapkınlığın bulunmadığını vurgulamıştır”. Bu yüzden ki Rousseau'ya göre “doğa durumundaki insan Hobbes'un doğal insanıyla tam bir zıtlık içindedir.

Hobbes'un ilkel insanı toplum koşuluna geçerek etik değerleri kazanırken Rousseau'nun doğal insanı toplumsallaştığı ölçüde kötüleşme yoluna girmiştir.” Görüldüğü gibi Rousseau, Locke 'un doğa durumundaki insan anlayışı ve Hobbes'un doğa durumunda insan anlayışı ile kendi sistemindeki insan anlayışı arasında bağlantı kurar. Çünkü Rousseau, toplum öncesi doğa durumunda insanın iyiye meyilli olduğu düşüncesiyle Locke'a hak verirken, insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumda ise Hobbes'un insanın insana karşı düşman olduğu düşüncesini de onaylar. Bu duruma benzer olarak Russell'in da ifade ettiği gibi Rousseau, ‘Eşitsizlik Üzerine Konuşma’ adlı ikinci bir denemesinde “insanın doğallıkla iyi” olduğunu, “sadece kurumların onu kötüleştirdiğini” savunur. Rousseau, siyasi düşünürlerin doğa durumunda “artık var olmayan, belki hiçbir zaman var olmamış ve muhtemelen hiç var olmayacak olan, bununla birlikte, şimdiki durumumuzu layıkıyla anlayabilmek için, hakkında doğru dürüst bilgi edinmemizin hiç de gerekli olmadığı bir durum” gibi düşündüklerini ifade eder. Ancak Rousseau, yaş, sağlık, zekâ vb. bakımlarından mutlak eşitsizliğe değil, eşitsizliği farklı kaynaklardan referans alan eşitsizliğe karşı durur. Uygar toplumun ve yine ondan doğan toplumsal eşitsizliklerin kökeninin ise özel mülkiyette bulunabileceğini söyler.

2.4 İnsan

Aristoteles'e göre insan öncelikle, zihne sahip olan bir varlıktır. Lagos'un ulağı da bireyin ruhu olduğundan Aristoteles'in birey tasvirini incelemede bulunmak için onun ruh hususundaki düşüncelerini inceleyerek başlamak uygun olur. Aristoteles'e göre bu şekilde ruh, tüm canlılarda bulunan “bir tözdür ve hayata sahip cismin doğal biçimidir.

İnsanı yaşayan diğer canlı varlıklardan ayıran, insan olma özelliğini veren özelliği, ruhunun var olması değil, ruhunun bir yanının aklın ulaşı olmasıdır. Ruh, canlıların “hayatlarının nedeni ve ilkesi” şeklinde olarak insanda olduğu gibi, canlı olan bitkilerde ve hayvanlarda da vardır ve onlara bir canlılık verir (Ketenci ve Topuz, 2013, s.3).

2.4.1 Hobbes ve İnsan

Hobbes, insan doğası sorununa daha düzenli bir yaklaşım sergiler. Ona göre insan doğası, temel düşünce ve hareketlerin tepe noktasıdır. Yani Hobbes, insana dair sorunları felsefi bir sorun olarak görür. İlk iş olarak insanı anlamaya çalışan Hobbes, bu konuda Leviathan’ın daha ilk bölümü olan “insan üzerine” kısmında, insanla ilgili önemli düşüncelerini açıklamaya çalışır. Bu konuda, örneğin algı konusu üzerinde durur. Ona göre, algılama “...dışarıdaki nesnelere gözlerimiz, kulaklarımız ve diğer algılayıcı organlarımız üzerindeki etkisini veya hareketinin yarattığı ilk hayalden başka bir şey değildir.” (Hobbes, 1993, s.24).

Hobbes’un insana dair görüşlerine göre, insanlar her vakit tartışma ve mücadele halindedir ve her imkân bulduklarında birbirlerinin kuyusunu kazar. Bu nedendir ki insan doğasında 3 temel prensipte kavga ortaya çıkar. Bunlar; rekabet, güvensizlik ve şan-şeref kazanma isteğidir. İnsanlarda bu durum ilk olarak kazanç, ikinci olarak güvenlik ve üçüncü olarak da şöhret için mücadele etmek durumunda bırakır. İnsan doğasında bulunan bu 3 temel mücadelenin kendi başına bitmesini beklemek ya da tüm bu etkenlerin insan doğasında olmadığını ifade etmek de saçma olur. Sadece bir egemen güç, devlet, bu mücadeleyi sona erdirebilir (Hobbes, 1993, s.99).

Hobbes’un Leviathan eserinde, bu doğrultuda doğa durumu ile insanlar arasında dengeyi sağlayacak bir yöneticinin olmadığını söyler. Hobbes, doğa durumunda insanlar arasında sürekli bir mücadele olduğunu düşünür. Ona göre doğa durumundaki güvenin tesis edilmesi bir yöneticinin olmasına bağlıdır. Yöneticinin temin edeceği güvenli durumda elde edilecek kazanımların, bu yöneticinin otoritesine uyum sağlamakla özgürlüğün sınırlanmasına değecek kadar büyüklükte olması sebebiyle insanlar yönetim erkine uyma hususunda rıza gösterir. İnsan doğası ve siyaset arasında

bir doğrultunun varlığını görmezden gelmeyen fakat doğaya olumlu özellikler yükleyen filozoflar da vardır. Bu filozoflar, insan doğasında var olan yardımlaşma ve iş paylaşımı potansiyelini de ifade eder. Filozoflara göre, mücadele ve saldırganlık içerisinde bulunan sürecin sonucunda öğrenilmiş davranış biçimidir (Hobbes, 1993, s.104).

Hobbes'a göre insan, tıpkı bir saat gibidir. Hobbes'un insanı saate benzetmesinin açıklaması şu şekildedir: "Kalp nedir ki bir yaydan başka; sinirler nedir ki birçok yaylardan başka, ya eklemler, yapıcının planladığı şekilde bütün gövdeyi harekete geçiren çok sayıda çarklardan başka?" (Hobbes, 1993, s.101). İnsan, yaşamını devam ettirmeye yönelik davranışlarda bulunan bir yapıdır. İnsanı, özdekçi anlayış içinde açıklamaya çalışan Hobbes, insana benzer bir değerlendirmeyi de devlet için de yapar. "Maddenin yasalarından insan doğasını, insan doğasından da siyasî yapıyı inşa etmeye çalışmış ve böylece tutarlı bir felsefe oluşturmayı amaçlamıştır" (Karagözoğlu, 2006, s.217)

Hobbes'a göre, canlı varlıklarda onlara özgü iki tür hareket vardır. Bunlar, hayati ve iradi harekettir. Hayati hareketler, insanın bütün yaşamı boyunca devam eden, kan dolaşımı, nabız, nefes alma ve beslenme gibi hareketlerdir. Bu hareketler için hayal kurmaya ihtiyaç yoktur. İradi hareketlere gelince, bunlar gitmek, konuşmak, ellerimizi kollarımızı oynatmak gibi hareketlerdir. Böylece "gitmek, konuşmak ve benzeri iradi hareketler, daima nereye, ne yoldan ve neyi gibi bir ön düşünceye dayandıkları için, açıktır ki muhayyile bütün iradi hareketlerin ilk içsel başlangıcıdır." (Hobbes, 1993, s.46- 47).

Hobbes'un doğa durumu tasviri, sivil toplum olgusu ve yönetici ile ilgili düşünceleri birbiriyle güçlü bir şekilde bağlıdır. Hobbes'un, mücadele ve barış ile ilgili düşüncelerini anlamak için özellikle ve en başta insana dair fikrini anlamak gerekmektedir. Çünkü Hobbes, yönetim erkinin kökeni ile ilgili fikirlerini insan doğası anlayışına dayandırır (İşler, 2019, s.6).

Hobbes, insanın bedenindeki hareketlerin başlangıcına "çaba (endeavor)" adını verir. Çaba, vücudun görünen hareketlerinin oluşmasına neden olan "ölçülemeyecek" kadar

küçük hareketlerdir. “Yürüme, konuşma, vurma ve diğer görülebilir eylemler biçiminde tezahür etmeden önce, insan vücudundaki bu küçük hareket başlangıçlarına, genellikle, ÇABA denir” (İşler, 2019, s.8). Bu hareketler sıklık durumuna göre ve tetiklenmesi ile daha büyük ve görünür hareketlerin oluşmasına sebep olur. Çabanın oklarını çevirdiği yani eğilim gösterdiği durum kişiyi iştaha boğuyorsa buna sevgi denir yani bu sevgiye dönüşür. Fakat tam zıttı gerçekleştiğinde ise nefrete dönüşür. Yani genel olarak insanın bütün tepkisel olarak gösterdiği duygu ve duygu değişimleri bu iki çerçevede gelişir.

2.4.2 John Locke ve İnsan

Locke’a göre insan, insanın doğanın kendine vermiş olduğu özelliklerle var olduğu biçimindedir. Fakat eğitimle değiştirilebileceklerdir. Locke’a göre doğruyu akıllı olmayan insanlar asla bulamaz ve zayıf olan insanlar asla ilerleyemezler (Locke, 2004; Senemoğlu, 2017, s.193).

Locke ’un insanın doğal durumuna dair fikirlerini özellikle yakın arkadaşı, Ommerset Kontluğu’ndan meclis delegesi de olan Chipleyli Edward Clarke’a çocuklarının eğitimiyle ilgili önerilerde bulunmak için yazdığı mektupların bir araya getirilerek oluşturulan *Eğitim Üzerine Düşünceler* adlı eserinde bu duruma ayrıntılı şekilde yer vermiştir. Locke düşüncesine, insanın bu dünyadaki görevini ve sorumluluklarını belirlemekle başlar. O, her insanın yaşadığı topraklara hizmet etmesinin kaçınılmaz sorumluluğu olduğuna ve bu düşünce olmadan insanla hayvan arasında bir farklılık olmadığına inanır (Locke, 2004; Senemoğlu, 2017, s.61). Locke bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

“Çocukların iyi eğitimi ebeveynlerin öyle önemli bir görevi ki ve ulusun refahı ve gönenci buna o kadar bağımlı ki bunu herkesin içten bir şekilde benimsemesini ve hayal, gelenek ve mantığın bu konuyla ilgili tavsiyelerini iyice inceledikten, bunlar arasında gerekli ayrımı yaptıktan sonra gençliğin farklı şartlara göre eğitimi için herkesin her yerde yardım elini uzatmasını sağlamak istiyorum. Bu her meslek dalı için yapılması gerekli çok şey olsa da farklı meslek alanlarında erdemli, faydalı ve yetenekli insanların yeşertilmesini sağlayacak en kolay, en kısa ve en uygun yoldur:

Bir rütbeye ait kişiler eğitimleri sayesinde doğruyu buldular mı diğerlerini de hizaya sokacaktır” (Locke, 2004; Senemoğlu, 2017, s.62).

Buna göre Locke, doğru yolda olan birinin, çevresindeki insanları da etkileyerek kendi yoluna çekeceğini düşünür. Yani genel olarak insanın insanı bilinçli ya da bilinçsiz olmakla birlikte her şekilde etkileyebileceğini savunur. Çünkü insan sosyal bir varlıktır, her olay ve durumdan etkilenip bunu kendi yaşamına dayatmakta zorlanmaz.

Doğa durumu formunda, bir birey bir diğer bireyin üzerinde yetkinlik elde eder. Ancak bu yetkinlik gücü, suçlu bir kişiyi ele geçiren kişinin öfkeyle veya irade sınırlarını aşan keyfi bir yönetimden ziyade soğukkanlı ve vicdanlı bir şekilde suçlu olan kişi ya da kişileri objektif bir yaptırımla cezalandırılmalıdır (Karakas, 2019, s.267).

Locke, siyaset felsefesi bölümündeki fikirleri bakımından önemli bir düşünürdür. O, siyasi düşünce tarihinin ön saflarında yer alan mihenk taşlarından olan bir kişi olarak özelliğini, birey özgürlüğüne atfettiği önem neticesinde elde etmiştir. Öyle ki Locke, bu özgürlükleri sınırlayan her şekildeki engel koyucunun meşruluklarını sorgulayıp araştırmaktan da kaçınmamıştır (Arslan, 2013, s.183).

Locke’un “An Essay Concerning Human Understanding”de sunduğu bilgi kuramı, Aydınlanma Çağı’nın temel kaynaklarından kabul edilir. Locke, “insan bilgisinin kaynağını, kesinliğini ve sınırlarını araştırmayı hedeflediği” Essay’in birinci bölümünü doğuştan gelen düşüncelerin eleştirilmesine ayırır. Birinci eserinde doğumdan gelen düşünceleri eleştirdikten sonra geçtiği ikinci eserde, birey bilgisinin yegâne temelinin “deney” olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Locke’un bu durumu deneycilik ile ilişkilendirmedeki başarısı nasıl olursa olsun “doğuştan fikirler (rasyonalizm)” karşısında deneyciliğin altın çağının Locke ile ortaya çıktığı iddia edilir. Bu yüzdendir ki Locke bunun dışında başka hiçbir düşünce ortaya koymamış bile olsaydı, onun epistemoloji ile ilgili düşünceleri, felsefe alanının tarihsel sürecinde elde ettiği şöhreti kazandırmaya yeter (Arslan, 2013, s.187).

2.4.3 Jean-Jacques Rousseau ve İnsan

Rousseau, doğa durumundaki düşüncelerinde insanın nasıl bir varlık olduğunu anlayabilmek için önce bireyi tanımaya yönelik duygusal bir ilginin yanında vicdanlı bir kalp ve ön yargısız bir değerlendirme yeteneğinin olması gerekir (Akan, 2016, s.13).

Rousseau'ya göre "İnsan insanın kurdudur" ifadesi, toplum öncesi dönem için gerçek olmayan bir tasvir edilme şekli iken, uygar toplumlar için bu tasvir doğrudur (Çetin, 1994, s.486). Rousseau düşüncesine göre insan doğası yapısı itibari ile iyidir. Bu doğayı başkalaştıran ve farklılaştıran şey, uygarlıktan sebep bozulmuş ilişkilerdir (Rousseau, 2008, s.10).

Rousseau, hemen hemen her şartta doğa durumundan bahsederken, insanın ilk vahşi halinin uygarlık öncesi dönemi ifade ettiği belirgin bir biçimde görülür. Ayrıca Rousseau'nun doğa durumu tasvirine bakacak olursak Hobbes ve Locke gibi filozofların doğa durumu düşüncelerine eleştiri şeklinde kuruludur. Çünkü ona göre bu filozoflar herkes tarafında hoş karşılanan şeyler ortaya koymakta, sonrasında da bunun gerçekliğini kanıtlamak amacıyla kendi düşüncelerine göre ilkeler ortaya koyarak doğa durumuna tarihsel bir süreç kaynak gösterirler (Senemoğlu, 2017, s.200).

İnsan, doğasının gereksinimi olarak kötü ya da iyi tanımlanmasıyla, insan için kabul edilebilir bir doğa durumunun olması farklı şeylerdir. Rousseau'ya göre bu hususta ters ifadeler bulunmaktadır. Onun düşüncesine göre insan, doğası gereği iyi olduğu varsayımı ile yani bir netlik belirtmesi ile söz konusudur. Fakat ona göre bireyin doğa durumunda buna karşılık bir cevap yoktur ve böyle bir şeyin imkânı da yoktur. Çünkü bu durumda olan insanların aralarında iyi kötü olgular ya da hiçbir ahlaki ilişki yoktur (Senemoğlu, 2017, s.202).

Rousseau'ya göre doğa durumunda insanı hayvandan ayıran farklılıklar vardır ve insanlarda hayvani güdüler ve davranışlar yoktur. Rousseau (1995) şöyle der: "Bütün hayvanlarda, gerekli şeyleri yeniden elde etmek, kendisini yok etmek veya tedirgin etmek eğilimindeki her şeye karşı bir noktaya kadar kendini güven altına almak için

doğanın yön verdiği, ustalıkla yapılmış bir ‘makine’ görüyorum, insan makinesinde de tam aynı şeyleri görüyorum; şu farkla ki, hayvanın bütün işlerinde her şeyi sadece doğa yaptığı halde, insan kendi işlerinin yapılmasına, özgür bir unsur sıfatıyla kişi olarak katılır.” (Senemoğlu, 2017, s.202).

Rousseau’nun insan ile ilgili düşüncesi doğa durumunda kendisine hâkim olan olay veya olgudan yine kendi iradesi ile uzaklaşır. Fakat hayvan doğada kendi kısıtlı yaşamına göre davranmak zorundadır. İnsan ile hayvan arasındaki en temel ayrı özellik insanın kendi kendinin bilincinde olup buna göre davranışlar sergiler.

Ona göre insan, dünyada hayvandan farklıdır çünkü “doğa bütün hayvanlara emreder ve hayvan buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyar; fakat o, buna boyun eğmekte ya da direnmekte kendini özgür bilir. Onun ruhunun tinselliği bu özgürlüğün bilincine ulaşmasında kendini gösterir” (Akan, 2016, s.29).

Rousseau’ya göre ilkel zamanlarda insanların birbirlerine karşı beslediği düşmanlık varsayımını ileri sürer: “İlk zamanlarda, yeryüzüne dağılmış durumdaki insanların sahip olduğu tek toplum aile, tek yasa doğa yasası, tek dil de jest ve kimi eklemlenmemiş sesler idi. Hiçbir ortak kardeşlik fikriyle birbirlerine bağlı değillerdi ve güç dışında bir hakem bulunmadığından birbirlerini düşman görürlerdi. Onlara bu kanıyı veren güçsüzlükleri ve cehaletleriydi. Hiçbir şey tanımadıklarından, her şeyden korkarlardı, kendilerini savunmak için saldırırlardı. Yeryüzünde insan türünün merhametine terk edilmiş bir adam yırtıcı bir hayvan olmak zorundaydı. Başkalarından gelmesinden korktuğu her şeyi onlara yapmaya hazırdı. Korku ve güçsüzlük acımasızlığın kaynaklarıdır.” (Akan, 2016, s.29).

Fakat doğa durumunda insan savaş halinde değildir, insan sadece kendini düşünen varlık olarak düşünülür. Aynı zamanda insan buna bağlı olarak bencildir. İnsanın bencil yapısı Rousseau’ya göre insanların birbirleriyle savaştığı halinin doğmasına neden olmaz. Ona göre savaşa insan ilişkileri değil, insanların kendilerine ait olduğunu belirttiği nesne ilişkisine neden olur ve savaş olayı basite indirgenen bireysel ilişkilerden uzak eşya ilişkisinden doğar (Kıran, 1995, s.25).

Hobbes'a göre insanlar her vakit tartışma ve mücadele halindedir ve her imkân bulduklarında birbirlerinin kuyusunu kazarlar. Bu nedenledir ki insan doğasında 3 temel prensipte kavga ortaya çıkar. Bunlar; rakip olma, güven duymama ve şöhret isteğidir. İnsanları bu durum ilk olarak kazanç, ikinci olarak güvenlik ve üçüncü olarak da şöhret için mücadele etmek durumunda bırakır. İnsan doğasında bulunan bu 3 temel mücadelenin kendi başına bitmesini beklemek ya da tüm bu etkenlerin insan doğasında olmadığını ifade etmek de saçma olur. Sadece bir egemen güç, devlet, bu mücadeleyi sona erdirebilir. Hobbes, doğa durumunda insanların arasında sürekli bir mücadele olduğunu düşünür. Ona göre, güvenli bir ortamın sağlanması egemen bir yöneticinin varlığına bağlıdır. Yöneticinin temin edeceği güvenli ortam durumunda elde edilecek olan kazanımların, yöneticinin otoritesine uyum sağlamakla özgürlüğün sınırlanmasına değecek kadar büyüklükte olması sebebiyle insanlar yönetim erkine uyma hususunda rıza gösterir.

Hobbes, insan vücudunda oluşan hareketin başlangıcına “çaba (endeavor)” adını verir. Çaba, vücutta görünen hareketlerin oluşmasına sebep olan “ölçülemeyecek” hareketlerdir. “Yürüme, konuşma, vurma ve diğer görülebilir eylemler biçiminde tezahür etmeden önce, insan vücudundaki bu küçük hareket başlangıçlarına, genellikle, çaba denir”. Çabanın oklarını çevirdiği yani eğilim gösterdiği durum kişiyi iştaha boğuyorsa buna sevgi denir yani bu sevgiye dönüşür. Fakat tam zıttı gerçekleştiğinde ise nefrete dönüşür. Yani genel olarak insanın bütün tepkisel olarak gösterdiği duygu ve duygu değişimleri bu iki çerçevede gelişir. Locke’a göre ise insan, insanın doğanın kendine vermiş olduğu özelliklerle var olduğu biçimindedir. Fakat eğitimle değiştirilebileceklerdir. Locke’a göre doğruyu akıllı olmayan insanlar asla bulamaz ve zayıf olan insanlar asla ilerleyemez. Rousseau fikrinde doğa durumundaki insanın her şeyden önce nasıl yaşayan, canlı bir varlık olduğunu anlayabilmek için, kişinin tanımaya yönelik duygusal ilgisinin yanında ön yargısız değerlendirme gücüne sahip olmalıdır. Locke, doğru yolda olan birinin, çevresindeki insanları da etkileyerek kendi yoluna çekeceğini düşünür. Yani genel olarak insanın insanı bilinçli ya da bilinçsiz olmakla birlikte her şekilde etkileyebileceğini savunmuştur. Çünkü insan sosyal bir varlıktır, her andan her olay ve durumdan etkilenip bunu kendi yaşamına dayatmakta zorlanmamaktadır. Rousseau’ya göre “İnsan insanın kurdudur” ifadesi, toplum öncesi için gerçek olmayan bir tanımlama şekli iken, uygar toplumlar için bu

tasvir doğrudur (Çetin, 1994, s.486). Rousseau düşüncesine göre insan doğası yapısı itibari ile iyidir. Bu doğayı başkalaştıran ve farklılaştıran şey, uygarlıktan sebep bozulmuş ilişkilerdir. (Rousseau, 2008, s.10). Rousseau, hemen hemen her şartta doğa durumundan bahsederken, insanın ilk vahşi halinin uygarlık öncesi dönemi ifade ettiği belirgin bir biçimde görülür. Ayrıca Rousseau'nun doğa durumu tasvirine bakacak olursak Hobbes ve Locke gibi filozofların doğa durumu düşüncelerine eleştiri şeklinde kuruludur. Çünkü ona göre bu filozoflar herkes tarafında hoş karşılanan şeyler ortaya koymakta, sonrasında da bunun gerçekliğini kanıtlamak amacıyla kendi düşüncelerine göre ilkeler ortaya koyarak doğa durumuna tarihsel bir süreç kaynak gösterirler (Senemoğlu, 2017, s.200).

İnsan, doğasının gereksinimi olarak kötü ya da iyi tanımlanmasıyla, insan için kabul edilebilir bir doğa durumunun olması farklı şeylerdir. Rousseau'ya göre bu hususta ters ifadeler bulunmaktadır. Onun düşüncesine göre insan, doğası gereği iyi olduğu varsayımı ile yani bir netlik belirtmesi ile söz konusudur. Fakat ona göre bireyin doğa durumunda buna karşılık bir cevap yoktur ve böyle bir şeyin imkânı da yoktur. Çünkü bu durumda olan insanların aralarında iyi kötü olgular ya da hiçbir ahlaki ilişki yoktur (Senemoğlu, 2017, s.202).

Rousseau'ya göre hayvan ve insan farklıdır çünkü *“doğa bütün hayvanlara emreder ve hayvan buna uyar. İnsan da aynı etkiyi duyar; fakat o, buna boyun eğmekte ya da direnmekte kendini özgür bilir. Onun ruhunun tinselliği bu özgürlüğün bilincine ulaşmasında kendini gösterir”* (Akan, 2016, s.29). Bu üç düşürün insan tanımlarına baktığımızda Hobbes'a göre insan sürekli mücadele içinde olduğu için olumsuz davranmaya meyillidir. Fakat Locke'a göre insan doğuştan bazı özellikler getirir fakat çevre etkenleri ile kendisini düzeltmek, iyi olmak kişinin kendi elindedir çünkü insan sosyal bir varlıktır. Yani insan gelişime değişime açıktır ve bunu kendisi başarabilir. Bu noktada Locke ve Rousseau aslında ortak düşünce içerisindedir. İnsan vahşi bir halde doğa fakat yaşadığı çevre, ortam kişiyi şekillendirir. İnsan kendi gelişimini kendi isteği üzerine değiştirip yeniler. Hobbes ise insan zaten zor bir yaşam içerisindedir. Bu zorluklar içinde de zaten rekabet halinde olmalıdır. Bu yüzden de olumsuz davranışlar sergilemesi yine kendi doğası ve çevresi etkisi ile pek tabiidir.

2.5 Özgürlük

Özgürlük doğayla mücadeleyle başlar. Tarım ve hayvancılığın gelişmesi ve diğer faaliyetlerin gelişmesiyle birlikte insanoğlu doğayı daha özgürleştirirken, ilk toplumların oluşması özgürlük mücadelesinin farklı yönlerde sürmesine sebep olmuştur. Bu şekilde, özgürlük mücadelesi artık insan ile doğa arasındaki bir mücadele değil, insan ile insan arasındaki bir mücadeledir (Türkmenoğlu, 2004, s.3).

Locke, doğa durumunda özgürlüğü kişinin herhangi bir başka kişiden izin almadan belirli doğa yasası sınırları çerçevesinde davranışlarını düzenleyebildiği bir sahip olma durumu olarak görür. Onun sahip olmaktan kastı, insan doğuştan bazı haklara sahiptir. Bu sahip olduğu haklar kişinin özgür olması, mülkiyeti ve hayat özgürlüğüdür. Fakat Locke, hayat hakkı, özgürlük hakkı ve mülkiyet haklarından gördüğü en önemli hak mülkiyettir. O mülkiyete iki ayrı anlam yüklemektedir. İlki kişinin sahip olduğu mal varlığı hakkıdır. İkincisi ise insanın yaşama, özel mülkünü kapsayan mülktür. Locke'a göre özel mülk, özgürlüğün sağlanması bakımından önemlidir. Bu yüzden de Baradat'ın da ifade ettiği üzere Locke, sistemli bir toplum ortaya çıkmadan önce özel mülkün çıktığını söyler. Böylelikle mülkiyeti yaratan devlet değil, devleti yaratan mülkiyettir.

Locke, doğa durumunu yöneten doğa yasalarının olduğunu ifade eder. Bu yasalar da yaşayan her insanı bağlar. Bağlayıcı olan bu yasalar, bütün insanlara objektif, tarafsız, eşit ve bağımsız olarak bir kişinin diğer bir kişinin yaşam alanını, özgürlüğünü zedelememelidir. Fakat insanın iyi olmasına karşın yine insanın kendi emeği ile ortaya koyduğu mülkünün sınırlarına girmek isteyenlerin pek tabii varlığına da işaret eder. Bu durum Locke' a göre bir medeniyet oluşumuna işaret etmektedir. Rousseau Locke'un düşüncesinin tam zıddını düşünmektedir. Rousseau'ya göre özel mülk, beraberinde kötülüğü de getirmiştir. Bu yüzden Rousseau'ya göre “insanlar güvenliklerini ve özgürlüklerini garanti altına alabilmek için birbirleriyle sözleşme yapma yoluna gittiler böylece hükümet ve hukuk sistemi ortak uzlaşma tarafından kurulmuş oldu.” Fakat Rousseau, bunun doğa durumunda insanın sahip olduğu özgürlüğü yok ettiğini ve “sonsuz dek sürecek mülkiyet ve eşitsizlik” yasasının varlığını sürdürdüğünü ifade eder.

Rousseau, toplum durumunda özgür olan insan bu durumda bile belirli sınırlar içerisinde, özgürlüğünü bile prangalara vurulmuş şekilde yaşar. Bunun sebebini ise mülkiyetin çıkmasıyla birlikte sanatsal faaliyetlerin buna zemin hazırladığı görüşündedir. Rousseau 1750’de Dijon Akademisi’nde ‘*Sanat ve Bilimler İnsanlığa Bir Yarar Sağlar mı?*’ sorusuna karşılık bir deneme yazmıştır. Rousseau bu denemede, sorunun negatif tarafını şöyle açıklamıştır:

“Astronomi, boş inançlardan doğmuştur; güzel söz söylemek hırstan, kinden, dalkavukluktan, yalandan; geometri cimrilikten, fizik boş bir meraktan ve hepsi birden, hatta ahlâk bile, insanın kendisini beğenmesinden doğmuştur. Demek ki bilimleri ve sanatları doğuran bizim kötü yanlarımızdır; iyi yanlarımızdan doğsalardı meziyetlerinden daha az şüphe ederdik.”

Rousseau’nun bu düşüncelerinden yola çıkarak bilimin, ahlakın aynı çemberde ele alınamayacağı görülür. O, uygar düzendeki bütün ileriye dönük atılımların aslında eşitsizliğe doğru yöneldiği görüşündedir. Rousseau, medeniyetin getirdiği bütün kuruluşların, başlangıçtaki amaçlarının daha sonra tam tersine gittiğini ifade eder. Çünkü ona göre insanda olan mülkiyet düşüncesi medeni bir toplumun temelini hazırlar.

2.5.1 Hobbes ve Özgürlük

Özgürlük; herkesin dilediğini, engel olmadan istediğini yapabilmesi anlamına gelir (Kurtuluş, 2018, s.35). Hobbes’a göre, bireyler doğuştan eşittir, yani doğa bireyleri bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından eşit yaratmıştır. Bedensel güç bakımından en zayıf olan insanlar bile, görünmeyen bir düzen ile ya da kendisi ile aynı olumsuz koşullarda bulunan kişilerle bütünleşerek, diğer en güçlü sayılan kişiyi öldürmek için gerekli olan güce sahip olacaktır.

Doğa durumundaki bu eşitlikten güvensizlik ve belirsizlik doğar. Her insan her şeyi yapabilme hakkına sahiptir. İnsanlar aynı anda elde edemeyeceği şeyleri ister ise doğal olarak birbirlerine düşman olurlar. Bu da demek oluyor ki istekleri doğrultusunda birbirlerine düşman olup özgürlük alanlarını ihlal edebilirler. Böylelikle de ortaya savaş durumu çıkar. Çünkü kişi belirsizlik ortamında kendi yaşamını korumak için başkasının yaşamına göz dikmek zorundadır ve buna hakkı vardır (Kıran, 1995, s.9).

Hobbes'a göre doğal durumda tüm eşitlik haklarına sahip bütün insanlar, aslında güven ortamında değildir. Çünkü herkes eşittir ve istediği her şeyi yapma özgürlüğüne sahiptir. Davranışlar olumlu veya olumsuz şekillendiği için kimin ne yapacağını kestirilemez. Bu yüzden de karşımızdaki insanlara karşı bir güvensizlik ortamı oluşur. Bu çelişkiler bağlamında ise insanlar birbirlerine fiziksel ya da duygusal savaş açarlar. Sonucunda ise zararlı çıkan yine insanların kendisi olur. Çünkü basite indirgeyebileceğimiz kurallar silsilesi bu alanda mevcut değildir.

İnsanoğlu, özgürlüğüne ulaştığını düşündüğü an vahşileşir, karşı konulmaz bir tutum sergiler. Bu yüzden de yaşanan alan, kişilerin birbirlerine en kolay zarar verebileceği yaşam alanına dönüşür. İnsanlar arasında saygıdan, olumlamadan ziyade bakışlarında bile düşmanlık sezilir. İnsanlar, onları kontrol eden bir güç olmadığında, birbirlerine karşı duyarsız ve şiddet eğilimindedirler. Bunun sonucunda da hâlihazırda savaş ortamının doğması kaçınılmaz bir sonudur. İnsanlar bir kargaşa ortamında kendilerini buluverirler ve içgüdüsel olarak ellerine kalkan alıp ilerleme psikolojisindedirler. Bu yüzden insanlar vahşileşmeden önce onlara sınırlar çizecek bir güç olmalıdır. Bu da devlet eliyle gerçekleşir. Devlet, insanların refah düzeyde yaşamaları için onlara sınırlar çizen organdır. Devlet de savaş olmadan barışı öngörüp, yollar çizen kalem konumunda olursa yani insanların özgürlüklerinin, karşısındaki kişinin özgürlüğü kadar olduğunu anlar ve bu bağlamda yaşamayı öngörürse, film mükemmel son ile biter.

2.5.2 John Locke ve Özgürlük

Ona kendi yasalarını yönetmeyi ve ne kadar kendi isteklerine göre hareket edebileceğini öğreten aklına dayanır (Locke, 2000, s.69; Günör, 2016, s.345). Locke'a göre özgürlüğün karşılığı güç ve yetenektir. Ona göre özgürlüğü zihin düşünür, tercih eder ve seçer. Locke kısaca insan düşündüğü kadar özgürdür demiştir. Çünkü insan iradeye sahip varlıktır. İradesini doğru şekilde kullanan, aklın yetilerine sahip çıkarak bir yönerge çizen insan, bilişsel olarak özgürse, ilişkiler arasında da özgürdür.

İnsan, ilişkilerini istediği gibi gerçekleştiremediği takdirde özgür değildir. Çünkü zihni yönlendirmelerle doludur ve başkalarının istekleri üzerine kararlar alır ve onları

uygular. Kendi isteklerini uygulayamayan, ona göre yaşayamayan insan neden varım, ne için yaşıyorum sorusunu kendisine sormaktan çekinmez. Bu bağlamda da insan, kendi özgürlüğünü korumakla birlikte, doğa yasalarına göre karşısındakinin de özgürlüğünün bariyer konulmasından da sorumludur. Doğanın bize verdiği hak ve özgürlükler vardır. Bu yüzden de kendi haklarımızı nasıl göz ardı etmiyorsak, karşımızdaki, aynı evreni paylaştığımız insanların haklarını da korumaktan geri kalınmamalıdır.

Locke'un tanımladığı özgürlük, tek akılla gitmez ve yeterli değildir. Özgürlüğü dileyen, isteyen insan, iş eyleme döndüğünde yalnız değil çift başlı hareket etmelidir. Yani çevreden güç alarak kendi haklarıyla beraber, diğer aklın haklarını ve sınırlarını da korumalıdır.

Locke'a göre insanlar, doğuş itibarıyla özgür ve eşit doğarlar. Buna bağlı olarak da başlangıçta herhangi bir statüye bağlı değildir. İnsanlara göre sadece ait oldukları otorite doğa yasalarıdır ve bu doğa yasaları ile yaşamlarını sürdürmektedir. Yaşamlarını da doğa yasasının niteliği olan akıl referansı ile bulabilir. Bu durum da insanların, doğadan gelen tehlikelere karşı önlem olarak yaşamlarını sürdürmelerini sağlar. Aklın yönergeleri belirlediği yaşam, insanları özgür ve eşit kılınır. İnsanlar diğer insanlara, çevrelerine karşı aklın yönlendirdiği eşitlik durumunda özgür kılınır. Buna bağlı olarak da insanlarda doğal haklar ortaya çıkar.

Doğa hak, insanların özgür ve eşitlikçi düşüncelerinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden doğa yasaları gereği insanlar kendi haklarını, yine kendi akılları ile elde ediyorlar. Bununla paralel olarak da kendi hakları ile diğer insanların haklarını da göz ardı etmeden yaşam alanlarına uyarlıyorlar. Her bireyin hem şahsi haklarını hem de tüm bireylerin haklarını koruması hem bir haktır, hem de kaynağı yasaya dayanan uyulması gereken toplumca bir görevdir (Locke, 1969, s.73-167).

Locke'a göre yıkılmaz iki temel hak vardır: yaşam ve mülkiyet hakkı. Bu iki hak ne olursa olsun asla ortadan kaldırılamaz. Çünkü bahsedilen eşitlik ve özgürlük, temelinde bu hakkı da gözetir. Eşitlik ve özgürlüğün olduğu yerde, insanın yaşam ve mülkiyet hakkı da söz konusudur. İnsanlar barış ortamının bozulup savaş ortamına

geçildiğinde ilk korktukları ve kuşku duydukları şey yaşam haklarının elinden alınması ve bunun paralelinde mülkiyet haklarının da ellerinden gitme endişesi içerisindeyler. Bu hakların korunması da yasa eliyle yapılmalıdır. Devlet, insanların temel haklarının kuşkusuz ve beklentisiz korumakla yükümlü organdır. Bunları korumak için gerekli kuralları koymalı ve kaba tabir ile insanların refah düzeyini sağlama almalıdır. Devlet, insanlık için adalete aykırı olan durumları belirleyerek, onların temel haklarının gasp edilmesini önlemekle yükümlüdür. Yani temelde insanlar arası eşitlik ve özgürlüğün sağlanması, kişilerin temel haklarını korumak ile paralel bir şekilde ilerlemektedir.

2.5.3 Rousseau ve Özgürlük

Rousseau'ya göre özgürlük, kişinin yalnızca kendi iradesine itaat etmesidir. Çünkü kişi aslında genel iradeye itaat ederken aynı zamanda özerkliklerini de sürdürmek zorundadırlar. Çünkü sadece başkalarından bağımsız, kendi bakış açısıyla genel iradenin oluşumuna katkıda bulunduğu, itaat ettiği irade kendi olur (Akan, 2016, s.121). Özgürlük, başkalarının isteklerine göre değil, kendi isteklerine göre hareket etmektir. Bu nedenle, herkes kendi iradesine itaat eder. İnsanlar da karşı oldukları yasalara uymak zorundadır (Wokler, 1995, s.60).

Rousseau'ya göre diğer düşünürlerin aksine insanın doğal yaşamında özgür olduklarını, kendi istekleri dışında özgürlüklerine bariyer koyacak hiçbir şey yoktur. Ona göre devlet egemenliği öncesinde insanlar birbirlerine karşı duyarlı, özgür ve eşit bir hayat sürdürmüşlerdi. Fakat işin içine özel mülk girdikten sonra, bu durumun insan ilişkilerini negatif olarak etkileyip, değer yargılarını ve birbirlerine karşı tutumlarını değiştirmiş, aynı zamanda da daha uç düşünecek olursak birbirlerinin kölesi olmuşlardır. Alt- üst sınıflar ortaya çıkmış, özgürlük denilen kavram devlet otoritesi bağlamında- o da ne kadar objektif olabilirse- belirli sınırlar dâhilinde gerçekleşmiştir. Yani bir anlamda bilinçli veya bilinçsiz modern köleliğe doğru evrilmiştir.

Özel mülk denilen kavram ile insanlar arasında doğrudan ya da dolaylı olarak bir bağımlılık meydana getirmiştir. Sınıf, statü ayrımları ortaya çıkarak zengin ve yoksul kesim olarak insanlar ayrıştırılmıştır. Bu durumun sonucunda da insanların birbirlerine

karşı sevgi, güven eşitlik ortamları aradan çekilerek yerine itaat kavramı ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda da iki grup arasında çatışma çıkararak sevgi nefrete dönüşmüştür. Rousseau'nun uygar insan, toplum tanımının tam tersine bir yol ayrımı doğmuştur. Rousseau'nun bu ifadelerinden yola çıkarak doğa durumunda sınırı olmayan özgürlüğün yerini özel mülk kavramı olarak eşitsizlik, güvensizlik ve itaatkâr bir toplum ortaya çıkmıştır.

İnsanın özgür olabilmesi için kendi yaşam alanını yine kendisi belirleyip tedarik etmelidir. Bir ev yapıyorsa uygarlığın yarattığı konforu düşünmeden, kendi çabası ve özgür düşüncesi ile o evi yapmalıdır. Rengine, yerine, kullanılan malzemeye kendisi karar vermelidir. Eğer bunun tam tersi oluyorsa insan dört duvarlı kendine özel düşündüğü yerde bile aslında başkasının düşüncelerinden meydana gelmiş evde yaşamaya hapsedilmiş demektir.

Uygarlaşan toplum, bireylerin birlik, beraberlik, özgürlük ve eşitlik içinde birlikte yaşadıkları doğa durumundan; birbirlerine rekabet içinde yaklaştıkları, karşısındakini düşmandan farksız gören, diğer insanlara zarar veren eşitsizlik ortamına geçilen bir yerdir. Dolayısıyla, bir nevi tevatür millet olarak ortaya çıkan bu toplum, insanların özgür alanlarını sınırlandırdığı ve eşitsizliğin baş gösterdiği bir olgudur (Demir, 2012, s.3). Aslında insanlar medeniyetleştikçe, köleleşmiştir. Fakat bunu farkında değillerdir. Bunun sebebi de yaşam içerisinde “demek ki bu böyledir” diyerek hareket etmekten kaynaklanıyor. Bir anlamda insan yaşamdaki yerini biraz daha felsefi bakış açısı ile ele almalıdır. Her durumu kabullenmeden, yanlış veya doğrusu ile kendi aklımızda ölçerek, yine kararları kendi özgür düşüncelerimiz ile vermek pek tabiidir. Fakat sistem yani modern kölelik bizi kardeşimiz ile bile rekabet etmek için içine hapsedmektedir. Bu yüzden de bencil, duygusuz ve kötülüğe evrilmiş insanların sayısı günden güne artmaktadır. Kelime aşinalığı bakımından bize cazip gelen uygarlık ve modernlik, doğru bakılıp uygulanmadığı takdirde modernliğin yanına kölelik kavramını eklettiriyor.

Rousseau, toplum sözleşmesinin aslında şu gibi sorunların çözüme kavuşabileceğini belirtmektedir: “Üyelerinden her birinin canını, malını tüm ortak gücüyle savunan ve koruyan öyle bir katılım, bir toplum biçimi bulmalı ki, her birey bir yandan

başkalarıyla birleşmiş bütünleşmişken, öte yandan yalnızca kendine boyun eğsin ve eskisi kadar özgür kalsın!” (Rousseau, 2006, s.25). Onun amacı toplum sözleşmesi ile düzen sağlanarak, aynı zamanda insanları devlete bağlamaktır. Yani insan hem ilkel zamanlardaki gibi özgürlüğünü yaşasın, hem de bunu yaparken devlete olan bağlılığın da yitirmesin. Fakat ikisinin bir araya olumlu bir şekilde gerçekleşmesi çok zor bir durumdur. Çünkü devlete bağlı olduğunda, yine devletin istek ve çıkarları doğrultusunda bir yaşam sürdürülecektir, bundan kaynaklı olarak da özgürlük diye bir kavram devlet ile yan yana gelemeyecektir. Özgür olan bir insan da yaşamsal faaliyetlerini gerçekleştirmek için devlete ihtiyaç duyacağından bu iki durum çarşımsal olarak da birbiri ile tezat düşecektir. Aslında bunlar arasında akli bir olumluma yapılabilir, fakat bu durum bir arının su altında bal üretmesi kadar imkânsızdır.

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı eserine, “insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” sözüyle başlar ve bunun yasalaşma durumunu inceleyeceğini söyler. Rousseau’nun aslında ortaya koymaya çalıştığı şey, insanların doğa durumunda olduğu kadar özgür ve eşit olduğu bir düzen kurarak, toplumu ve devleti düzenli bir şekilde yaşama devam etmektir. Bunun yolu da bireysellik anlayışından toplum anlayışına geçerek yani, bencilce ben düşüncesinden biz düşüncesi ile toplum menfaatini düşünmekten geçer (Kıran, 1995, s.8).

Rousseau, doğa durumu tasvirinde, herkesin mutlak bir özgürlüğünü yaşayacağı alan olduğunu ifade ederek, kişinin özgürlüğünden vazgeçmesinin insanlığından ödün verdiği anlamına geldiğini söyler... Bununla birlikte, bireyler, doğa durumundan uygarlığa geçişte kasıtlı biçimde özgürlüğümüzü kaybederiz. Tam da bu noktada, Rousseau, temel sorunun, medeniyetin özgürlüğü yok ederken, onun yerine gelebilecek daha nitelikli bir özgürlük vaat edilmemesini ifade etmektedir. Bu manada, Rousseau, toplumsal sözleşme aracılığıyla doğa durumundaki eşitliği yok etmenin yerine gerçek bir eşitlik getirir. Bu sözleşme ile insanlar, fiziki olarak eşit değillerse bile kanun önünde eşit olmuş olurlar (Kıran, 1995, s.8).

Hobbes’a göre doğal özgürlük ve hak birbirinde ayrı değil aynı şeyler olduğu için insan doğal durumda, istediği her şeyi yapma hakkında ve bu hak doğrultusundaki özgürlüğe

sahiptir. Doğa durumuna baktığımızda aslında hiç kimse bu haklara sahip olunduğunun farkında olmayı bunu kabul etmediğinden de bu özgürlük ve haklar gerçekleşemez. Çünkü doğa durumunda iyi veya kötü; adalet veya adaletsizlik yoktur. Bunun nedenine bakıldığında ise ortak bir gücün olmamasından dolayı iyi ya da kötünün, adalet veya adaletsizlik gibi kavramların olmadığı düşünülür. O zaman genel olarak baktığımızda Hobbes'a göre adaletin iyisinin yapay olduğu ve savaşın da doğa olduğu görüşüne varılır. Hobbes'a göre dünya insanoğlunu eşit yaratmıştır ve bahsedilen bu eşitlik insanın ölüm karşısındaki eşitliğidir. Özgürlüğü, ölüm karşısındaki özgürlüğüdür. Yani bedensel olarak zayıf olan biri de öldürülebilir, güçlü olan biri de öldürülebilir. O yüzden doğa durumunda insanın ölümü eşit ve özgür kılınmıştır.

Hobbes'a göre bir diğer durum ise insan başka bir insanda barışı, korumayı düşünüyor ve istiyorsa, ona biçilen özgürlük adı altında her şeyi yapabilme arzusunu bir kenara bırakıp, karşısındaki insanı düşünerek aslında kendisini de düşünmüş olacağını yani özgürlüğünün hitap ettiği kişi veya kişiler doğrultusunda şekil alacağı görüşündedir. Yani bir nevi bizdeki ne ekersen onu biçersen atasözü ile doğru orantılıdır. Bir insan karşısındakine kötülük yapar ise kötülük ile karşılık alır; savaşırsa savaş çıkar, iyi davranırsa da karşılığı iyilik ile sonuçlanır. Bundan dolayı da Hobbes doğa durumunda insanın etkisinin doğru orantıda tepki ile karşılaşacağını savunmaktadır.

Locke, doğa durumunda insanların belirli doğa yasaları çerçevesinde, bir başkasının düşünce ve iradesine bağlı kalmaksızın bu çerçevede isteklerini yapabileceğini savunur. Yani insan belli bir kalıba girmeden yasalar doğrultusunda istediğini yapabilmektedir. Ona göre özgürlük bireyin tamamen kendi istekleri doğrultusundan ziyade çıkarları yani karşılıklı ilişkiler etrafında şekillenmektedir. Birisi sana zarar verdiğinde aynı hak kişinin kendisinde de bulunmaktadır. Yani birisi sana vurduğunda senin de vurman özgür sayılan bir durumdur. Ceza da ödül de karşılıklıdır. Yani kişi hem kendisinin adaleti hem karşısındaki insanın adaletinden sorumludur. Yargı da infaz da kendi elindedir. Buna bir anlamda da oç alma denilebilir.

Rousseau'nun özgürlük kavramına olan bakışına geldiğimizde ona göre insan ile hayvanı birbirinden ayıran iki temel özellik vardır. Bunlardan bir tanesi olgunlaşma,

diğeri ise hayvanların içgüdüsel hareket etmelerine rağmen özgür olmalarıdır. Rousseau'ya göre insanın özgür olması durumu, insanı bulunduğu ortama ayak uydurmaktan ziyade kişiyi değiştirmeye odaklanmıştır. Yani insanı hayvandan ayıran en temel özellik aslında insanın özgürlüğüdür. Rousseau doğal durumda bir sözleşme olmadığı için iyi- kötü, adalet- adaletsizlik gibi kavram ayrılıkları yoktur. Yani aslında kişinin kişiye karşı bir sorumluluğu yoktur. O yüzden de insan doğal halde gerçekten özgürdür ve her şey ona göre mükemmeldir.

2.6 Ahlak

Ahlak, bir toplum içerisinde yaşayan insanların benimsedikleri, uymak ve uygulamak zorunda olduğu kıymetler ve davranış biçiminin bütünlüğüdür (Hançerlioğlu,1991: 1988). Ahlak, kişilerin ve toplumların gaye ve davranışlarının belirliliği, ya da uzun vadeli ekonomik kaynak kullanımı ile insanda kalıcı gelişimlere ön ayak olan düşünce ve davranışlar bütünlüğüdür (Bayet, 1982; Dranaz, 1972, s.122-127).

Ahlaki değerleri, hoşgörülü olma, yıkıcıdan ziyade yapıcı olma ve insanın yaratıcı davranışlar sergilemesi gerektirir. İnsanın sosyal hayatındaki ortalama olarak yüksek seviyedeki değerleri oluşturan ahlak, kişilerin ve toplumların bu önemli değerlere daha ılımlı yaklaşımları gerekir. Ahlak, aslında bireyin özelinden, toplumun geneline doğrusal yönde ilerleyen bir gelişim, değişim durumudur. Her milletin var olduğu toplum durumlarına göre farklı ahlak modelleri geliştirmek gerekir.

2.6.1 Hobbes ve Ahlak

Hobbes'a göre ahlak, onun geometrik kesinlik ile yasaları bulma yöntemi ve genel felsefe ile yakından ilişkilidir. İnsan psikolojisinin başlangıcından devletin kuruluşuna kadar Hobbes, ahlaki bakış açısını aşamalar halinde oluşturmuştur. Dolayısıyla ahlak, başka ve hür bir alan olmayıp, başka alanlarla birlikte süren ve anlamlanan bir olgudur. Thomas Hobbes'a göre kişinin ahlâk yapısı ve buna bağlı ahlâk sorumluluğu, içinde yer aldığı duruma göre değişiklik gösterir. İnsanın yer aldığı konum, ahlâkî sorumluluklarının da ana hatlarını belirler. Örneğin insana müdahale edecek, yönetip, yönlendirecek olan hiçbir mutlak egemen gücün varlığının söz konusu olmadığı yerde var olan insanın alması gereken ahlaki sorumluluk ve bunun düzeyinde farklılık vardır.

Bu örnelemeye bağılı olarak Hobbes'un ahlak düşüncesinde, insan için farklı ahlaki kaynaklar mümkündür. (Karagözoğlu, 2006, s.225) Hobbes'un oluşturduğu kademeli bütün içerisinde bireyin ahlâkî ortam incelendiğinde, temel üç ahlak kaynağı görülür. Birincisi, insanın elinde sahip bulunduğu ahlakın temeli olan doğal yapıdır. Bu yapı insan davranışlarını belirlerken etkisi, durum içerisinde insanın eylemlerini gözlemleyebilecek karakterdedir (Karagözoğlu, 2006, s.221). Çünkü insan aklını kullanarak davranışlar sergileyen ve bu davranışları kontrol edip yönlendirebilen bir varlıktır. Bundan dolayı da attığı her adımdan, yaptığı tüm eylemlerden kişi kendisi sorumludur.

İkincisi, bireyin başlangıçtan bu yana eşit olarak elinde var olan akıldır. Hobbes'un, her insanın üzerinde özdeş kalabileceği ahlâkî yasalar toplamı gibi nitelendirdiği doğal hukuku bulması ile ahlakın bir kaynağı da akıldır (Karagözoğlu, 2006, s.221). İnsan doğuştan bir akla sahiptir. Bunu istediği şekilde kullanıp yönlendirebilme yetisine sahiptir. Hobbes'a göre doğuştan var olan aklını nerede nasıl kullandığına bağılı olarak ahlaka sahiptir. Bu yüzden de ona göre ahlak ile akıl paralel olarak ilerlemektedir. İnsan davranışlarının bütünü bir varlık olduğu gibi düşüncelerinin bütünü de bir varlıktır. Düşünceleri bağlamında yani kötümser veya iyimser olma durumu onun aklının getirdiği ahlak ile şekillenmektedir.

Üçüncü olarak da bireylerin kendi hür yapılarında yaptıkları sözleşme de ahlâkın temeli kabul edilebilir. Sözleşmeye uygun biçimde hareket etmenin ahlâkî, aykırı hareketlerin ise ahlak dışı olması toplum sözleşmesinin de ahlakın kaynağı olduğunu doğrular niteliktedir (Karagözoğlu, 2006, s.221). İnsan yaşam ve davranışlarını düzenleyen, onların özgürlük ve eşitliklerini belirleyen toplumsal yasalar vardır. İnsan bu yasalar bağlamında ahlaki olarak şekillenir. Ahlaklı olma veya olmama durumları ise bu sözleşmeye bağılı olarak seyir göstermektedir.

Hobbes'a göre bu üç kaynağın sonucunda da kişinin ahlaki değerleri ortaya çıkmaktadır. Kişinin akli, toplumsal yasalar ve kişinin doğal yapısı ahlak durumunun göstergesidir. İnsan doğası gereği yapıcı ya da yıkıcı olabiliyor. Bu kişinin ya doğal halinden ya akli ile verdiği kararlardan veyahut devletin koyduğu yasalardan pay biçerek şekil almaktadır.

İnsan savaş durumu yani güvende olmadığı ahlaki durumunda da değişkenlik gösterir. Güven olmayan ortamda insan ruhsal olarak farklı biçimlere girebilir. Vahşi, katlanılmaz ve koruyucu bir tutum sergilemektedir. Çünkü ona zarar veren bir ortamda kendi gardını çekmesi gerekir. Asıl insanın ahlak durumu da savaş ortamında çıkmaktadır. Fakat bu durumun etik olup olmadığı kişilerce farklı yorumlanacağı için olumlu ya da olumsuz gibi keskin ifadeler kullanmak pek de doğru olmaz. Çünkü insan hayatta kalmak adına tüm ahlaki değerlerini yitirebilecek potansiyele sahiptir. Bu durum da çok yadırganmamalıdır. Yani insan duygularının onu yönlendirmesi ile ahlaki değerleri ve tutumları şekil alabilir.

Hobbes'a göre yaradılış felsefesi dışında doğuştan getirdiği bir ahlaki değer söz konusu değildir. İnsan bu değerleri başlangıçta doğal ortamından edinir, buna göre şekillenmesinde de çevresel etkenler ve kişinin kendi aklı yönlendirir. İnsanların belirli bir ahlaki konumda bulunma isteği ise kendisini dış kuvvetlerden koruma ve bu dış kuvvetleri yönlendirme temeline dayanır. İnsan, korumacı bir tutumda olduğundaki ahlaki konumu ile yönlendirmede olduğu tavır birbirinden farklıdır.

2.6.2 Locke ve Ahlak

Locke, ahlakın, kişinin kendi davranışlarını iyilik ve fayda elde etmek için kullanması olduğuna inanır. Ahlak, insan davranışı için belirli standartlar ve kurallar koymakla ilgilidir. Locke, özellikle sorgulamadan veya incelemeyen ahlaki sorunları kabul etmememiz konusunda bizleri uyarmıştır. Bilginin kesinliği, diğer gerçekliklerde hemfikir olduğumuz ya da katılmadığımız fikirlere ilişkin görüşlerimize bağlıdır (Gough, 1973, s.10; Kırılı, 2013, s.110).

Locke, ahlaksal doğruların doğuştan olmadıklarını kanıtlama konusunda, bazı kanıtlar belirtmiştir. Ona göre ahlaksal doğrular, *“Her doğuştan ilkenin olması gerektiği gibi doğruluğunu belirtecek bir kanıt ya da kabul edilmek için bir sebep gerektirmeyecek biçimde apaçık olsalardı, böyle bir sebep sorma gülünç ve saçma olurdu.”* (Cihan, 2004, s.102). Yani her yapılan eylem ahlaki durum için bir sebep olması şart değildir. İnsanlar nedeni olmadan da bazı ahlaki sayılan davranışlar içerisinde bulunabilirler. Böyle bir durumda illaki bir sebep aramak saçmadır.

Locke, gerçekten iyi olarak sayılan şeylerin insanda haz uyandırdığı düşüncesindedir. Locke'a göre;

Bizde haz doğuran ya da hazzın artmasına ya da acının azalmasına neden olan ya da bize başka iyilik getirebilen ya da kötülüğün giderilmesini sağlayabilen ya da sürdürülebilen şeye iyi deriz. Tersine biz de acıyı üreten ya da arttıran ya da hazzı azaltan ya da bize kötüyü getiren ya da iyiyi elimizden alan şeye kötü deriz” (Cihan, 2004, s.106).

Locke ‘un ahlak felsefesine baktığımızda bunu ilahi kanunlarda aramak mümkündür. Çünkü Locke, ahlak kurallarının gerçek kaynağını ilahi güce bağlamaktadır. “*Ben ilahi kanunlarla, Tanrının insan davranışları için koyduğu, insanlara tabiat ışığı veya vahiy ile bildirilen kanunları kastediyorum. Kanaatimce, Tanrının insanlara kendi davranışlarını düzenlemede kullanacakları bir kanun bildirmiş olduğunu inkâr edecek kadar kavrayışsız kimse yoktur” (Çetin, 1994, s.171).* Locke’a göre Tanrı, insan davranışlarını yönlendirip, şekillendirecek birtakım ahlaki kurallar koymuştur. Akıl ile tanrının koyduğu ahlaki kurallar paralel ilerler ise insanın ahlaki ve etik davranışları kusursuz bir şekilde ilerleyecektir. Bu da insana ahlaki kuralların asıl doğru olanını öğretmekten geçmektedir. Bu ya toplumsal yasalar ile ya da Tanrı’nın bizlere gönderdiği vahiyler ile olacaktır.

Locke ‘un bakış açısına göre akıl, insanın eylemlerine yön vererek uygulanan gerçek ahlak kurallarını tüketici konumunda kullanması olağan değildir. Bu bakımdan insanın kendi davranışlarını görüp, bunları şekillendirirken göz önünde tutacağı ahlaki değerleri bulmak için ilahi kanunlara başvurması kaçınılmazdır. Bu kanunlar en basit şekilde bizlere vahiy yolu ile gösterilir (Çetin, 1994, s.172). Tanrı, insanlara uymalarıyla yükümlü oldukları kurallar kurmuş ve bu kurallar dâhilinde yaşamlarına devam etmeleri gerektiğini buyurmuştur. Bu kurallar da insanın ahlaki gelişim durumlarını düzenlemelerine yararlı olmuştur.

Locke’a göre elbette ki her şey dinsel boyutta değildir. İlahi kanunlar insan davranışlarını düzenlemek için iyi bir araçtır. Fakat o genele vurduğunda ilahi kanunların ahlaki düzene daha fazla etkisi olduğunu düşünmektedir. İlahi kanunların yanında, toplumsal yasa da insanların üzerinde büyük ölçüde etkilidir. Ona göre sadece toplumsal yasada uyulması gereken kurallar ve kanun koyucu durumunu insanların tanrıya borçlu olduklarını düşünmektedir.

Genel olarak bakıldığında Locke, ahlaki yaşamın temelini Tanrının vahiylerine, koyduğu kurallara dayatmaktadır. Çünkü ona göre kanun yapıcı olan tek güç tanrıdır. Ahlakın temelinde Tanrı olma sebebinin gerekçeleri de bunlardır. Çünkü ahlak kuralları tüm insanlık için geçerli ve eşit olmalıdır. Bunu en iyi şekilde bize sunanın da Tanrı olduğunu düşünmektedir.

2.6.3 Rousseau ve Ahlak

Rousseau, önce ahlakın insan doğasının kaçınılmaz gerekliliği değil, uygarlık sürecinin bir sonucu olduğuna dikkat çekmiştir. Ahlak, kültür, medeniyet ve sosyal hayatın bir sürecinin sonucu ve parçası olmasına rağmen, ahlaki iyiliğin ve samimi eylemin ana faktörü, rasyonel bilgi veya ilahi aydınlanma değil, insanların doğuştan süre gelen nesnel ve evrensel ahlaki duygudur. Bu ahlâk anlayışı insanı iyi yapar ki bu iyilik, üzüntü ve iyilik eğilimlerinin ve duygularının temel sebebidir (Rousseau, 2007, s.195; Akan, 2016, s.157-158).

Rousseau'nun bakış açısında ve eserlerinin genel ahvali dikkate alındığı bakımda ahlak kavramının karşılıklı olarak bağlı olacak şekilde iki boyut sahipliği görülür. Bilhassa bir görüngenü veya özellik olarak ahlaklı, ahlaki değerleri yüksek bir kişi olmanın arka planı, kökeni ve değeri ele alınırken aynı zamanda kişinin davranışları ve yaşadığı topluma ve kendisine karşı samimiyeti hedefi olmalıdır. Rousseau bir yanda bireyin doğasında ahlaklı olmasının gerekliliğinin yanı sıra kişinin sosyal ve kendine özgü davranışlarının dikkatle netleşmesinin bir sonucu olduğunu hatırlatırken, kişinin iyi, mutlu bir yaşam sürmesi, bunun paralelinde böyle bir toplum hedefleyip bunları ifade etmeye (Akan, 2016, s.142).

Rousseau'ya göre ahlak aslında insanın zorunlu elementlerinden biri değildir. Ona göre ahlak durumu insanların her şeyin sonunda uygar toplum olması süreci için önemli bir olgudur. Yani ona göre insanın doğasında ahlakın kökeni aranmaz. Ahlak, uygarlaşmanın bir sonucudur, başlangıcı değil. Bu yüzden de doğa durumunun başlangıcında ahlak aranmamalıdır.

Rousseau'ya göre ahlakın temelinde insanın kendi özünü bilme kapısının ilk anahtarı kendi istek ve arzularıdır. Rousseau'nun, içinde yaşadığı dönemde akli bakımında

yüce sayılan insanı, istek ve arzuları ile tanımada, kişinin kendi yaşam süresi, değerleri ve yaşamı boyunca deneyimledikleri süreç açısından önemlidir. Öte yandan bu durum, kişilerin toplumdan tamamen ayrılıp robotik davranışlarının oluşmasında, düşündürücü ve kritik ahlaki özellikler olarak tarihte yer alması çığır açar niteliktedir (Savruk ve Kenan, 2021, s.126).

Rousseau'nun ahlak düşüncesi insan, toplum ve özgürlük gibi kavramlar üzerine kuruludur. İnsanların uygarlaşma sürecinde onlara nasıl özgür oldukları kişilerin kendi varoluşunda önemli bir problemdir. Rousseau, özgürlük alanlarını inşa ederken insanın oluşumundaki doğal özgürlük alanına zemin hazırlar. Yani o, özgür bir alanın nasıl meydana getirileceğinin yerini hazırlamaktadır. *“Doğal hal her türlü toplumsallığın ötesinde eşitlik, barış ve özgürlük halini”* (Özgül, 2020, s.43) ifade etmektedir. Bu tanımlamadan da yola çıkılacağı üzere, insan doğa durumunda bütünsellikten ziyade bireyin kendi eşit ve özgür halinin varlığına işaret eder.

Rousseau'nun ahlak kuramının temelinde bireysellik vardır. Yani bireyin temel haklarını korumak ve gözetmek vardır. Özgürlük, hak ve eşitlik kavramları Rousseau'nun ahlak felsefesinin temel taşıdır. Ona göre insan kendi haklarını korumak ve sahip çıkmakla yükümlüdür. İnsan özgürlüğünden ve haklarından vazgeçemez. Eğer vazgeçtiğinde ahlaki olarak da bir zedelenme söz konusudur. Bunun sonucu olarak da zorluklara, güçlüklerle karşı gelemeyen insan, buna bağlı olarak kendisini koruyamayacak ve ahlaki olarak bir zedelenme yaşayacaktır. Rousseau *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde: *“İnsan özgür doğar, ama her yerde zincire vurulmuştur.”* (Rousseau, 2006, s.57) şeklinde bir ifadesi yer alır. O kişinin özgürlüğünün elinden alınmasına veya kişinin buna karşı çıkmamasını eleştirmektedir. Bu yüzden de belirli toplumsal sözleşmeler olmalı ve insanlar özgürlük alanları bilip ona göre yaşamlarına devam etmelidirler. Böylelikle de kendi ahlaki değerlerine zincir vurdurmamış olurlar.

Rousseau'nun ahlak kavramındaki bir diğer önemli unsur ise adalettir. Adalet, kişilerin kendi ahlak sahasının kritik bölümünü ortaya koymakla birlikte geçmiş ve günümüzde de önemli bir alanı temsil etmektedir. Ahlak alanında yer alan biri olmadan bir başkasının da düşünülüyor olması mümkün olmamaktadır. Adalet, sözlükte yer alan anlamı ile her bir bireyin hakkını verme, hakkına uymayı yani tatmin etmek olarak

tanımlanmaktadır. Baskıdan kaçınarak, herkesin hakkı gözetilerek, tarafsız bir hüküm ile her bir bireye ait olduğu hakkı sağlamak, adil olmak demektir. Hakkaniyet kavramının önemi hususundaki anlamı taşır. Adaletli olan herkes, haksızlığa izin vermeyen ve haksızlığı kabullenmeyen ve hakkaniyetli davranan; yaşama dair bir yapıya ve dengeyi kabullenmiş kimsedir. Adalet her zaman zalimin ve zulmün karşısında yer almalıdır. Zira zulmün gerçekleştiği yerde adaletten bahsetmek mümkün olmayacaktır (Özgül, 2020, s.48). Kısaca ifade etmek gerekirse Rousseau'ya göre ahlak ve adalet birlikteliği paralel ilerlemektedir.

Hobbes'a göre tek bilim gerçeği ahlak felsefesidir. Ona göre kıskançlık, rekabet, şöhret, ün gibi kavramlar insanın doğasında bulunan kavga sebepleridir. Bu yüzden de insanlarda anlaşmazlık ve kavgalar doğmaktadır. Hobbes'un tam tersi Locke'a göre kavga, şiddet gibi olumsuz savaş durumunun göstergeleri doğa durumunun değil, siyasi durumlarla gelen bir ölçüttür. Yani kavgalar olumsuzluklar kendiliğinden değil eylemle gerçekleşir. Ona göre bunun sebebi de devletlerin oluşturduğu politikadır. İnsanlar zaten bencil düşüncelerin, kendi arzularının peşindedirler. Devlet de insanları savaş durumlarına soktuğu için bu daha da kamçılanır ve bencilliğin dozu artarak ilerler. Locke' a göre iyeliğin bulunmadığı yerde adaletsizlik de olmaz. O doğa yasasının doğa durumundaki barış, özgürlük ve eşitlik ile bir bütün olarak görüp bu kavramların doğa yasasında güvencesinin olduğunu söyler. Locke, *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler* (Cevizci, 1999, s.17) adlı eserinde tabiat kanunu ile ahlakı doğru orantılı düşünüp birbiri ile aynı anlamlandırmıştır. Ona göre akıl tabiat kanununu araştırır ve kanun olarak keşfeder. Kanun için olması gereken her şeyin tabiat kanununda var olduğunu söyler. Tabiat kanunu aynı akıl gibi neyin nerede nasıl yapılması gerektiğini söyler. Yani insan akıl ile aynı olan tabiat kanununu bütünleştirebilir.

Rousseau ise akli, insanı vahşi olarak düşünüp, vahşi olan insanın aklını kullanamamasının temel nedeninin kişinin kendi isteklerinden dolayı olduğunu, Hobbes'un da bu durumu göremediğini söyler. Çünkü vahşi insan iyi- kötü bilmez. Yaşama düşüncesinden, gelecek planından uzak, yaşadığı yerin önemi olmayan insandır. O yüzden de vahşi insan aklını kullanmaz, çünkü ihtiyaç duymaz.

2.7 Mülkiyet

İnsan, doğuştan akılcı bir varlık olduğu için karşısındaki insana nerde nasıl davranması gerektiğini bilir. Akıl, insan ilişkilerinde doğa durumunda iken onu düzenler ve kişinin sahip olduğu yaşama, özgürlük ve mülkiyet haklarına zarar vermemesi gerektiğini bilir (Çaha, 2013, s.12). Anlaşılacağı gibi doğa durumunda mülkiyet kavramı, insanların yaşamını devam ettirmek için başvurdukları bir araç konumunda yer alır. Burada karşımıza çıkan iki mülkiyet kavramı vardır: ortak mülkiyet ve özel mülkiyet. Mülkiyet için kullanılan başlıca kavram ise emektir.

Ortak mülkiyet ve özel mülkiyet kavramları Locke için birbiriyle bir bütün kavramlardır. Bu bütünlüğü anlatmak için Locke, meşe ağacı örneğini kullanmaktadır. Ona göre *“Meşe ağacının doğada olma durumu Tanrı'nın insanların kullanması için herkese eşit oranda verdiği ortak bir mülktür. İnsanlar bu ortak mülklere, meşe ağacının palamutlarına emeklerini katmaları ile onları kullanım hakkı olan özel mülklerine geçirmiş olacaktır”* (Bakırcı, 2019, s.41). Burada da aslında emek kavramının yaratabileceği karışıklıklar için, Yayla'nın şu ifadeleri bizlere çok yardımcı olacaktır:

“Locke ‘un bir şeye sahip olma hakkı ile sahip olan bireyin emeği arasında kurduğu ilişki hakkında bazen ilginç yorumlar yapılmaktadır. Emek-değer teorisine sempati duyan yazarlar, Locke ‘un teorisinin kurucularından olduğunu, teorisinin Locke ‘tan Ricardo’ya ve ondan da Marx’a ulaştığını söylerler (Yayla, 2014, s.17-22). Günümüzün etkili liberal düşünürlerinden Robert Nozick de Locke’un teorisine göre bireyin bir nesne için harcadığı emeğin o nesneyi geliştirdiğini ve değerli hale getirdiğini ifade eder. Her iki bakış açısı da Locke’un gerçek pozisyonunu yansıtmamaktadır. Drury’nin dediği, insanın bir ağaçtaki elmaları toplaması elmaların değerini yaratmaz. Elmalar elma oldukları için değerlidir. Öyle olmasaydı, mesela kaya parçalarının da aynı ölçüde değerli olmasını beklememiz gerekirdi. İşgücü tabiat halinde bir şeyin değerini bütünüyle yaratmaz, o daha çok değer yaratmanın değil, bir şeye sahip olmanın aracıdır. Mülkiyet hakkı hayat, vücut bütünlüğü, hürriyet hakkıyla başlar ve maddi varlıklara doğru genişler. Bu yüzden mülkiyet hakkı bir şeyin değerini yaratmış olmaktan kaynaklanmaz, o şeyin hali hazırda bireyin olan bir şeyle

karıştırılmasından, bireyin hayatının, varlığının, özgürlüğünün bir parçası olan emeğiyle iç içe geçirilmesinden kaynaklanır” (Yayla, 2015, s.53).

Locke ve diğer siyaset felsefesi için önemli düşünürlerin görüşleri tek bir sonuca bağlanmadığı için farklı yorumlamalar getirilebilir. Emek bağlamında çoğunluk tarafından kabul edildiği düşünülen görüşler, emeğe ait olma bakımından bir ölçüt olmasıdır. İnsan aslında doğa durumunda ortak kullanma bakımında var olana verdiği emek kadar sahiptir. Bu şekil sahiplenmeyi Locke, bu durumu kazanç olarak görmektedir. Fakat buradaki tek ölçüt verilen emek değildir. Emeğin yanında diğer insanları da düşünerek onlara da yetecek kadar bırakmak da bir diğer önemli sebeptir. *“Toprağın belirli bir parselinin ıslah edilerek edinilmesi başka bir İnsanın aleyhine de değildi; çünkü halen yeterli miktarda ve nitelikte toprak kalmıştı ve henüz topraktan yoksun olanların kullanabileceklerinden daha fazla toprak vardı”* (Bakırcı, 2019, s.45). Böylece doğa durumunda bir şeye ait olmak konusunda sadece özel mülkiyet anlayışı yoktur. Burada önemli olan verilen emeği özel mülkiyet durumuna getirirken aynı zamanda farklı bir insana da eşit derecede ve özellikte bırakılma gerekliliğidir. Zira farklı bir insanın hayatını devam ettirmesi konusunda gereken miktarda ve özellikte ürün hak edemezse bu kez diğer kişinin mülkünden isteme hakkı vardır. Yani genel itibariyle Locke’a göre mülkiyet anlayışı ortak ve şahsi mülkiyet devamlılık gerektiren kavramlardır. Devamlılık her an değişebilmeyi öne sürmektedir. Örneğin herhangi bir tarlayı bir kişi ekip, emek verip, kullanırsa tarla artık o kişinin şahsi mülkiyeti haline gelir. Fakat aynı tarlayı ekmezse veya başkaları için aynı denklikte ve özellikte kullanılacak toprak bırakmazsa bu kişinin şahsi mülkiyetindeki toprak ortak mülkiyet başlığında yer almaktadır.

“Pavlus’un Timoteos’a Birinci Mektubundaki Tanrı bize her şeyi fazlasıyla vermiştir (vi. Bölüm 17. Ayet) ayeti vahiy tarafından onaylanmış aklın sesidir. Ancak Tanrı yeryüzünü bize nereye kadar vermiştir? Kullanımımız için. Birileri kullanabileceği miktarda; yaşamsal yarar sağlayan herhangi bir şeyin içine çürümeden önce bu miktardaki emeğiyle Mülkiyet yerleştirebilir. Bunun ötesinde her şey kişinin payına düşenden fazladır ve başkalarına aittir. Hiçbir şey Tanrı tarafından İnsanın Çürütmesi ya da yok etmesi için yapılmamıştır” (Bakırcı, 2019, s.43-44).

Tanrı insanlara yeryüzünde bulunan gerçek yaratıklar atfetmiştir. Fakat yeryüzündeki tüm insanların diğerlerinden farklı olması gereken bazı sınırlar vardır ve bu sınırı aşmamaya dikkat etmek gerekir. Çünkü doğa yasası akılla algılanır. O yüzden de

mevcut tüm nesnelere özel ya da ortak mülkiyet kavramları dışında kalarak işlevsiz hale gelmesi doğa yasasıyla çelişen bir durum olarak kabul edilmektedir.

Korab-Karpowicz bu savda, Locke'un kuramında mübadele kavramını mülkiyet için kullansa da bu düşünceyi kendisi öne sürmemiştir. Bu düşünce, mübadele ve emek kavramı olmadığı için itirazlar yer almaktadır. Locke, mübadeleye tümünden karşı değildir. Mübadeleye belli yerlerde pozitif yaklaşım sergilemektedir. Bu pozitif yaklaşımda yine tükenme ele alınmaktadır.

Locke için olumlu anlam ifade eden şey mübadeledir. İnsanlara doğada var olan ve onlara kullanmaları için verilen şeyleri yitirmemek, çürütmek için mübadele yapılacak olmasıdır. Yapılan mübadele sayesinde insanların birbirlerinin hakkına tecavüz edilmemekte ve ortak görülen mallar korunmaktadır. Çünkü doğa yasasında çürütmek, insanların haklarını gasp etmek, kullanılan nesnenin kullanılamaz hale getirilmesi saygısızca ve namussuzca bir durum olarak görülmektedir. Doğa durumunda çürümeyi bozan durumların temelinde paranın keşfi vardır. Para, insanlar arası değer yargılarını yitirmekte, bu değeri kendi içinde sağlamakta ve doğal düzenin güvenliğini bozarak sarsmaktadır. İnsanı bir diğerinden ayıran, negatif anlamda üstün kılan para, toplumsal düzeni ve saygıyı çürütmektedir. Para, insanlar tarafından değer verip isimlendirilen ve kullanımının süresi uzun bir araç olduğu için doğa durumunun kendi içindeki sistemi bozarak insanların ihtiyacından daha fazla mala mülke sahip olmasını sağlamaktadır. Böylelikle de doğa durumunda bozulmalar başlar. Başlayan bu tür bozulmalar, savaş ortamına dönüşebilir, savaş ortamının sonrasında ise insanların haklarını koruyan siyasi ya da sivil topluma geçiş sağlanır.

2.7.1 Hobbes ve Mülkiyet

Doğa durumunda insanların varlıklarını koruyamayıp güvence altında olmaması, devletin mevcudiyet koşulunu oluşturmaktadır. Doğa durumunda var olan özgürlük ile kişinin bir başkalarını egemenliği altına almaya çalışan ve bu durumu seven kişilerin bir arada yaşaması mümkün değildir. İnsanların bir arada yaşayabilmesinin şartı bir devlet inşa etmelerine bağlıdır. Hobbes'a göre *“kılıcın zoru olmadıkça akitler, sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez”* (Hobbes, 2007, s.79).

Hobbes'a göre devlet, sözleşme ile kurulmuştur. Hobbes toplumsal meşruiyete yalnızca devletin kuruluş aşamasında gerek duymaktadır (Çetin, 1994, s.5). Bu sözleşmeye göre her bir bireyin diğerine “*senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılmak şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye ya da heyete bırakıyorum*” ifadesindeki gibi sözleşme vasıtasıyla oluşturulmuştur (Hobbes, 2007, s.130). Bu bağlamda sözleşme, bedelli haklar verme ile mümkünlüğü kanaatine varılabilir. Kişiler burada, kendi hakkını hür iradesi ile doğa hukuk sınırları çerçevesinde çizmektedir (Tuck, 1979, s.119-25). Yalnız bütün haklar devredilemez. Hobbes'a göre irade ile yapılan fiilin amacı, faydadır; bir hakkı devretmek de irade ile yapılan bir fiildir. Bu konuda Hobbes, bir insanın öldürmek için kendisine ısrarla saldıranlara direnme hakkı bırakamayacağını, çünkü bunda onun eline geçen bir fayda olmadığını söyler. Ayrıca yaralanma, hapsedilme, vurulma gibi zarar verici durumlar için de aynı şey geçerlidir (Hobbes, 2007, s.42).

Toplumsal sözleşme ile kişi her şeyi yapma özgürlüğünden vazgeçmiş, kendine sınırlar koymasını bilmiş, ama kendi vücuduna sahip çıkma, hareket, bir yerden bir yere gitme ve insanın bunlar gibi yaşayamayacağı bütün diğer durumları kullanma hakkının devamlılığını sağlamıştır (Hobbes, 1993, s.113). “Yaşam”, “özgürlük”, “eşitlik” gibi doğal haklar, toplumsal yasalarla sınırlandırılmıştır. (Hobbes, 1993, s.191). Zaten yasaların amacı sınırların belirlenmesi ile doğal hakların net çizgilerle ayrılmasıdır. Mesela özgürlük toplumda ‘bedensel özgürlük’ olarak anlaşılmaktadır. Bu da hapsedilmeme olarak anlaşılmaktadır. (Hobbes, 1993, s.156). Hobbes'a göre aynı yerde yaşayan insanların özgürlüğü, devlet yöneticisinin yasaklamadığı şeylerdir. Mülkiyet doğal bir haktır, fakat devlet kurulduktan sonra olan bir haktır (Hobbes, 1993: 106). Bu haktan insanlar, devlet yöneticisinin istediği sınır kadar yararlanabilir. Yöneticinin değişmez egemenliği ortaya bazı sorun çıkaracak olsa da, bunun olmaması durumunun daha tehlikeli hal alacağı için bir anlamda kötünün iyisi olarak nitelendirebileceğimiz yöneticinin olması durumu seçilmelidir (Hobbes, 1993, s.154; 2007, s.116-7). Yönetici sınırsız bir hürriyet hakkına sahiptir (Hobbes, 1993: 151). Bu hak da efendinin kölesi üzerindeki hâkimiyetine yani yöneticinin halk üzerindeki etkisine benzer (Hobbes, 2007, s.122-123).

Hobbes'un düşüncesinde devlet yönetiminin insanların yaşam haklarına engel olması durumunda yönetimin toplum sözleşmesini ortadan kaldırmasına sebebiyet verebilir. Bununla beraber de barış ortamından savaş ortamına geçiş çok olağan gözükmektedir. Böyle bir durumla karşı karşıya gelindiğinde insanlarda bireysel direnme hakkı doğmuş olacaktır. Tam aksi durumda da insan her türlü olaya, yöneticiye, kişilere boyun eğmek zorunda kalacaktır.

Hobbes'a göre, genel bağlamda bütün otoriteye boyun eğmek olası bir durumdur ve doğaldır. Yani kişinin devlete ve onun yapılandığı gerekliliklere karşı koyma hakkı yoktur, devlet kişiye bu hakkı tanımaz. Hobbes'un düşüncelerine göre devlet, ne olursa olsun doğal hakların korunması için kurulmuş olsa bile, doğal haklar önce devletin kendi içerisinde varlığını sürdürmektedir.

Hobbes'un devlet anlayışında doğa durumunda 'hak, haksızlık, kötü, iyi' gibi kavramlardan söz edilmemektedir. Çünkü kişi varlığını korumak için faydalı olan şeyleri, yapılan eylemleri haklı sayılacaktır. Böylelikle devletin var olması, kişinin hak ve haksızlıktan, mülkiyetten konuşabilmesine olanak tanımaktadır. Devletin tehlikeye girmesi durumunda buna neden olan sebepler kabul edilebilir olması, bazı karşıtlıkların (iyi-kötü, adalet-adaletsizlik) devlet tarafından değil, o topraklarda yaşayan insanlar tarafından belirlenmesi, egemenliğin yasalar etrafında belirlenmesi, kişilerin sınırsız mülk hakkına sahip olması durumudur. Bütün bu örnek verilen durumlar devlet otoritesini zayıflatacak sebeplerdir.

Hobbes, devletin bu sınırsız haklarından dolayı 'mutlak' devlet tasarımını ortaya koyan filozof olarak görülüp eleştirilmiştir. Aslen onun devlet tasarımı, doğa durumu ve toplumsal sözleşme esaslıdır. Her iki durum da Hobbes açısından varsayım olarak ele alınmıştır.

2.7.2 John Locke ve Mülkiyet

Locke mülkiyetten bahsederken, "*Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*' de "property" ve "estate" olmak üzere iki farklı kavram kullanmaktadır. Estate, daha dar anlamda servet anlamına gelirken, property serveti de geniş anlamda "yaşam, özgürlük, mülkiyet" anlamına gelmektedir. Locke mülkiyetin; yaşam, özgürlük ve serveti içine

alan tanımı yaparak “*insan mülkiyetini; yani yaşamı, hürriyeti ve servetini başkalarının vereceği zararlara ve saldırılara karşı koruma iktidarına sahip kılınmamıştır*” (Locke, 2012, s.57) demiştir.

Mülkiyet hakkı, insanın mal ve mülkünü kullanma, kullandırma, devretme ve dışlama hakkı tanımaktadır. Dışlama, mülkiyetin temel ilkesidir. Bir şeyin kullanımının herkese açık şekilde kullanılabilir olması, o yere müdahale etmenin serbestliği durumunda mülkiyetten bahsedilemez. Locke ‘un mülkiyet kavramı, sadece maldan ibaret değildir. Aynı zamanda insanın bedeni, yaşamı da onun mülkiyet kavramı içerisinde yer almaktadır.

Locke için mülkiyet kavramında diğer önemli bir kavram ise özgürlüktür. Kendi yaşamının sözcüsü, sahibi olan insan bütün manada özgürlüğünün de sahibidir. Kişi bedenine, bu bedenin emeğine sahip değilse, o insan için özgürlükten bahsedilemez.

İnsanın dünyada kendi bedeni mülküdür. Dünyada olan diğer nimetler insanlara Tanrı tarafından verilen ortak paydalardır. Dünya ve dünyada olan her şey insanlara ortak kullanım alanı olarak verilmiştir. Özel mülkiyet anlayışı ile paranın etkisi doğrultusunda paydalara ayrılmaya başlanmıştır.

Locke; “*İnsanın edinebileceği sadece tüketebileceği kadardır. Kullanacağı ölçüde mal edinen insan, başkalarının yoksulluğuna neden olacak miktarda biriktirme yapamayacağından, mülk kaynaklı bir çekişme de doğmayacaktır*” (Locke, 2012, s.26) demiştir.

Locke’a göre para kullanımıyla birlikte insana sınırsız bir birikim yapma yolu açılmıştır. Kişi toplumdan ziyade böylelikle bireyselliğe yönelmiştir. Bu da başkalarının da ihtiyacını göz ardı etmeye sebep olmuştur. Para doğa durumunda artık insandan önce gelen, sözün geçtiği bir olgu durumuna gelmiştir. Paranın kullanım alanları, toplumda yaşayanların toplu kabulü ile kişilerin mülk sahibi olma sınırlarını değiştirmektedir.

Doğa durumunda elde edilen mülkiyet hakkı, toplumların temelini oluşturan başlıca maddedir. Mülkiyet hakkında herhangi bir olumsuz tepki durumunda güvensizlik

meydana gelir. Locke ise bu güvensizlik durumunu insanların adaleti göz ardı edip adalet bekçiliği yapmadığına ve para ile birlikte sınırsız yetkilerin varoluşuna istinat etmiştir (Ward, 2010, s.92-95). Ortak ve tarafsız bir yargı eksikliği, cezaların kişiler tarafınca yapılmasına sebebiyet vermektedir. Locke'a göre çatışma durumunda insanların kendi davasının kendi yargıcı olup yine kendi çıkarları doğrultusunda hareket etme yönelimi olacağını düşünür. Bu yüzden herkes için geçerli olacak bir hukuk düzeni ve objektif bir yargıç ancak adaleti sağlayabilecektir (Zelgüt, 2010, s.73).

Genel anlamda Locke'a göre mülkiyet kavramı yaşam, özgürlük ve servet içeriklidir. İnsanın bedeni ve emeği, dini özgürlüğü, yönetimin doğal hukuk ile sınırlanarak sınırlı devleti kapsamaktadır. Onun bu mülkiyet düşünceleri İngiltere'de başlayarak Avrupa burjuvasının da sesi olması bakımında önem arz etmektedir. Onun mülkiyet anlayışının temeli insan hakları içerisinde yer alan yaşama ve özgürlük hakkıdır. Mülkiyeti anlatmaya doğa durumu ile başlamaktadır. Çünkü mülkiyet doğa durumunda kazanılan bir haktır. Mülkiyet, doğa durumunda bütün insanların eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu bir barış halidir. Hükümet, insanların mülkiyetlerine müdahale etmemeli, mülkiyetlerin güvenliğini sağlamalıdır. Locke, mülkiyet kavramını istikrarlı bir şekilde bu bağlamda kullanmıştır. Onun en önemli ayırt edici özelliği maddi mülkiyetler dışında kişilerin bedeni mülkiyetlerine verdiği önem ve vurgudur.

2.7.3 Rousseau ve Mülkiyet

Rousseau'ya göre insan kendi gerçek benliğini yine kendi tercihleri bağlamında oluşturur. Böylelikle kişinin iradesi bastırılmaması gereken bir haktır ve bu hak kişide doğuştan mevcuttur. Eğer ki insanlar böyle bir hakka, iradeye doğuştan sahip olmasaydı, kişinin kendini gerçekleştirebileceği bir alan söz konusu olamaz, başkalarının şekillendirmesine dayalı bir yaşam sürerdi. Oysaki insanoğlu bir başkasının kendine dayatmalarıyla yaşamayan, ihtiyaç duymayan bir varlıktır. Böylece insanın gerçek manada insan olması kişinin iradesine bağlıdır.

J. L. Lecercle'e göre Rousseau'nun dört evreden oluşan bir insanlık tarihi görüşü vardır. Birincisi doğa durumu, ikincisi ilk insan dönemi, üçüncüsü özel mülkiyetin ortaya çıktığı dönem ve son olarak dördüncüsü ise özel mülkiyetin çıktığı dönemde toplumsal sözleşmeye bağlı olarak çıkan uygarlık dönemidir (Rousseau, 2004: 58-59). Ona göre doğa durumundan sahte uygarlığa geçişin temel ve ilk adımı mülkiyettir. *"Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip 'Bu bana aittir!' diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu."* (Rousseau, 2004, s.133).

Ailenin ortaya çıkması mülkiyet durumunda bir toprağı işleyip, üretip koruyacak topluluğa ihtiyaç olması ile başlar. Böylelikle de insanlar arasında toprağı işleyen işlemeyen, üreten üretemeyen, çalışan çalışmayan gibi ayrımlar ortaya çıkıp eşitsizlik ile yeniden bir düzen yaratılır. Rousseau, insanlar arasındaki eşitsizliği, eşitsizliğin doğal olmadığını kanıtlamak için vurgulamıştır. Yoksulluk ile zenginlik ayrımı, insanların hemcinsleri ile arasındaki ayrım şeklinde belirlenebilir. İnsanlar hemcinsleri ile toprağı işleyip çalışırken fiziki güç hırlarından doğan bir eşitsizlik mevcut olur. Bir diğer eşitsizlik ise maddi durumu kötü olan insanlar ile zengin insanlar arasındaki ayrımdan, para gücünden kaynaklı olandır. Böylelikle de fakir insanlar, zengin insanların mülklerine sahip olmaya çalışıp zarar vermişlerdir. Zenginler ise böyle bir duruma engel olmak amacıyla yine fakir insanlardan bir grup oluşturup kendilerini ve mallarını koruma altına almak amacıyla bu insanları silahlandırmışlardır. Yani iş git gide çok farklı bir boyuta yönelmiştir. Bütün bu insanların amacı ise özgürlük ve bu bağlamda kazandıkları mülktür. Rousseau'ya göre kandırılması kolay olan bu insanların tümü özgür olduklarını, güvende olduklarını düşünerek aslında zincirlere koşmuşlardır (Rousseau, 2004, s.153). Böylelikle zenginler mülklerini daha da genişletmiş ve zayıf insanları kendi belirledikleri sahte bir sözleşme ile yola sokarak devletin doğmasına neden olmuşlardır. Rousseau'ya göre köle-efendi eytişiminin kaynağı bu durumdur (Bravo, 2006, s.129).

Rousseau'nun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserinde mülkiyet kavramının doğmasıyla birlikte devlet oluşumunun ortaya çıkışını ilişkilendirmiştir. Devleti zenginlerin ortaya çıkardığını düşünür. Adalet, mülkiyet, özgürlük gibi kavramların devlet eliyle insanları özgürlüklerinden alıkoyup köle olmaya ittiğini

söyler. Ona göre devlet, insanların özgürlüklerini elinden alan, eşitsizliği sağlayamayan, insanların rezil bir hayata doğru sürüklenmesini sağlayan bir yapı olduğu şeklinde eleştirmiştir.

Rousseau siyaseti yaşamın merkezine koymuş ve siyaseti yapay olarak görmüştür. Bir yasanın onaylanması için önce halkın onaylamasını gerekli kılarak halkın onay vermediği hiçbir yasaı geçerli kılmamıştır. Aynı zamanda insanın iyi ya da kötü olma durumunu hükümete dayandırmıştır.

Rousseau'ya göre insanları hayvanlardan ayıran iki başlıca özellik vardır. Bunlar irade ve özgürlüktür. Hayvanlar içgüdüleri ile hareket eden varlıklardır. İnsanlar ise kendi aklını kullanarak bağımsız hareket etme özgürlüğüne sahiptir. Ahlak ve özgürlüğü temel kaynağı iradedir. Rousseau'ya göre insanın hür iradesinden vazgeçmesi demek, insanın insan olmasından, haklarından vazgeçmesi demektir. Bu da insan ile bütünleşmeyen bir olaydır. İnsan bir yerde de aklını bir kenara bırakıp duyguları ile hareket eden bir varlıktır. Duygular ön planda olduğu zaman da farklı kararlar alabilir. Böylelikle de aslında insan duyguları ile hareket ederek gelişir.

Genel anlamda Rousseau, insanın doğa durumunda iken özünün iyi olduğunu, mülkiyet kavramının ortaya çıkması ile vahşi bir hal aldığını vurgulamıştır. Mülkiyet kavramı ile beraber devlet ortaya çıkmış ve kurallar doğmuştur. Bu kurallar ise insanları köleleştirmiş, özgürlüklerini ellerinden almıştır. Rousseau'ya göre toplumsal sözleşmeyle oluşmuş olan devletin, insanların kendi seçimlerini kendilerinin yapmasına, haklarını göz ardı etmelerine sebebiyet vermiştir.

Mülkiyet kavramına Hobbes, Locke ve Rousseau gözünden baktığımızda bazı benzerlik ve farklılıkları gözlemleyebiliriz. Locke'a göre doğa durumunda olan bir insanın ne kadar iyi olursa olsun belirli kurallar etrafında yaşamını sürdürmesi gerektiğini düşünürken Rousseau, devletin oluşması ve devletin yasaları insanların özgürlük ve mülkiyet anlayışlarına, kişilerin doğa durumundaki yaşamlarına engel olan bir unsurdur. Locke, özgürlük ve özel mülk haklarının kısıtlandığı yaşamda yine bunları savunmuştur. Rousseau ise sözleşme ile oluşturulmuş yasalar devletin, insanların doğuştan olan özgürlük ve eşitlik gibi haklarının dayatmalar ile olduğunu,

irade dışı olduğunu savunmuştur. İki düşünür arasındaki en önemli farklardan birisi kişilerin çıkarları ile ortak çıkar anlayışıdır. Aslında iki düşünürün de başlangıç noktaları aynı olmasına karşın Locke'a göre doğa durumunda özgürlüğün teminatı doğa durumunda tehlike arz eden mülkiyetin korunmasıdır. Rousseau'ya göre ise mülkiyetin çıktığı bir düzende insanların iradelerinin yok olduğu ve köleleştikleri, sahip oldukları özgürlükleri ellerinden gittiği görüşündedir.

2.8 Toplum Sözleşmesi

Toplum sözleşmesi şekli, öncelik bakımından, geniş bir dönemi ifade eden yeni bir toplum arayışına atıf yapar. Doğal hukuk kavramını savunanlar olumlu hukuk tabiri ile henüz Rönesans döneminde bu fikir çatışmasının kapısını aralamışlardı. Doğal hukuk filozoflarından Hugo Grotius, toplumsal yaşamda hâkim olan iki şekildeki yasa kavramı arasında bir ayrımı vurguluyordu. İlk türü bütün toplumda yer alan, değişmeyen yasaları ifade ediyordu; ikinci olarak ise olumlu (pozitif) yasalar şeklinde adlandırılıyordu. Olumlu (pozitif) yasalar insanın kendi elinden ortaya konmuş yasalardı (Hakyemez, 2006, s.9).

Toplum sözleşmesi modeli, herkesin eşit biçimde sahip olduğu haklara ve özel çıkarların çatışmasının sona erdiği bir toplum yapısını ifade etmek için "aydınlanmış" bireylere (kendilerini ve toplumu bilmeden) dayanmaktadır. Yetki verildikten sonra, yapının hedeflerine nail olamayacağı konusunda fikir vermeye başlayıp nasıl liberal ve eşitlikçi bir toplum inşasında bulunulacağını düşünürken çözülmeyi bekleyen sorunların daha net bir şekilde belirtilmesine yardımcı olmuştur. Kanun nazarında eşitliği, özel mülkiyet haklarını ve parlamenter demokrasinin yükseltilmesini ifade ederken, sınırlarının da daha net biçimde belirlenmesini gerektirir (Hakyemez, 2006, s.76).

Genel olarak toplum sözleşmesi ve demokrasi arasında kaçınılmaz bir ilişki çerçevesinde mantıksal bir bağ ile ilişkilendirildiği görülür; demokrasi toplum sözleşmesinden ortaya çıkar, demokrasinin özünü ise ifade eden toplum sözleşmedir. Nitekim siyasi düşünce tarihine baktığımızda gelişiminin bu şekilde gerçekleşmediği

görülür. Demokrasi ilkesini içermeyen toplum sözleşmeleri olduğu gibi, toplum sözleşmesine dayanmayan demokrasi biçimleri de söz konusu olabilir.

2.8.1 Hobbes ve Toplum Sözleşmesi

İnsanlık durumu her şeye rağmen bir savaştır. Bu durumda herkes kendi yüreğine hükmeder ve canını düşmandan korumak için her şeyi kullanır. Görüldüğü gibi bu durumda tüm bireylerin, akla gelebilecek her şeyde, hatta başkalarının bedeninde bile hakkı vardır. Bu nedenle, herkesin her şey üzerinde bu doğal hakkı olduğunu saydığı sürece, doğa genellikle insanların yaşamaya devam etmesine izin verirse, ne kadar güçlü, zeki veya başka türlü olursa olsun hiç kimsenin güvenlik garantisi yoktur. Ayrıca aklın genel kuralı şudur: *“Barış için umut olduğu sürece, herkes barışı sağlamaya çalışmalıdır; bulamazsa, savaşın yardım ve faydalarını arayabilir ve kullanabilir”* (Tunçay, 1969, s.125-126; Hakyemez, 2006, s.28).

Çapar ve Yıldırım (2012, s.12), Hobbes’un toplumsal sözleşme modelinden çıkan üç ana sonuca dikkat etmiştir:

1) Toplum sözleşmesinin var olma sebebi kişilerin can ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır. Can güvenliği temin edildiği ölçüde bireyler egemen erke boyun eğerler. Fakat egemen yasal olsa dahi, bir topluluğu yaralamaya kalkıştığında, öldürmeye, uyruğun egemen erke boyun eğmeme özgürlüğü de bulunmaktadır. Bu durumda egemenle topluluk arasında doğa durumuna geri dönmüş olur. Can güvenliği konusunun yanında bu gösterilen tutum mal güvenliğinde aynı şekilde görülmemektedir. Bunun sebebi doğa durumunda mevcut bir mülkiyetin bulunmuyor olmasıdır. Bu sebeple topluluklar, egemen erke karşısında mülkiyet haklarını gerekçe gösteremezler. Ama egemen toplulukların birbirleriyle olan durumda mülkiyet haklarının koruyucusu konumundadırlar (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.13).

2) İfade edilen bu sözleşme, topluluklar arasında gerçekleşmiş bir sözleşme olduğundan, egemen erk, sözleşmenin herhangi bir tarafı olmadığından, topluluklar karşısında da hiçbir şekilde yükümlülük altına değildir.

Topluluklar, yönetilme haklarını tamamıyla egemen erke bıraktıklarından, egemen erkin emirlerini kesin bir boyun eğme sorumluluğu altına girmeyi kabul etmişlerdir. Bu nedenle, topluluklar sözleşmede belirli bir taraf olmayan egemen erke karşı üstlerinden atamazlar. Hobbes, toplulukların sözleşmeden direnme hakkı ve karşı çıkaramayacaklarına dair önemle dikkat çekmektedir. Hobbes iç çatışmayı önlemek için çeşitli çıkarımlar ortaya koymaktadır. Bu sebeple, Hobbes'un siyasal teorisinin gerçek amacının, gerçekleşmiş otoriteye karşı çıkma her zaman yanlış olacağını ispat etmek olduğunu dile getirmek mümkündür. Kalıplaşmış hiyerarşi ile aristokratik ayrıcalıkları önem attıkları görüşünden ve muhafazakâr düşüncenin topluluğu (cemaati) bundan yola çıkarak Hobbes'un muhafazakâr bir durumda bulunduğu görülmektedir (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.13).

Hobbes'un bakış açısına göre bireyler inanışları hangi şekilde olursa olsun, mutlak erkin buyurduğu dinin edilgen şartlarına boyun eğmek ile yükümlüdürler. Ancak hoş görme yerine edilgen uyumunu öne çıkarmaktadır (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.13).

3) Topluluklar yönetilme hakları diğer başkalarına aktardıkları egemen erk şeklindedir.

Hobbes'un ortaya koyduğu toplum sözleşmesi teorisi, çok fazlaca kuşkusuz monarşiye sipariş verilmiş bir kıyafet gibi uyuyor olsa da, Hobbes'un temel korkusu monarşiyi müdafaa etmek değil, anarşiye karşı korunmasını sağlamaktır. Bu bakımdan "iktidar" toplulukları korumaya yetiyor ise de başka yönetim şekillerine de egemen erkin kurulmuş olan mutlak iktidarı kontrolünde tutması koşuluyla kabullenmeye hazırdır (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.13).

Bununla birlikte, Hobbes'un siyaset teorisi daha fazla monarşiye uygunluk gösterir, O monark toplum yararı için çalıştıkça monarşiyi tercihini ortaya koyduğu görülür (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.13). Buna göre, bireyler bir başına ve sınırsız şekilde egemen erke ihtiyaçları vardır. "Bölünmüş egemenlik" ve "Sınırlı egemenlik" tanımlamaları kendi içinde çelişki barındırır (Watkins, 1969, s.49). Hobbes'un bu bakış açısına göre, otorite kendisi ile özdeş bir şekilde egemen erkle kişiselleşmiştir (Çapar ve Yıldırım, 2012, s. 13).

Meclis karşıt bakış açılarıyla bölünebilmekte ve bu da anarşiye mahal verebilir. Ayrıca, egemen erkin bir mecliste bulunduğu yerlerde bireylerin eşitliği ilkesi de kolayca ezilebilir. Kurullar belirli katmanların öncüsü olup, bunların çıkarları için çalışıp, bireylerin doğal eşitliklerine karşıt davranıyor olabilirler ki, bu da farklı bir iç çatışma nedeni olur (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.13).

Hobbes, bu sözleşmesiyle, bireylerin doğa durumundan medeni topluma geçişte, bazı haklarını feda ettiklerini ve egemen erke boyun eğmeyi taahhüt ettiklerini kabul ederler. Başka bir ifadeyle, sözleşme koşulu, topluluklar egemen erke itaat etmekle sorumludurlar. Buna göre, boyun eğme hususunda doğru olan, sağlığımızda ve güvenliğimizde de çıkarı olan bir egemen erk emirlerine uymaktır. Çünkü bir egemen erke boyun eğmenin amacı güvenliğin kurulmasıdır. Devlet, toplumun sağlığını ve güvenliğini gözeten en kritik katmandır. Hobbes'un bakış açısına göre devlet, doğal durumunda, bireylerin tek başlarına ve kuvvetlerini birleştirerek bir bireye ya da bir topluluğa sözleşme vasıtasıyla bütün haklarını devretmeleriyle gerçekleştirmiş siyasal bir yapıdır. Devletin kurulmasıyla beraber tüm insanlar sözleşme sebebiyle bir egemen erke birçok konuda sorumlu kılmışlardır. Hâkim erk, devletin bütün gücünü elinde bulunduran, devletin temeli olan kişidir. Devlet ise burada, Hobbes'un “ölümlü tanrı” ya da “*ejderha*” dediği kişiliktir (Hobbes, 2014, s.136).

Toplum sözleşmesi, bireylerin bir başına isteklerine kurulu bir sözleşme biçiminde olduğu için, bireyleri topluma, toplumdaki bulunan diğer bireylere ve en önemlisi de egemen olan güce karşı sorumluluk altında tutan bir sözleşmedir. Hobbes'un bu bakışından onun toplum sözleşmesi anlayışının, bireylerin özgürlüklerinin ve temel hak karşılanmasına karşı bir amaç gütmeyeceği ve asli gayesinin denetimden bağımsız kesin güç sahibi egemen erk meşru bir durum oluşturmak olduğu kavranmaktadır. Asıl olarak, Hobbes, toplum sözleşmesi teorisiyle kesin bir egemenlik ve o egemen erke koşulsuz boyun eğme şeklinde toplulukların olduğu bir yapı tasarlamıştır (Geçit, 2020, s.111).

Hobbes, bireylerin egemen erke koşulsuz sunmaksızın boyun eğmesi gerektiğini savunur. Hobbes'a göre, insanların egemen erke boyun eğmemeleri, devletin dağılma sürecine sebep olur ve toplumsal düzenin ortadan kalkması demektir. Bu sebeple,

böyle bir şeyin olması, güvensizlik ortamına geri dönüşü ifade eder ki bu, insanların çatışmaya kaldıkları yerden tekrar başlamaları demektir. Bu halde, insanlar için en gerekli şey, sözleşmeye sadık kalmak ve egemen erkin belirlediklerine aynen uyulmasıdır. O da insanın tam anlamıyla egemen erke bağımlı halde olması ve özgürlükten yoksun kalması demektir. Fakat bir insanın kendi gibi olması veya kendisi için yaşamını sürdürebilmesi, diğer insanların olabildiğince bağımsız ve hür olması gerekir. Doğa durumu, eşit bir yapıdan sebep bir güvensizlik durumu olsa dahi, tam da herkesin bağımsız ve özgür bir durumunu ifade eder. Lakin Hobbes, doğa durumundaki özgürlük şeklinin insanların varlığı için hangi boyutta büyük tehlikeler barındırdığının farkındadır. Bu sebeple Hobbes, yaşamına devam etmenin, başkasına bağlı olarak güvenlik kaygısı olmayan bir hayatı, özgür ve bağımsız olan güvenlik kaygısı barındıran bir hayattan daha kıymetli görür. Hobbes'un toplum sözleşmesi tezinin asıl vurgusu, insanın hak ve özgürlüklerinin güvence altına almaktan ziyade, herkesin koşulsuz olarak boyun eğmek zorunda kaldığı denetimden bağımsız kesin bir egemen erke dayanak oluşturması arayışı olduğunun en net ifade edilmesidir. Hobbes, toplum sözleşmesiyle gücünü mutlak sınırsız bir otorite ile koşulsuz boyun eğerek insanların yer aldığı şekilde bir toplum tasarımında bulunmuştur. Onun toplum sözleşmesi bir bakıma otoriteyi sonsuz yetkilerle donatırken diğer taraftan insanlara egemen erke koşulsuz boyun eğmeyi bir yükümlülük olarak ifade etmektedir. İşte bu sebeptir ki, Hobbes'un toplum sözleşmesi kavrayışında insanı egemen erkin ihtimal olabilecek haksızlıklarına karşı savunan hiçbir şey yoktur. Mutlak egemenlik gücüne karşı insan tamamıyla savunmasız biçimdedir (Geçit, 2020, s.111).

2.8.2 John Locke ve Toplumsal Sözleşme

Her ne kadar kökleri itibari ile uzun bir geçmişe dayanıyor olsa da toplum sözleşme kavramının asli liderleri Locke, Hobbes ve Rousseau'dur. Hobbes için hukuk, monarkın iradesi ile bütünleşmiş bir niteliğe sahipken, Rousseau, hukuk denildiğinde çokluğun iradi bütünlüğünü anlamaktadır. Bu hususta iradeci bir kavrayışı benimsemeleri sebebiyle Hobbes ve Rousseau'nun hukuki olumlu(pozitivist) oldukları varsayılabilir. Ancak, bir başkasına devredilmez ve vazgeçilmez net özelliklere sahip olarak görülen egemenlik teorisi açısından düşünüldüğünde, Rousseau'nun olumu(pozitivist) olduğunu şüphe duymak zorunda kalırız. Daha net bir

biçimde dile getirecek olursak, Rousseau, halkın toplum sözleşmesi ile bile egemenlikten vazgeçemeyeceğini dile getirmektedir. Egemenlik teorisi halkın iradesinden hâkim tutularak doğal hukuk akımına yaklaşan bir fikre sahip olduğu ifade edilmektedir. İktidarın iradesinin üstünde birtakım sınırlar öngörebilen Rousseau, bu bakımdan Hobbes ile farklıdır (Zabunoğlu, 2016, s.441).

Hobbes ve Locke temelde aynı amacın destekçileridir. Toplumun amacı bu noktada güvenceyi sağlamaktır ve bu fonksiyonu gerçekleştirilmeyen toplumsal yasalar ortadan kaldırılmalıdır. Bu yüzden hakların çiğnenmesine izin veren bir sözleşme ortaya koyması kişinin doğası için aykırıdır (Hampsher-Monk, 2004, s.119-120; Hakyemez, 2006, s.38).

Locke'a göre salt monarşinin toplumla bağdaşma ihtimali yoktur:

“Çünkü Mutlak Prensin Yasama ve Yürütme İktidarlarının her ikisinin tümüne birden tak başına sahip olduğu varsayıldığından, Prensten ya da Prensin Emrinden kaynaklanan Zararı ya da Uygunsuzluğu gidermesi ya da onarması umulan, adaletli ve tarafsız bilimde ve yetkili olarak karar verebilecek bir Yargıç yoktur.”(Locke, 2018, s.97).

Din, kişisel özgürlükler sınırlarına dâhildir, bu bakımdan varlık ruhunun kurtulmasının olduğu kadar kurtuluşunun olmayışı oluşunun da bir başka kimseyi ilgilendiren bir yönü yoktur. Eşitlik ile kavramı ile ilgili olarak Locke ‘un belirsizlik noktasında tavrı göstermesi nedeniyle eleştirilen bir yönüdür. Locke, İlk İnceleme 'de monarşinin kutsanmış hak iddialarına toplumun tamamını kapsadığı, bütün halkın eşitliği kavramıyla karşı tez sunsa da *İkinci İnceleme 'de* toplumsal ve ekonomik eşitsizliği normalleştirerek karşılama eğilimi gösterir. Aslında Tanrı görünümünde yaratılan bütün bireyler doğa durumunda eşit olsalar ve eşit bir şekilde toplum sözleşmesini kabul etseler de özel alan söz konusu olduğunda artık eşit kabul görmezler. Buna rağmen, bir takım istisnalarla beraber her insanın özgür kabul edilmesi gerektiğini, daha doğrusu bireylerin kendi özgür iradeleriyle kendi haklarını sınırlandırabileceğini savunur: “Özgür bir insan, alacağı ücretler karşılığında belirli bir zaman için, yükümlendiği hizmeti satarak kendisini bir başkasının hizmetlisi haline getirir: Ne var

ki bu ilişki hizmetliyi, genellikle efendisinin ailesine ve buradaki olağan disiplinin altına sokmasına rağmen, efendiye hizmetlisi üzerinde aralarındaki Sözleşmenin içerdiğinden daha büyük olmayan ve sadece geçici olan bir İktidar verir.” Bir bakıma Aristoteles’in kölelik savunusunu içinde bulunduğu çağın sanayileşen İngiltere’sine dönüştüren Locke adeta, insanlık onuru ve hakiki özgürlükle aynı düzleme oturmayan bir eşitsizlik kavramını meşrulaştırmaya çalışır. Misal, ona göre, toplumda kadın evlilik sözleşmesi yerine getirmekle bütün toplumsal ve siyasi teslimiyeti erkeklere bırakmış olurlar. Çocuklu kadınlar, işçiler ve hizmetçiler vs. çeşitli toplum etmenleri bu ortaya çıkan eşitsizlikten üzerine düşeni alırlar. Ancak her şeye rağmen Locke her insanın aklı ile hem kendi hayatına karar verme hem de diğerleriyle rıza temelli bir anlaşmaya mutabık kalabilme hakkını teyit ederek ahlaki liberal bir siyasi ortamın kapısını aralar. Nitekim iktidar erkinin sivil halkın gönüllülük kabulüne dayandırması ve her şekilde mutlak ve keyfi yönetim şekline karşı yer alması, yaşama, mülkiyet ve özgürlük gibi haklarını teminat altına alması önemli ifadesidir (Çilingir, 2019, s.42).

Locke tüm doğal hakları da mutlak çerçevede sahip çıkılmasını istiyordu, ancak doğal durumda medeni toplumu gerçekleştirebilmek için üç şeyin eksikliği görülüyordu (Sarica, 1973, s.93):

- 1) *Herkesin boyun eğeceği ve herkese eşit yasalar*
- 2) *Herkesin cezalandırma hakkını kullanmasını önleyecek tarafsız yargıçlar*
- 3) *Yargıcın kararını uygulayacak toplumsal bir güç.*

Doğa durumundan toplum düzenine dönüştürme insanlar hür iradeleriyle anlaşmaya katılıyorlar. Bu mutabakat, bir devlet olunması sürecinde toplum oluşturan bireylerin arasında herkesin herkesle ortaya koyduğu bir sözleşmedir. İnsanlar sadece hüküm verip ceza hakkını topluma bırakıyorlar, bunu karşılığında güvenliklerinin temin edilmesini istiyorlar. Yine bu bağlamda doğal haklarının tamamını korumuş oluyorlar. Bu sebeple sözleşmenin amacı, birbirlerine güvenlik ve yardımı temin edecek bir birlik oluşturma ve bu bakımdan insanın doğuştan elinde olan haklarını müdafaa etmek olduğu anlaşılıyor (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.18).

Locke, anayasal monarşiyi medeni toplum olarak kabul, fakat mutlak monarşiyi, anlaşmazlıklara çözüm bulacak kurulları ve ortak hâkimleri olmadığından medeni toplum saymamaktadır. Locke, toplum sözleşmesi teorisi ile yönetimlerin yürütme ve yasama erklerinin kökeninin toplum sözleşmesi, haliyle halk olduğunu göstermektedir (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.18).

Locke ‘un bakışına göre, bireyler arasında gerçekleşen her anlaşma doğa durumunu sonlandırmak için bir tek kendi başına yeterli olmamaktadır. Bu sebeple sözleşmenin birkaç şartı bünyesinde bulundurması gerekmektedir. Başlıca sözleşmenin bir toplulukta bulunma ya da siyasal bir birlik oluşturma çabası içinde gerçekleşmesi gerekir. Bir başka koşul ise, sözleşmenin tarafları karşılık içinde olarak bu sözleşmeyi gerçekleştirmesi gerekliliğidir (Zabunoğlu, 2016, s.442).

Şenel’e göre;

“Locke ‘un bu sözleşme tasviri ortaya koyduğu noktanın tek sözleşmeli mi, yoksa karşılıklı sözleşmeli mi olduğu tam olarak belirsizdir. Sarıca ise Locke ‘un hükümet sözleşmesi yerine “trust (itimat anlamında)” kavramını getirdiğine dikkat çekmektedir. Bu durumda Locke ‘da ikinci sözleşmenin gizli biçimde barındırdığı anlaşılmaktadır. Trust kavramı bakımından, halk ile yöneten erk ilişkisi itimat üzerine tasvir edilmiş bir ilişki şeklindedir. Yöneten erk kendilerine sağlanan yetkileri kamu faydasına uygun şekilde kullanacaklarına ve özel mülkiyet hakkını müdafaa edeceklerine dair söz vermektedirler. Güvenlik konusu ise yasalarla temin edilecek, bu temini sağlayacak yasama gücü yerine getirecektir. Hüküm verme hakkı da yasaların öngördüğü şekilde sağlanacak, bunu kısmı da yürütme gücü ifa edecektir. Ancak erkler arası üstünlük durumu olması durumunda dahi doğal yasaların üstünde değildir. Doğal yasalar dikkate alınmadığında toplum desteğini geri alır “trust” bozulur. Halk karşı koyar ve verdiği yetkiyi geri çekme hakkını kullanır” (Çapar ve Yıldırım, 2012, s.93).

Genle olarak Locke, kendi düşüncesi paralelinde toplum sözleşmesini belirlemiştir. Sözleşme, bugün bile hala tartışılmaktadır. Tartışılmasının sebebi ise hukuk felsefesi ve gerçek olup olmadığına dairdir.

2.8.3 Rousseau ve Toplumsal Sözleşme

Rousseau’ya göre ilk toplumsal sözleşme zenginler arasında yapılmıştır. Ancak zenginlerin kendi çıkarlarını korumak ve herkesi köle yapmak için yaptıkları bir sözleşmedir. Doğal haklara saygı duyulduğu müddet, farklı yönetim biçimlerinin kanun önünde kabul edilebileceğini söylenmiştir (Rousseau, 1993, s.92-97; Hakyemez, 2006, s.61).

Toplum sözleşmecî düşünürlerin, sözleşme kuramları ve hukuk önerilerinin ana hattını doğa durumu tanımlarıyla dile getirdikleri görülmektedir. Bireyler arasında eşitsizliğe konu olan temelini kavramak için ilk başta insanı anlamak gerektiğini ifade eden Rousseau bu geleneğe tabi hareket etmiştir. Lakin insanın zamanla artan doğasından uzaklaşma durumu nedeniyle bu durumu ifade etmenin hayli güç bir hal aldığını söylemiştir.

Rousseau'ya göre, özgürlük sadece bir sözleşmeye dayalı olarak, içinde buldukları doğa durumuna olumlu ya da olumsuz bakış açısı geliştirerek şekillenmiştir.

İnsanları o denli bir raddeye varmış varsayalım ki, doğal yaşam formundayken korunmalarını engelleyen engeller, direktme güçleriyle, ayrı ayrı her bireyin bu durumunu muhafaza edebilmek için harcanacak olan çabaya üstün olmasıdır. Bu yüzden artık ilkel durumun devamlılığı söz konusu değildir. Ama bireyler farklı güçler ortaya koyamadıklarına, eldeki güçleri birleştirip ortaya koymadıkları başka bir şey yapamadıklarına göre, kendilerini muhafaza için yapabilecekleri yegâne şey, birlikte direktme gücünü yenebileceği bir güç birliği kurmak, bu güçleri ise bir dürtücü güçle yönetmek ve ortaklaşa harekete getirmektir.

İnsan, ailesi ve yaşadığı arkadaş çevresi etrafında şekil alır. İyiyi veya kötüyü görerek yaşadıklarından yola çıkıp neyin ne olduğuna karar verir. Ya da yaşadığı olayların iyilik veya kötülüğünü araştırarak sonuca varır. İkinci seçenek ilkinde göre daha az tercih edilmektedir. Çünkü hazır yemek her zaman daha caziptir. Bu yüzden de hayatta kalabilmek, var olmak için başkalarının yönlendirmeleri bizi belli bir yere kadar anca götürebilir. Sonrasında kendi yemeğimizi kendimiz yapmamız gerektiğinde biraz zorlanabiliriz. Bu örnek bağlamında da insanların tek başına verdiği çaba bazen yeterli olmayıp yardım ihtiyacı duyabilir. Olumlu veya olumsuz bir durumda tek başımıza karar vermekte zorlanıyorsak güç birliği yapıp başkalarının fikirlerine de ihtiyaç duyabiliriz. Zorlandığımız, güçlük çektiğimiz yani yaşama tek başımıza tutunmaya çalıştığımız zamanlarda birliğe ihtiyacımız vardır. Aklımızdaki kalıp yargıları değiştirip, yaşam biçimlerimize yön vererek problem durumlarına yeni çözümler üretilmelidir. Bunu da diğer insanlarla birlikte el ele vererek yapılmalıdır. Yani bireysellikten, topluma everilme olmalıdır.

Toplumsal sözleşmenin ortaya koyduğu koşullar itibari ile işin temeli ile o derece belirlenmiştir ki, en ufak bir değişkenlik bunu etkisiz ve hareketsiz duruma sokar; böyle ki, toplum sözleşmesi bozulduktan sonra insanlar geçmiş haklarına geri gidene ve sözleşmeye dayandırdığı özgürlüğünü kaybederek bu hür olma durumu için bıraktığı doğal özgürlüğünü yeniden elde edinceye kadar, belki de hiçbir vakit net bir biçimde ifade edilememiş olan bu şartlar her tarafta kendi başına kabul edilmiş olup, tanınmıştır. Bu şartların tümü, kuşkusuz teke indirilebilir ki, bu da şudur:

Toplum mensuplarından her biri, tüm haklarıyla beraber kendini baştanbaşa topluluğa bağlar; çünkü bir defa, her bir kişi kendisini bütünüyle topluma bağladığında, durum herkes için tektir; durum herkes için tek olunca da bunu başkalarının zararına dönüştürmek ile de kimsenin bir çıkarı olamaz (Rousseau, 2013, s.14).

Toplumsal sözleşme, kendi içerisinde çizdiği belirli çizgiler etrafında gelişmektedir. Koyduğu belirli ve net kuralları vardır. Bu kurallardan bir tanesinde bile esneklik, değişiklik veya başka bir şey olduğunda tümüyle geçersizliğe uğrar ve amaç dışına çıkılır. İnsan doğal özgürlüğünü kazanana kadar bu çerçevenin dışına asla çıkamaz. Yani toplumsal sözleşme gereği doğal özgürlüğü kazanabilmek için, önce toplum düşünülmeli ve onun yararına olan olgular kabul edilmelidir. Kişi, birlikten ziyade çoğunluğu düşünerek ve bu çoğunluğun kabul ettiği çerçevede hareket ederek doğa özgürlüğünü kazanabilir.

Toplumsal sözleşmenin genel amacı, bu sözleşmeyi yapan kişilerin haklarının korunmasıdır. Yani amacı isteyen kişi aracı da bu biçimde ister ve bu şartlar çerçevesinde birtakım tehlike durumlarından ve kayıplardan ayrı değildir. Kendi yaşam formunu başkalarına zarar vererek korumak isteğindeki birisi, yine kendi yaşamından onlar için vazgeçmek zorundadır. Çünkü toplumsal sözleşme bunu gerektirir. Kanun kişiye bir tehlike durumunda onun içinde olman gerekiyor dediğinde, kişi bu tehlikenin ne olduğu ile ilgilenmemelidir. Çünkü kanun kişiye bunu emretmiştir. Yani toplumun güvenliği, bireyin güvenliğinden geçmektedir.

Rousseau'nun çerçevesini çizdiği 'yaşama ve ölme hakkı' bölümünde yazmış olduğu kısımda kişiden beklediği şey, teslimiyet ve sorgusuz kabuldür. O dönemlerde Batı'da güçlenmiş olan akılcı modern devlet anlayışına, onun bu söylemi ters düşmektedir. Onun bu anlayışı genel olarak eski tip olarak nitelenen devlet anlayışında ve dini

temellere bağı devletlerde görölür. Fakat geçmiş düşüncece, Rousseau'nun bahsettiğı güç, yaratıcı adına kullanılıyor, kendisi bizzat yaratıcı ya da yaratıcının yeryüzündeki gölgesi olan iktidar, bireylerden bunu yaratıcı adına istiyor. Yeni anlayışta ise yaratıcı adına değil, devlet ya da toplum adına isteniyor. Yani iktidar yüce bir gücün adına değil, kendi için insanlardan yaşamlarını isteme hakkına sahip olmaktadır. Burada değışen tek şey birinde yaratıcı var diğesinde devlet var. Eğer sivil toplumun ortaya çıkması mecburi ve vazgeçilemez bir öneme sahip, sivil oluşumu netlik düzlemine oturtmak icap etmektedir. Toplum sözleşmesi bu bakımdan araya girmektedir. Bu bakıma göre oluşacak sivil toplum, bütün bireylerin beyanlarının ortaklaşa olarak genele yönelik imkânlı görölmektedir. Toplum sözleşmesiyle birlikte kişisel ihtiyaç ve istekler birliktelik sağlayarak genel iradeye bırakılır.

Sözleşme ile egemen erk birey ve devlet onu ortaya çıkaran bireyler üzerinde geniş bir yetkinin sahibi olur. Doğa durumunda geri dönme tehlikesine yönelik bireysel güvenlik taahhüdü görevini yerine getiren egemen erk onu ortaya çıkaran bireyler karşılıklı antlaşma felsefesi bakımından incelendiğinde zıtlık veya bir çıkmaz görölmemektedir. Bu bakımdan, akıl olarak meydana çıkan devlettir. Bu noktada devletin yaşatma ve öldürme yetkisine sahip olması, vatandaşlık tarafıyla sindirilmesinden öte farklı bir mevcudiyete olanak tanımamasını ifade eder.

Rousseau'nun Toplumsal Sözleşme modeline bakıldığında genel olarak modern devlete bakışı ile geçerlilik kazanmıştır. Kişilerin iradelerinin bütününe yok etmek amacıyla, kanun koyucuya sonsuz ve sınırsız yetkiler verilmemiştir. Devletin korunması için yapılan her şey olağandır anlayışı vardır. Kişi asıl özgürlüğüne bu çerçevede ulaşmaktadır.

3. TOPLUM SÖZLEŞME'SİNE 21. YÜZYILDAN ELEŞTİREL BAKIŞ

Hobbes'a 21. yy'da eleştiriler Strauss'un (Aristoteles, 2015, s.32) liberal devlet biçiminin toplumu değil bireyi ön plana aldığı ve bu durumunda da zamanla bencil yönelimli olması nedeniyle topluluklara zarar verip ortadan kaldıracağı yönünde eleştirilmiştir. Yine 21. yüzyıl eleştirilerinden bir diğeri bu bağlam üzerinden çıkarak Thomsen'in (Aristoteles, 2015, s.33) insanların rasyonellik üzerinden gerçekleşen sosyal ilişkilerinin, tüketim ve üretim ilişkisine indirgenmesine neden olduğu yönündedir. Hobbes'un bu bireyin varlık, mülkiyet özgürlük gibi kavramları koruma isteğinin refahı artırmak isteklerini doyurmak üzerinden olması aslında günümüzde liberal söylemin bir yanılsaması olarak karşımıza çıkar. Günümüzde etkin olan liberalizm, mutlak göreceli ve müsamaha edilir, salt eşitlik isteğinden dolayı ortadan kalkma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bunun sebebi, kendinden olanlara anti müsamahakâr olan bu toplum müsamahakâr olmaya son verecek ve ortadan kalkacaktır.

Hobbes'un doğa durumu, insan, adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları yorumlamasına yönelik eleştiriler özellikle Hobbes'un 17.yüzyıl İngiltere'sinin iktidarında olan kapitalist sınıfın bir müdafaasıcı olduğu yönündedir. Bu iddianın temelini ise, ortaya koyduğu insan doğasına ilişkin yorumlar ile piyasa toplumunu tarif eder nitelikte olmasından dolayı olduğu şeklindedir.

Hobbes'un doğa durumu ve bu durumdan çıkışı tarif etmesinin içerisinde bir paradoks olduğu ve bu durum için insanların bencilliğinin temelde olduğu varsayımı sonucu barış ve huzur için bir erke itaat etme durumundadırlar. Lakin bu durumun gerçekleşmesi için insanların doğa durumu içerisindeki güvensizlikleri ne şekilde tezahür edecek ve bu güvensiz ortam içerisinde diğerlerinin kurduğu yönetime nasıl olacak da itaat edecekleri taahhüdüne dair emin olabilecekler? Hobbes'daki toplum sözleşmesi durumu bir itaat etme durumu ile söz konusu olabilecek bir durum iken sözünde durma durumu yönetimin ortaya konmasını sağlıyorsa aynı anda her ikisinin de nasıl oluyor da ön şartı olabiliyor? şeklinde soruları ve eleştirileri üzerine çekmiştir (Arnhart, 2013, s.163).

Bir başka eleştiri de kurgusal bir savaş hali durumu üzerinden Hobbes'un yorumlamada bulunmasıdır. Bu eleştirinin temelini de insanlar bir yönetimin olmadığı yerde sürekli olarak bir savaş haline maruz kalıyorlar ise nasıl oluyor da rıza sonucu yönetimleri oluşturuyorlardı?

İşte bütün bu durumlar nedeniyle Hobbes'a eleştirilerin bencil bir bireycilikten bir sosyal düzen kurma ve gerçekleştirme rüyası olduğunun bir göstergesi şeklinde eleştirilir. Buradaki ana nokta bir insanın gelecekte kazanacağı bireysel daha yüksek haz için mevcuttan vazgeçebileceği ama bu durumun sosyal yaşama desteğinin nasıl olacağı noktasında sorun ortaya çıkabilir. Bu sebeple bir insanın diğerlerinin faydası için yaşamından vazgeçme durumu işleri çıkmaz bir noktaya getirebilir.

Yine Hobbes için geliştirilen eleştirilerden bir tanesi de özgürlük kavramı üzerinden ve Aristoteles ile kıyas şeklinde karşımıza çıkar. Buradaki temel eleştiri Aristoteles'in tam aksine Hobbes'un siyasal özgürlüğü dikkate almaması üzerinden gerçekleşir. Aristoteles'in tarif ettiği yapıda insanlar siyasal katılım sağlamalıdır. Aristoteles'in aksine Hobbes'un tarif ettiği yapıdaki tek hak, yönetimde temsil edilmedir.

Hobbes bu tutumu ile bazı belli başlı hakların vazgeçilmezliğini yadsıyan tavrı ile modern liberal düşüncenin temel birkaç ilkesini de çiğner niteliktedir. Çelişme noktası ise mutlak haklar zorunluluğu ve Hobbes çelişkisidir. Çünkü bu haklar Hobbes'un tanımladığı mutlak iktidarı sağlamaz. Hobbes'a eleştiri de tam bu noktada bireyi yönetenin zorbalığına karşı korumasız bıraktığına yönelik gerçekleşir (Arnhart, 2013, s.175).

Hobbes'a eleştiriler bir ikilemde olduğu üzerinden devam eder. Bu ikilemde insanlar eğer ki barış ve huzur istiyorsa bununla beraber tüm özgürlüklerini devretmelidir. Ancak başka bir taraftan ise, bazı durumlara karşı yöneten erkin baskılarından korunmak için bazı özgürlüklerini de elinde tutmalıdır ve bu da derin bir ikilemin içine sürüklemektedir şeklinde eleştiri geliştirildiği görülür.

Hobbes'un teorisindeki ve gerçek dünyada uygulanan pratiklerine bakıldığında Hobbes'a tıpkı Platon'da olduğu gibi gerçek olduğu hususunda yorumda bulunmaktadır. Hobbes'un bu yönetim şeklinin tıpkı Platon'da olduğu gibi doğru bir

eğitim ile ortaya çıkabileceği böyle bir durumun olmaması durumunda ise başarısız olacağı Şeklinde eleştirilir.

Hobbes'a dair yaklaŐımlarda ABD temelli birçok akademisyenin modern liberalizmde Locke'un sınırlı yönetim kavramı ile Hobbes'u mutlakiyetçiliği reddi ile ortaya çıktığı Şeklinde kuramlar geliŐtirmiŐlerdir.

Liberalizmde ifade edilen evrensel ve homojen toplum algısının farklılıkları en aza indirgeyen ideali ile aydın olmayan, cahil bir grubun yani manipüle edilebilir ve hareketli bir toplumun evrensel büyüklükte bir araya gelmesiyle nihai Tiran tarafından güçlü, zgrlk, eşitlik söylemi ile ilerleyen bir toplum olabilir ancak.

Çağdaş düzlemdeki liberalizmin bulunduğu durum ve ortam Hobbes'un liberalizm versiyonu Şeklinde yorumlanabilir. Hobbes'u politik kurumların kökeninde dair liberal olmayan doğasını umutmuŐ olan modern liberallerin atası olduğuna bir atıf yapar. Strauss, Hobbes'un modern liberallerden ayıran Şeyin ise, "onun liberal uygarlaşma idealinin mütemadiyen kendisine karşı savaştığı Şeyi bilmesi ve görmesi" (Aristoteles, 2015, s.35) olarak ifade eder. Ölüm kavramını olabilecek en büyük kötülük olarak tavsif eden Hobbes liberal devletin doğası gereği liberal olmayan insanla liberal devletin bir mücadele içinde sürekli olarak devam etmesi zorunluluğunu kabul eder Şekildedir.

Günümüzde siyasi ve ekonomik açılardan ise egemen olarak liberalleşen kapitalizm, devlet ve insan ile olan ilişkileri açısından bazı sorunlara sebebiyet vermektedir. Bu sorunların temel ve en baŐında liberalleşen kapitalizmin atomize insan anlayışı ne çıkar. Özellikle ve önemle liberalizm içindeki birey her Şekilde toplumsal ilişkilerin dışında kendinde de tamamlanmıŐ bir biçimde ele alarak, kişilerin toplumsal ve siyasi bağlarını zayıflatıp, vatandaşlık görevlerini ise git gide önemsiz saymaktadır.

Liberalizmin kişisel alanı geniŐleterek, ekonomik ilişkiler döngüsü içerisinde toplumsal bir ortamın varlığına gerek duyduğu isteklendirme, tüketim toplumunun gelişim gösterebilmek için liberalleşen siyaset geleneği içerisinde git gide büyümesine neden olur. Bu sebeple liberalleşen kapitalizmi, bir taraftan kişiyi, diğer taraftan da

değeri ekonomik açıdan ölçülen bir dünya ile karşı karşıya bırakmakla birlikte, insani değerlerin hepsinin önüne, ekonomi prensiplerini geçirir.

Git gide her türlü ilişki sarmalının önüne set çeken ekonominin sahip olduğu egemenliği, bireyleri tamamen ‘parasal bir değer’ biçimi olarak açıklarken, devlet-birey ilişkileri hususunda da araçsal bir çıkarlar ilişkisi şeklinde yeniden kurar. Millet-devlet çizgisini aşan küresel sermaye, ister istemez herhangi bir değer algısı gereksiz modern devletin sınırlarını yok olmaya mahkûm etmeye sebep olur. Üstüne üstlük bireyin ekonomik ilişki ve çıkarlarının giderek artması, devletin ekonomik biçimsel çıkarlarla karşı karşıya gelmesi sonucu gibi durumlarda ekonominin kitleyi elde tutup belirleyiciliği ile tavır almasına ve bunu kırmızıçizgisi olarak belirlemesine sebep olur.

Çağdaş dünyevi düzene yön veren bu siyasal ve ekonomik eğilimler, vatandaşlık anlayışı biçimini gözden düşürmekle birlikte, devletin insanlara olan hizmetini de önemsiz hale getirmektedir. Devlet-vatandaş ilişkisini de görmezden gelmektedir. Devlet birey ilişkisine karşı karşıya gelmesine sebep olan bu durum, onların uygunluğundan çok ya devletin ya da bireyin üstünlüğüyle sonuçlanması ihtimal olan çatışma ortamını doğuracaktır. Bu durumda ise problemin çözümlere ilişkin iki yol gösterir; ya tamamıyla devlet yok olmasıyla sonuçlanacak ve insanlar doğa durumunda bağımsızlığına herkes ile eşit bir biçimde ekonomik açıdan refah özgürlük alanına kavuşacaktır ya da devlet insanlara karşı bir iyi bir kötü olacaktır.

Günümüzde egemen olan ideoloji liberal kapitalizmdir. Bu da insan ile devlet arasında bazı sorunlara sebebiyet vermektedir. Liberal kapitalizm anlayışı devamında bireyciliği, bireyselliği öne çıkarmaktadır. Kişide bu yüzden toplumun isteklerinden ziyade kendi isteklerini ön planda tutmakta, toplumun isteklerini göz ardı etmekte ve aradaki bağlar zayıflamaktadır. Liberal kapitalizmin bireysellik etkisi ile de ekonomik açıdan bazı sorunlar da doğmaktadır. İnsanlar maddi bir yarış içerisine girip birbirlerine ve diğer toplumlara zarar vermektedir. Günümüzün en önemli ihtiyacı ve konusu olan para, deyim yerindeyse kardeşi kardeşe düşman etmektedir. Ekonomi egemenliği ve üstünlüğü git gide bütün insan ilişkilerinin önünde geçmektedir. Aynı zamanda da millet- devlet ilişkisi toplumsal refahtan ziyade maddi çıkarlara doğru

eğilim göstermektedir. Sermaye politikası devlet- vatandaş ilişkisinin sınırlarını çok net bir şekilde çekmiş, toplumsal bir bütünlük, insanların birbirlerine olan sevgi, saygıları sadece ekonomik açıdan yol almaya başlamıştır.

Devlet aslında kendi milletinin tamamının özgürlüğünü düşünmek zorundadır. Bir kişi bile göz ardı etmeden tarafsız davranmalıdır. Locke, Hoşgörü Üzerine Mektup isimli yazısında devletin vatandaşlarının her birine karşı tarafsız olması gerektiğini açıklar:

“Tanrı, hiç kimseye bir başkasını kendi dinine zorlamaya yönelik açık bir otorite vermemiştir. Ve bir güç, insanların rızasıyla yönetime de devredilemez, çünkü hiç kimse, iradesini, hangi inancı veya ibadeti benimseyeceğini ona emredecek başka herhangi bir (ister hükümdar olsun ister vatandaş) seçimiyle öyle körü körüne terk edecek kadar kendi selametiyle ilgisini kesemez. Çünkü hiç kimse, istese bile, imanını başkasının emirlerine uyduramaz. (...) Ruhların iyiliği, yetkisi sadece dış kuvvete bağlı olduğu için siyasi yönetime ait olamaz; hâlbuki hakiki ve kurtarıcı din. Onsuz Tanrı için her şeyin makbul olmadığı aklın içsel olarak ikna edilmesine bağlıdır” (Locke, 2009, s.33).

Modern dünyaya şekil veren siyasi ve ekonomik iradeler, vatandaş, toplum, millet gibi kavramları göz ardı etmekte, devlete olan ödev ve sorumlulukları azaltmakta ve devlet-millet ilişkilerini zayıflatmaktadır. Bu durum hem insanı insana hem de devlet ile millet ilişkilerini negatif olarak etkilemektedir. Bu tür çatışmaların çözümüne bakıldığında ya devlet yıkılacak ve insanlar doğa durumunda istediği özgürlüğü ile bağımsız bir yaşam sürecektir, ya da kendi insanına korku vererek kendi idaresi altında egemenliğini sürdürecektir veya sağlam devlet- millet ilişkileri için para politikalarını ortadan kaldıracak çözümler üretilecektir.

Locke'a geliştirilen eleştirinin temelini ise mülkiyet kavramı üzerinden ortaya çıktığı görülür. Locke'un "Atımın otladığı çimen, hizmetçimin biçtiği çayır" şeklindeki ifadesi ile at ile hizmetçisinin aynı nitelikteki mülkiyetine indirgediğidir. Locke'a geliştirilen eleştiri eşitsizlik büyüdüğü vakit yoksul insanların emeklerini zenginlere satmak zorunda kalması durumudur. Bu durumda Locke'un eşitlik anlayışı ile birinin emeğinin başkası tarafından sahiplenilmesi durumu Locke'un bu görüşü ile çelişmektedir.

Locke'un yaşadığı dönemde sunduğu mülkiyet kavramına yönelik durum paranın kullanılması ile alt üst olmuş ve hırsızlık ya da talan edilmeden sınırsız biriktirilebilen

bir şekildedir. İşte bu durum Locke'da yer alan "yeterli ve iyi durumda" diye tabir edilen duruma gelen insanın diğer insanlara mülk bırakmalıdır bakış açısı ile çelişir.

Locke da eleştirilerini sosyalist düşünürler ve görüşten almaktadır. Karl Marx'tan etkilenen C.B. Macpherson Locke'a yönelik yoksul çoğunluğa karşı zengin bir azınlığı savunduğu kapitalist bir sistemi tasvir etmektedir. Locke'un mülkiyet kavramı para ekonomisinin gelişimini onaylamakta ve C.B. Macpherson da bu noktadan yola çıkarak Locke'a insanların çoğunun hayatta kalma çabası neticesinde emeklerini zengin mülk sahiplerine satmak zorunda kalacaklarını ifade ederek eleştirisini geliştirmiş ve eleştirisinin temeline "emek" kavramının metalaşmasına neden olacağı şeklinde tasvir etmiştir. Macpherson gibi Marksist Locke eleştirilerine "sahiplenici bireysellik" üzerinden eleştirmeye devam etmişlerdir.

Eleştiriler olmasına rağmen geçmiş dönemdeki başarısı takdir ediliyor olsa bile günümüzde bu başarısını sürdüremeyeceği de vurgulanır. Buna örnek olarak da J. Dewey'in Locke'un atomistiğini kabul etse de günümüzde insanların daha fazla sosyal birliktelik için bunu reddetmesi gerekliliğini vurgular. (Arnhart, 2013, s.196)

Locke'a dair bir başka eleştiri ise, insanın doğa durumunda bir kesin bir mutlak özgürlüğü var ise, bir insan bu durumu neden terk etme gereği duymalı bunun sonucunda sosyal bir yaşam için bir rızada bulunmalıdır? Sorusu ile eleştirmektedirler.

Locke'un mülkiyet imtiyazı için "bilge hükümdar" tasvirine yönelik vurgusundan ortaya çıkan bir başka durumda da "zayıf hükümdar" ile ortaya çıkacak ihlallerin insanların belirsizlik, ihlal ve bilinmeyenden uzaklaşmak için rıza gösterdikleri bu durumun onların kaçış olarak sığındıkları noktadan zarar göreceklarını vurgular.

Locke'a dair bir başka eleştiri de feminist düşünceden gelmekte ve kadın-erkek eşitliğine dair gösterdiği tereddütlü yaklaşım olarak ifade ederler. Locke'un aile tasviri üzerinden inşa ettiği ortada bir ortak nokta yoksa doğal olarak daha güçlü ve muktedir olan erkek tarafından karara bağlanacağı vurgusu üzerinden feminist düşünürlerin hedefi olmuştur. Feminist düşünürler üzerinden Locke'un eleştirilmesi Rousseau kadar keskin olmamakla beraber tasvirlerinde çelişkiler barındırması nedeniyle olmuştur.

Locke, kilise ve devlet yönetimlerini birbirinden ayırırken devlet ile din ilişkilerinin ayırımına vurgu yapmaktadır. Buna karşılık en büyük göstergenin devlet yönetimi değişse de kilise yönetimi devlet yönetimleri gibi değişime zorunluluğunun olmadığını savunur. Yani Locke'a göre din siyasetten ayrı tutularak, toplumsal bir nitelik göstermektedir. Açıkça söylemek gerekirse de Locke, aslında bu söylemleri ile laik bir devlet ideolojisini benimsemektedir. Ödülü de cezayı da dini ve siyasi açıdan harmanlamadan kendi içlerinde bir değerlendirme söz konusu olmalıdır. Din, devlet yönetiminin içerisinde olamayacağı gibi, devlet yönetiminde de dini uygulamaların olmaması gerektiği savunulur. Bir kişi dinin gerekliliklerini yerine getirmediğinde cezası dinden çıkarılma olabilir, ama dinin gerekliliklerini yerine getirmediği için vatandaşlıktan çıkarılma söz konusu değildir. Genel anlamda Locke'un da dediği gibi günümüz toplumsal ilişki yönetimleri din- devlet ilişkileri ayırımında gerçekleşmelidir. Liberalleşen dünyada faydacılığı savunan Hobbes ve Locke, kendi zamanlarının sorunlarını dile getirmişlerdir. Görünen o ki o zamanlarda beri süregelen bu durumun günümüzde de devam ettiği görüşünün tersi bir durum söz konusu değildir.

Yaşadığımız dönem için önerilen devlet anlayışları vardır. Temelde önerilen devlet anlayışı Optimal Devlet'tir. Bu model merkeziyetçi devlet anlayışından ziyade yani hizmeti insanlara direkt götüren değil, hizmetin götürülmesini sağlayan bir anlayıştır. Yani doğrudan değil dolaylı bir anlayıştır. Optimal devlet, aşırı müdahaleci, otoriter de değildir kaba tabirle vasıfsız da değildir. Hem bireyin haklarını savunur hem de kendi haklarını savunur. 21. yüzyıl devlet anlayışı baskıcı bir devlet anlayışından uzaktır. Bireylerin, toplumda yaşayan her canlının özgürlüğünü, haklarını savunan bir devlet anlayışıdır. Genç- yaşlı, zayıf- güçlü ayrımı yapmadan insana insan olduğu için değer verip, milletin can ve mal güvenliğinden sorumlu bir devlet anlayışı güder. Maddi durumu elverişli olmayanlara, kimsesiz çocuklara, yaşlı insanlara gibi olumsuz durumlar içinde bulunan insanlara karşı sorumluluk sahibi bir devlet anlayışıdır. Yani tabir-i caiz ise 20. yüzyılın geleneksel "baba devleti" anlayışından keskin çizgilerle farklılık göstermektedir. Geleneksel devlet anlayışı; müdahaleci, emredici, tekelci, yasağcı, despot ve baba devlet iken en uygun devlet anlayışı; sınırlı ve sorumlu, düzenleyici, rekabetçi, özgürlükçü bir hukuk devletidir (TÜSİAD, 1995, s.148).

Günümüz insan anlayışında en önemli nokta kimlik konusudur. İnsan kim olduğunu, nerden gelip nereye gideceğinin ya da kim olduğunu sorgulamalıdır. Gelişen, değişen ve bu değişen düzene ayak uydurmada teknoloji çağında olmamızın etkisi ile kendimizin varoluşsal amacımızı saptamamız gerekmektedir. İnsan, bulunduğu her duruma ayak uydurabilen, düşünebilen ve akli ile hareket edebilen bir varlıktır (Karadeniz, 2007, s.117). Kendi değerini, yine kendi aklının sınırları içerisinde yön verebilecektir. Kişinin kimlik arayışı da yine akli ile yapabileceği bir eylemdir. İnsan, yeni durumlara ayak uydurabilen, istemediği takdirde de bu durumdan kendini çekebilen bir varlıktır. İnsanın yaşadığı coğrafyaya ve kendisine dair yükümlülükleri vardır ve bunun farkında olmalıdır. Günümüz insanı adı üstünde daha çok içinde bulunduğu ana göre yaşadığı için sorgulama yetisi üzerine yoğunlaşmamıştır. Tabi tüm yaşayan insanlar için bu söz konusu değildir fakat yaşamının amacını, topluma ve kendine olan sorumluluklarının farkında değildir. Dünyaya geliş amacı ve hizmetinin farkında olmalıdır.

Özgürlük kavramı insanın bütün yaşantısını etkilediği için hayatının her alanında etkili bir konudur. Bütün insanlar istediğini düşünebilir ancak düşünce özgürlüğü demek değildir ki düşündüğü her şey uygulamaya koysun. İşte bu yüzden de insan her düşündüğü şeyi özgür bir biçimde uygulamaya koyacağını düşünmemelidir. Zira her insan gündelik konular veya kendi yaşamı ile ilgili birtakım şeyler düşünür. Fakat bu demek değildir ki birisinin bir başkasının hayatına son vermek istemesi, bunu dile getirip yapması demek özgürlük alanına gelmez. Düşünce boyutunda özgür olursun fakat uygulama noktasında bir yaptırım olmalıdır.

Ahlak, insanların davranış veya eylem biçimlerini kültürel, dini ve toplum bakımından doğruluğu veya yanlışlığına denir. İnsanların içinde buldukları gündeme, konuma ve çağa göre ahlak algısında da farklılık görülür. İlk çağlardaki dini ve sosyal ahlak anlayışına bakış açısı ile günümüz ahlak anlayışına bakış açısı farklıdır. Ahlak aslında iyi olarak da kötü olarak da bulaşıcı bir hastalığa benzetilebilir. İyi olan, ahlaklı olan bir kişi ve onun sosyal çevresinde bulunan bireylerin ahlak düzeyi içinde bulunulan konuma göre değişiklik gösterebilir. Kötü kötüyü, iyi iyiyi çekerden ziyade içinde bulunulan konum ve kişilere göre ahlaklı olma veya olmama durumu etkileyip

değişkenlik gösterebilir. Ahlak anlayışını din, hukuk sistemi, gelenek görenekler, kültür ve yaşanan coğrafya etkiler ve farklılaştırır.

Günümüzde mülkiyet kavramını incelediğimizde geçmiş çağlardan bu zamana olan gelişmelerden dolayı bir farklılaşma halindedir. Bahsedilen farklılaşma önceleri dini, siyasi ve ekonomik sistemler aracılığı ile ortaya çıkar. Günümüzde baktığımızda ise bu değişim teknoloji ile sağlanır. İçinde bulunduğumuz dönemde mülkiyet kavramı özel mülk ve ortak mülke dair iken özel mülk anlayışı günden güne katlanarak artar. İhtiyaç fazlası olmasının beraberinde insanlardaki bu özel mülk isteği onları birbirlerinden uzaklaştırarak sınıf ayrımlarına yol açar (Dinler ve Çalışkan, 2019, s.447). Mülkiyet kavramı her ne kadar içinde bulunulan döneme göre etkileri farklılık gösteriyor olsa da insanın insana karşı olan ayrımcılığı yönünde bir gerileme olamamıştır. Hatta özel mülk kavramı zamanla git gide daha da değerlenmiş, insanların birbirlerine karşı kullandıkları tehdit haline gelmiştir. Özel mülk ile insanın insana olan saygısında, değerinde azalma görülür. Çünkü günümüzde artık saygı, mal-mülk ile sağlanır yani metalaşmıştır. Bu metalaşan dünyada insanların bencil ve birbirinden uzak yapısı kendi mülkiyet alanlarını kutsallaştırmıştır. Sonuç itibari ile kronolojik süreçlere baktığımızda, çok eski çağlardan günümüze kadar süregelen ve halen devamlılık gösteren bazı kavramlar vardır.

Hobbes'un güvenlik, Locke 'un özgürlük ve Rousseau'nun eşitlik peşinde koşmasının ortak noktası ayrımcılığı, ötekileştirmeyi son vermek ve gerçek mutluluğu yakalamayı hedefler. Bu düşünürler belirtilen kavramları kendi dönemlerine göre şekillendirmişler. Fakat buradan çıkarmamız gereken en önemli şey, yüzyıllar öncesinde yaşanan sorunların halen ilerleyerek, katlanarak devam ettiğidir. Bu filozoflar çok öncesinde söylediği şeylerin gerçekliğine ve yapılması gerekenlerin göz önüne getirilmesine dikkat edilmelidir. Kapitalizmin sonucu olan bireyselleşen dünyanın topluma olan zararı göz ardı edilmeden çözüm üretilmelidir. Hem devletin hem vatandaşın hakları göz önünde bulundurulup, ortak bir paydada toplanmalıdır. Günümüzde insanların sınıflara ayrıldığı bir yaşam ile karşı karşıyayız. Toplumsal sözleşme ile istek ve gönüllülük doğrultusunda bir toplum yapısı ön görülmelidir. Yani toplumsal sözleşme, devletlerin temelini ortak temeller üzerine inşa edilmelidir. Böylelikle de temelde insanları bütünleştirme hedeflenmektedir.

Genel itibariyle günümüzdeki şartlar göz önüne alındığında, siyaset felsefesini şekillendiren, eşitlik, hak ve özgürlük gibi kavramları düşünerek incelenmesinin sağlanıp yorumlanması, yaşadığımız dünya için gereklidir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel süreçler göz önüne alındığında ve üzerine tasvirini yaptığımız düşünürler üzerinden yola çıkıldığında yaşadıkları dönemler içindeki zorluklar ve yaşam kaygılarının düşüncelerine yansıdığını kolaylıkla görüyoruz. Bu minvalde varsayımsal, kurgusal, tasarım biçimi olarak olsun; Hobbes, Locke ve Rousseau’da “doğa durumu” toplum tarafından kurulmadan önceki durum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların doğa durumunda ayrıcalıkları olsa dahi, doğa durumundan bir şekilde topluma yöneldikleri görülmektedir. Belirli bir yerde, sayıda ve zamanda insanın bir arada yaşamadıklarını ya da buna az rastlanıyor olması buna dayandırılmıştır.

Hobbes, Locke ve Rousseau’nun doğa durumu düşünceleri birbirinden farklılıklar barındırmaktadır. Hobbes’un doğa durumu bir varsayım iken, Locke’a göre varsayım olarak görülmediği anlaşılmaktadır. Hobbes’un tasarımından farklı olarak Locke’da insanlar sürece rıza gösterir ve toplum durumuna doğru ilerlerler. Ancak bu bir süreç barındırıyor olsa dahi geçmişte kalmış bir durum değildir. Tıpkı Locke’da olduğu gibi Rousseau’da da zamansal bir sınırlama yoktur. Rousseau konuya belki de doğa durumunun hiç var olmadığı görüşünü katar. Rousseau konuya bilimsel kıstaslardan ele almaktan ziyade felsefi bir yaklaşım sergilemeye çalışır

Hobbes’ta “doğa durumu” demek, aynı zamanda “savaş durumu” demektir. Yani doğa durumu ve savaş durumu birbirine eşittir. Bu durumların her ikisinde de insan diğerlerini yok etmeye çalışır. Ancak doğa durumu insanın korunmasını salık verir. Locke ile Rousseau’nun doğa durumu özgürlük ve eşitlik durumu olarak göze batar. Bu nedenle Hobbes’ta sorun olarak ortaya çıkan yok etme arzusu, Rousseau’da anlamsızlaşır. Toplum durumuna geçiş önemlidir; çünkü insanlar arasındaki olumsuzlukların ortadan kaldırılması zaruri bir özellik barındırır.

Ancak Rousseau için insan özgürlüğü son derece önemlidir. Bu nedenle Rousseau, Hobbes’un görüşüne açık bir eleştiri getirmiştir. Bunu da bir efendinin köleliği olarak ifade etmektedir. Toplum durumuna geçişin temelini toplum sözleşmesi oluşturur. Bu sözleşme Hobbes ve Rousseau’da zorunluluk olarak karşımıza çıkarken Locke’da rıza

ile gerçekleşmektedir. Sözleşmenin temelini oluşturan ise mülkiyet ve iş bölümüdür. Fakat asıl unsur mülkiyettir. Hobbes ve Rousseau'da insan tasviri de farklılık gösterir. Hobbes'a göre insan bencil bir varlık iken Rousseau'ya göre insan doğası iyidir. Hobbes'ta doğada insan bir diğerinin kurdu iken Rousseau'da uygarlıkla insan bir diğerinin kurdu olur.

Hobbes ve Locke için insan doğası değişmezdir ve temelinde akıl vardır. Rousseau'da ise insan gelişebilen bir varlıktır ve yetilerini yetkinliklerini geliştirebilir. Hobbes ve Locke 'da doğa yasası da benzerlik ve içerisinde farklılık gösterir. Ebedi olması bakımından ortak olan doğa yasası içerik bakımından farklılık gösterir. Hobbes doğa yasasında barışı ararken Locke'da, bir amaç edindirilmiş ve bir başkasının mülkiyetine zarar vermeme şekline bürünmüştür. Rousseau'da ise, doğa durumunda insan güçlüdür. Toplum ortaya çıktığından gücünü yitirdiğini ifade eder.

21. yüzyılda toplum sözleşmesi kuramın nasıl değerlendirildiği tartışılacak olursa, değişen dünya düzeninde insanın daha atomize bir varlık haline dönüştüğü görülmektedir. Bunun diğer bütün kavram formlarını da yeniden şekillendirmekte olduğunu görülmektedir. Bunu yaparken katı bir mülkiyet alanı ve sınırsız özgürlük çevresinde konumlanmış eşitlik, ahlak ve toplum kavramları tekrar masaya yatırılmaktadır.

Özel mülkiyet günümüzde bireyin özgürlüğü ile sarmalanmış haldedir. Değişen dünya, teknoloji ve insan profili ile insanların birbirinden uzaklaştığı mülkiyetin bir nevi, özgürlük alanlarıyla sınırlandırıldığı görülmektedir. Geçmiş dönem düşünürlerinin tanımladığı "doğa durumu" kavramı da günümüz özgürlüğü içerisinde farklı bir boyutta ortaya çıkar. İnsanların birbirlerinden uzaklaştığı, katı görünmez sınırların çekildiği ve toplumsallıktan uzaklaşma biçimiyle tezahür eder. Kaygılar ve kaygılanma biçimleri değişse de temelde insanların korku ve istekleri aynı düzlemde aynı kalmıştır. Güvenlik ise, mülkiyet ve özgürlük kavramları çevresinde konumlanmış durumdadır. Bu kaygılarını yaşamlarını devam ettirmek için gerekli olan ekonomik özgürlükte liberalleşen dünyada giderek önem kazanmıştır. Ülkeler ve toplumlar arasında kalkan sınırlar ve bu sınırların kalkması ile ortaya çıkan yeni insan tipolojisi, kendi özgürlüğü ve istekleri çevresine konumlanmış ve bu konumlanmayı

da ekonomik ölçütler ve refah içinde kendine kurabileceği mülkiyeti ile şekillendirme arayışına girmiştir.

Ekonomik, siyasi ölçütler, modernleşme, şekilcilik, din-ırk ayrımları çok eski çağlardan günümüze kadar ulaşan yapay, kültürel ve özellikle de ayrıştırıcı faktörlerdir. Günümüz insanının bu karşıtlıklardan beslenip bireycilik anlayışında yozlaşma yoluna gittiğine dair değerlendirmeler yapılmaktadır. Toplumsal değerlerden ziyade, bireyci değerler ağırlık kazandıkça kaybedilen ortak değerler ortaya çıkmaktadır. Atomize bireyin giderek artan bencilliği içerisinde, aslında var olan toplumsal uzlaşma ve sözleşmeler giderek değersizleşip, ortak değerler giderek zarar görmektedir. İnsan hakları, adalet çağrıları, devlete ilişkin güven zemini tüm dünya da sarsılmaktadır. Bu olumsuz gelişmeler karşısında da aslında yeni bir toplumsal sözleşme arayışı gerekli görünmektedir. Aydınlanma çağının adalet, özgürlük ve eşitlik arayışları ve bunun için girişilen politik reformlar; toplumsal uzlaşma ihtiyaçlarının köklerini yine insanlığın tarihsel tecrübesinden çekip çıkarabileceği izlenimini uyandırmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M A, Zabcı F Ç. & Ergün, R. (2005). *Kral devletten ulus devlete*. İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2011). *Sokrates'ten jakobenlere: batıda siyasal düşünceler*. İletişim Yayınları.
- Ağaoğulları, M.A. (2009). *Sosyokültürel hayata yön veren teknolojik gelişmeler paralelinde 21.yüzyıl müzeciliği ve Türk müzeciliği için bir değerlendirme* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Ağırman, F. (2018). Hobbes ve Rousseau'nun devlet kuramlarında doğa durumu. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 115.
- Akan, A. (2016). Rousseau'nun eleştirel ahlak düşüncesi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 141-160.
- Akarsu, B. (1961). John Locke'un devlet felsefesi. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arşivi Dergisi*, 12(4), 72-85.
- Aristoteles (2013). *Atinalıların devleti*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles (2015). *Politika*. (F. Akderin, Çev.). Say Yayınları.
- Arslan, H. (2013). John Locke'un siyaset felsefesinin temelleri üzerine bir deneme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 181-204.
- Arslan, A. (2021). *İlkçağ felsefe tarihi sofistlerden Platon'a*. İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.
- Bakırcı, F. (2019). *John Locke yönetim üzerine ikinci inceleme sivil yönetimin gerçek kökeni, boyutu ve amacı üzerine bir deneme*. Ankara: Serbest Kitaplar.
- Bakırcı, İ. (2020). *Devletin hukuki kişiliği* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi
- Bayet, A. (1982). *Bilim ahlakı* (1.Baskı), (V.Günyol, Çev.). Say Yayınları.
- Berktaş, F. (2009). H.B.Örs (Ed) , *Liberalizm, tek bir pozisyona indirgenmesi olanaksız bir ideoloji, 19. yüzyıldan 20. yüzyıla modern siyasal ideolojiler*, 8-106. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bravo, H. (2006). Yöneten ve yönetilen ilişkisi/çelişkisi, *FLSF Dergisi*, 2, 129.

- Cevizci, A. (1999), *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Cihan, M. (2004). John Locke'un ahlak üzerine düşünceleri. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10, 99-114.
- Copleston, F. (1991). *Felsefe tarihi, çağdaş felsefe: İngiliz görgücülüğü*. (A. Yardımlı, Çev). İdea Yayınları.
- Çaha, Ö. (2013). *Siyasi düşüncelere giriş*. Değerler Merkezi Yayınları.
- Çapar, S. ve Yıldırım Ş. (2012). Hobbes ve Locke'un devlet düşüncesine katkıları, *Türk İdare Dergisi*, 474, 1-29.
- Çetin, İ. (1994). John Locke'da ahlak kurallarının kaynağı. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6, 6.
- Çilingir, L. (2019), Locke'un toplum sözleşmesi kuramı. *Temaşa Felsefe Dergisi*, 11, 31-43.
- Dinler, E. ve Çalışkan, Z. (2019). *Mülkiyetin tarihsel gelişimi üzerine bir deneme*. İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Dranaz, F. (1972). *Felsefe kılavuzu: bilgi problemi, ahlak problemi, sanat problemi*. Çeltüt Matbaacılık.
- Duman, F. (2009). T. Erdem (Ed.). *Feodaliteden küreselleşmeye: temel kavram ve süreçler*, 153-197. Lotus Yayınevi.
- Dunn, J. (2008). *Düşüncenin ustaları-Locke*. (F. Dilber, Çev.). Altın Kitaplar Yayınevi.
- Düvenci, S. (2018). Devletin köken teorileri açısından devleti doğuran etmenler: çeşitli uygarlıklar ve topluluklar üzerinden bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi*, 1(2), 66-93.
- Emeklier, B. (2015). Thomas Hobbes ve John Lock'un güvenlik anlayışlarının karşılaştırmalı bir analizi, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 99-123.
- Geçit, B. (2020), Thomas Hobbes'da toplum sözleşmesi, egemenlik ve uyrukluk: egemenin ve uyrukların hak ve yükümlülükleri nelerdir?, *Temaşa Felsefe Dergisi*, 14, 110-124.
- Gough, J. W. (1973). *John Locke's political philosophy*, Oxford: Clarendon Press.

- Göçmen, D. (2013). Thomas Hobbes'tan Adam Smith'e adalet kuramının aydınlanmacı harekette dünyevileştirilmesi ve dönüştürülmesi. *Felsefi Düşün: Akademik Felsefe Dergisi*, 1, 95-136.
- Gözler, K. (2007). *Devletin genel teorisi*. Ekin Kitabevi.
- Günör, R. B. (2016). John Locke'un doğa durumu düşüncesine eleştirel bir bakış, *The Journal of Academic Social Science Studies*. 44, 343-350.
- Gürkan, Ü. (1988). Montesquieu ve kanunların ruhu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 40 (1), 10-31.
- Hakyemez, A. D. (2006). *Tebaadan yurttaş geçiş: Hobbes, Locke ve Rousseau'da toplum sözleşmesi kuramları*, [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Hampsher-Monk, I. (2004). *Modern siyasal düşünce tarihi*. (D. Hakyemez ve S. Yazıcıoğlu, Çev.). Say Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Heywood, A. (2014). *Siyaset Teorisine Giriş*. (H. M. Köse, Çev.). Küre Yayınları.
- Hobbes, T. (1993). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Elementa philosophica de cive: yurttaşlık felsefesinin temelleri*. (D. C. Zarakolu, Çev.). Belge Yayınları.
- Hobbes, T. (2014). *Yurttaşlık felsefesinin temelleri*. (D. C. Zarakolu, Çev.). Belge Yayınları.
- İşler, E. (2019). *Thomas Hobbes ve J.J. Rousseau'da insan doğası ve barışın olanağı*. [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Karadeniz, S. (2007). *Postmodernitenin insan anlayışı: eleştirel bir analiz*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Karagözoğlu, H. (2006). Homo homini lupus: Thomas Hobbes' un ahlâk felsefesi üzerine. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 215-242.
- Kardeş, M.E. (Ed.). (2021). *Çağımız ve Thomas Hobbes*. Vakıfbank Kültür Yayınları.
- Ketenci, T. ve Topuz, M. (2013). Aristoteles ve Augustinus'un insan anlayışları üzerine. *Kaygı Dergisi*, 20, 1-18.

- Kılıç, Y. (2015). Hobbes, Locke ve Rousseau'da "doğa durumu" düşüncesi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 2, 97-117.
- Kıran, A. (1995). *J.J. Rousseau'da doğa durumu ve özgürlük kavramı* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kırlı, Ö. (2013). John Locke ve David Hume'un epistemolojisi ve beşerî olanın izahı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(20), 99-114.
- Kurtuluş, A. (2018). *Hobbes' un insanı ele alma tarzına yönelik eleştirel bir bakış* [Yüksek Lisans Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Locke, J. (1969). *Uygar yönetim üzerine ikinci inceleme'den seçme parçalar, batıda siyasî düşünceler tarihi*. (M. Tuncay, Çev.). SBF Yayınları.
- Locke, J. (1993). *Political writings*, Penguin Books.
- Locke, J. (2000). *Hükümet üzerine iki tez*. (A. Doğan, Çev.). İlya Yayınevi.
- Locke, J. (2004). *Eğitim üzerine*. (A. Uğur, Çev.). Yeryüzü Yayınevi.
- Locke, J. (2004). *Hükümet üzerine ikinci inceleme*. (F. Bakırcı, Çev.). Babil Yayınları.
- Locke, J. (2004). *İnsanlığın üzerine bir deneme: Sivil yönetimin gerçek kökeni, boyutu ve amacı üzerine bir deneme*. (F. Bakırcı, Çev.). Tarcan Matbaası.
- Locke, J. (2018). *Yönetim üzerine ikinci inceleme*. (V. Hacıkadiroğlu, Çev.). Kabalıcı Yayınevi
- Machiavelli, N. (2008). *Prens*. (K. Atakay, Çev.). Can Yayınları.
- Özgül, Ş. (2020). *J. J. Rousseau ve Kant'ın düşüncesinde ahlak eğitiminin Değerlendirilmesi* [Yüksel Lisans Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Öztekin, A. (2018). *Siyaset Bilimine Giriş*. Siyasal Kitabevi.
- Platon, (2011). *Devlet*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Raynaud, P. ve Rials, S. (2003). *Siyaset felsefesi sözlüğü*. (İ. Yerguz, N. K. Sevil, E. Ergun ve H. Dilli, Çev.). İletişim Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2004). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (R. N. İleri, Çev.). Say Yayınları.

- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum sözleşmesi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2007). “*Moral letters*”, *the collected writings of Rousseau*. (Ed. C. Kelly), 12(195). Published by University Press of New England,
- Sarıca, M. (1973). *100 soruda siyasi düşünce tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Savran, G. (1977). Düşünüyorum, öyleyse varım. *İstanbul Üniversitesi Felsefe Arkivi Dergisi*. 21, 157-184.
- Savruk, D. ve Kenan, S. (2021). Deneyim yoluyla eğitimde ahlaki gelişim üzerine: Rousseau'da doğal ve özgür insan. *Eğitimde Nitel Araştırma Dergisi*, 26, 126-154.
- Senemoğlu, O. (2017). Locke ve Rousseau'nun insan doğası ve toplum düşüncesi, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(1), 187-221.
- Şenel, A. (2002). *Siyasal düşünceler tarihi*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Tuck, R. (1979). *Natural rights theories: their origin and development*. Cambridge University Press.
- Tunçay, M. (1969). *Batı'da siyasi düşünceler tarihi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Türkmenoğlu, T. (2004). *Jean Jacques Rousseau'da özgürlük sorunu* [Yüksek Lisans Tezi], Ankara Üniversitesi.
- Trott A. M. (2013). *Aristotle on the nature of the community*. Cambridge.
- TÜSİAD. (1995). *21.Yüzyıl için yeni bir devlet modeline doğru optimal devlet*. TÜSİAD-T/95.
- Ward, L. (2010). *John Locke ve modern yaşam*. Cambridge University Press.
- Watkins ve J. W. N. (1969). *Hobbes, western political philosophers*, (Ed. M. Cranston). The Bodley Head.
- Wokler, R. (Ed.). (1995). “*Forced to be Free*”, *Rousseau and Liberty*, 121-135. St. Martin' s Press.
- Yayla, A. (2014). *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*. Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2015). *Liberalizm*. Liberte Yayınları.

Zabunoğlu, H.G. (2016). Toplum sözleşmesi bağlamında John Locke'un devlet anlayışı. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), 430-456.

Zelgüt, S. (2010). *Dört adalı Hobbes- Locke- Berkeley-Hume*. Doğu Batı Yayınları.

